

**ІСТОРИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**ІСТОРІЯ
ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇН**

ВИПУСК 8

1982

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ

**ІСТОРИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**ІСТОРІЯ
ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇН**

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ
МІЖВІДОМЧИЙ ЗБІРНИК

ЗАСНОВАНО В 1975 Р.

ВИПУСК 8

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1982

В збірник поміщені статті, присвячені історії строительства развитого соціалістического общества в зарубіжних країнах, укріпленню дружби і співробітництва країн соціалістического содружества. Большое внимание уделяется освещению актуальных проблем исторического развития ВНР на современном этапе в свете решений XII съезда ВСРП.

Для научных работников, пропагандистов, преподавателей и студентов исторических факультетов.

У збірник подані статті, присвячені історії судівництва развитого соціалістического суспільства в зарубіжних країнах, зміцненню дружби і співробітництва країн соціалістической співдружності. Велика увага приділяється висвітленню актуальних проблем історичного розвитку УНР на сучасному етапі в світлі рішень XII з'їзду УСРП.

Для наукових працівників, пропагандистів, викладачів і студентів історичних факультетів.

Головна редакційна колегія

Ю.Ю.Кондуфор (головний редактор), В.І.Клюков, І.М.Мельникова, І.С.Слабеев,
П.С.Сохань (заступник головного редактора), М.І.Супруненко, А.М.Шлепаков

Редакційна колегія випуску

І.М.Мельникова (відповідальна за випуск), М.М.Варварцев,
С.В.Відвянський (відповідальний секретар), В.Н.Гулевич,
І.М.Кулінич, І.М.Хворостяний, І.С.Хміль, І.Ф.Черніков

Адреса головної редколегії
252601 Київ-1, МСП, Кірова, 4
Інститут історії АН УРСР
Тел. 29-67-04

Редакція історичної літератури

0506000000-700 51-82
M221(04)-82

© Видавництво "Наукова думка", 1982

В. В. П а в л е н к о

ІДЕОЛОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МОЛОДІЖНИХ СПІЛОК
СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

На сучасному етапі зростає питома вага молодіжних спілок соціалістичних країн у створенні матеріально-технічної бази розвинутого соціалізму та комунізму. Молодь все ширше залучається до діяльності, спрямованої на розвиток науково-технічного прогресу, займає активніші позиції у всіх сферах суспільно-політичного життя. Перед молодим поколінням – бойовим помічником марксистсько-ленінських партій та їх резервом поставлено завдання брати активну участь у міжнародному молодіжному русі, зміцненні єдності молоді соціалістичних країн.

Зв'язки молодіжних спілок є частиною багатосторонніх і плідних контактів, що характеризують сучасний стан братніх відносин між народами соціалістичних країн. Основа співробітництва спілок молоді, його головна рушійна сила – це неперушній союз комуністичних партій. Розширення і поглиблення співробітництва молодіжних спілок сприяють спільності їх інтересів і завдань, близькості організаційної структури, схожості форм і методів роботи серед молоді. Співробітництво молодіжних спілок з кожним роком збагачується новими формами і поповнюється новим змістом, охоплюючи всі сфери суспільного, політичного і трудового життя.

Необхідність в новому, більш широкому підході до багатьох питань співробітництва поставила перед молодіжними спілками соціалістичних країн завдання перейти до довгострокового планування співробітництва, яке будується на двосторонній основі. Починаючи з кінця 60-х років між молодіжними спілками крім річних і дворічних програм співробітництва приймаються і перспективні. Причому з підписом кожної нової програми збільшується строк, на який вони укладаються. Так, уже успішно виконані програми дружби і співробітництва Ленінського комсомолу і Спілки вільної німецької молоді, розраховані на 1969-1971, 1972-1975, 1976-1979 рр., і підписана нова програма на 1980-1985 рр.¹ В 1980 р. була прийнята нова програма співробітництва ВЛКСМ з молодіжними спілками СРВ, УНР, НРБ, Республіки Куба строком на п'ять років. В цих документах значне місце приділяється питанням мобілізації молоді на активну участь у виконанні народногосподарських планів, реалізації Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції, дальшого організаційно-політичного зміцнення братніх спілок, підкреслюється необхідність зміцнення координації дій в міжнародному молодіжному русі, укріплення єдності і згуртованості прогресивної молоді на класовій, антиімперіалістичній основі².

Таке планування характерне і для місцевих зв'язків. Тільки в СРСР нині 129 республіканських, крайових і обласних, міських, районних, понад 5 тис. первинних комсомольських організацій фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів,

¹ Комсомольская правда, 1977, 24 липня; 1979, 20 липня.

² Центральний архів ЦК ВЛКСМ, ф.1, оп.30, спр.951, арк.1-7; спр.972, арк.1-7; спр.935, арк.1-6.

проектних і науково-дослідних інститутів, учбових закладів підтримують тісні зв'язки із порідненими молодіжними колективами соціалістичних країн³. Вони укладають двосторонні плани, договори і програми співробітництва, які передбачають розвиток таких форм дружніх зв'язків: обмін досвідом роботи по комуністичному вихованню, організація заочного соціалістичного змагання, проведення конкурсів, обмін виставками, інформаційними матеріалами, делегаціями, туристськими групами та ін. Завдяки цим програмам дружні зв'язки молодіжних організацій набувають комплексного планового характеру.

Однією з важливих складових частин співробітництва молодіжних спілок є їх обмін досвідом по комуністичному вихованню молоді, оскільки "вироблення ясного цільного соціалістичного світогляду"⁴ – головна мета спілок молоді. Роль ідеологічного співробітництва посилюється і в зв'язку з загостренням ідеологічної боротьби між соціалізмом і капіталізмом. Інакше роки – це не тільки пора навчання й професійної підготовки, але й політичного, ідеологічного становлення. Тому ідеологічні диверсії наших противників націлені в першу чергу на молодь. Розмити в свідомості молоді класовий підхід до явищ і фактів дійсності, пробудити в ній настрої анархізму, політичної байдужості, нав'язати споживацьку психологію, національну обмеженість, розпалити релігійні пережитки – така мета буржуазних ідеологів.

Відповіддю на витончену і підступну імперіалістичну пропаганду повинен бути високий рівень ідейно-політичної діяльності спілок молоді, в підвищенні якого важливе значення має обмін досвідом у вихованні молоді в дусі марксистсько-ленінської свідомості, комуністичної ідейності.

Розширилися вже перевірені форми ідеологічного співробітництва, такі, як участь в з'їздах братніх спілок, обмін делегаціями по вивченню і обміну досвідом, проведення консультацій, спільних молодіжних акцій, теоретичних конференцій і симпозіумів, святкування знаменних дат в історії соціалістичних країн. У 60-70-ті роки виникли і нові форми співробітництва. Мова йде про двосторонні фестивалі дружби і зустрічі дружби, табори комсомольського активу, клуби інтернаціональної дружби, спільні походи по місцях революційної, бойової і трудової слави.

Важлива роль в обміні досвідом належить участі зарубіжних делегацій в роботі з'їздів молодіжних спілок. Так, на ХУІІ з'їзді ВЛКСМ (квітень 1980 р.) були присутні 73 зарубіжні делегації молодіжних спілок⁵. Все частіше делегації обкомів, райкомів, міськкомів і первинних організацій – гості звітно-виборчих конференцій і зборів відповідних поріднених молодіжних організацій соціалістичних країн⁶. На цих форумах поряд з підведенням підсумків своєї діяльності по виконанню рішень комуністичних і робітничих партій в справі формування комуністичної свідомості молоді, виховання почуттів патріотизму і інтернаціоналізму, участі її в виконанні народногосподарських планів обговорюються питання міжнародного молодіжного руху, зміцнення взаємного співробітництва. Керівники молодіжних спілок мають можливість проводити консультації з важливих міжнародних молодіжних проблем, взаємовідносин спілок молоді; члени делегацій можуть безпосередньо знайомитися з діяльністю молодіжних організацій.

³ ВЛКСМ от съезда к съезду. М., 1978, с.114.

⁴ Ленін В.І. Повне зібр.творів, т.16, с.108.

⁵ Комсомольская правда, 1980, 25 апреля.

⁶ Поточний архів КМО УРСР. Звіт Запорізького обкому ЛКСМУ з Вроцлавським, Валбійським, Легніцьким воєводськими радами ФССПМ в 1978 р.

Кожний з'їзд спілок молоді привертає пильну увагу молоді братніх соціалістичних країн. Підсумки з'їздів розглядаються на зборах комсомольських активів, документи з'їздів вивчаються в мережі політосвіти⁷.

З 1974 р. стало практикою регулярне проведення консультативних зустрічей перших секретарів і секретарів молодіжних спілок. Тематика таких зустрічей, що проводяться, як правило, декілька раз на рік, найрізноманітніша. Вони присвячуються ідеологічним питанням, військово-патріотичному і трудовому вихованню молоді, обміну досвідом політико-організаційної роботи, проблемам сільської, шкільної молоді, міжнародній діяльності молодіжних організацій, підготовці до міжнародних фестивалей молоді і студентів. У 1978 р. в Софії відбулась перша консультативна зустріч голів центральних ревізійних комісій молодіжних спілок соціалістичних країн⁸. Результативне проведення двосторонніх семінарів і науково-практичних конференцій по обміну досвідом комуністичного виховання. В кінці 70-х років відбувся ряд таких семінарів і конференцій ВЛКСМ з братніми спілками НРБ, УНР, НДР, МНР, СРВ, ПНР, СРР, ЧССР, СФРЮ⁹.

Важливе місце у співробітництві молодіжних спілок займає обмін делегаціями по всім ланкам спілок - від центральних комітетів і рад до первинних організацій. Лише СРСР у 1978-1979 рр. відвідало майже 16,5 тис. представників молодіжних спілок соціалістичних країн в складі більше 120 делегацій і туристських груп. В ці роки понад 17 тис. комсомольців з Радянського Союзу у складі 170 делегацій і груп були направлені в соціалістичні країни¹⁰. Основна мета обмінних делегацій центральних комітетів і рад молодіжних спілок - укладання планів і програм співробітництва, обмін досвідом по формуванню у молоді марксистсько-ленінського світогляду, трудовому вихованню молодого покоління.

Особливо збільшилась в 70-ті роки кількість обмінних делегацій Ленінського комсомолу і Соціалістичної спілки молоді Чехословаччини. Якщо з іншими братніми спілками на рівні центральних комітетів і рад проходить обмін 1-2 делегаціями, то ССМ направляє в СРСР і приймає у себе щорічно по 3-4 делегації¹¹. Такі зустрічі допомогли ССМ вивчити багатий досвід ВЛКСМ і творчо застосувати його при відновленні своєї молодіжної спілки, розширити і збагатити основні форми організаційної і політичної роботи по ідейному і трудовому вихованню молоді.

Регулярно проходять обмін делегаціями поріднених і прикордонних областей і міст. Представники молоді соціалістичних країн знайомляться з постановкою політико-виховної і культурно-масової роботи, з організацією трудовою змагання. Ці контакти дають можливість всебічно аналізувати діяльність молодіжних організацій, спільно виробляти найбільш ефективні та дієві форми ідейно-пропагандистської роботи серед молоді.

У взаємному збагаченні досвідом важливе значення мають навчання студентів і аспірантів - представників молоді соціалістичних країн - у Вищій ком-

⁷ Комсомольская правда, 1978, 5, 14 мая; Крымский комсомолец, Симферополь, 1980, 26 февраля.

⁸ Поточний архів ЦК ВЛКСМ. Звіти про міжнародну діяльність за 1974-1979 рр.; Комсомольская правда, 1975, 15 октября; 1977, 27 января, 26 марта, 31 мая; 1978, 22 июня; 1979, 7 декабря; Правда, 1974, 6 октября; Работническое дело, 1975, 15 октября.

⁹ Поточний архів Всенародного комітету болгаро-радянської дружби. Доповідь секретаря ЦК ВЛКСМ В. Гусейнова на міжнародній зустрічі представників організації дружби з СРСР соціалістичних країн по проблемам молоді, що відбулася в Софії 22 і 23 жовтня 1979 р., с. 10.

¹⁰ Там же, с. 11.

¹¹ Підраховано за матеріалами "Комсомольської правди" за 1970-1980 рр.

сомольській школі при ЦК ВЛКСМ, а також щорічні місячні і річні курси у ВКШ при ЦК ВЛКСМ для керівних діячів молодіжних спілок цих країн. Кількість їх слухачів зростає з року в рік. Якщо в 1970 р. Дмитрівська комуністична спілка молоді направила на навчання в ВКШ при ЦК ВЛКСМ 25 чоловік і на курси 20 чоловік, то в 1979 р. на навчання від 1 до 4 років - 36 чоловік і на курси 45 чоловік (терміном 1 і 10 місяців)¹². З 1969 по 1977 р. на курсах у ВКШ при ЦК ВЛКСМ пройшли перепідготовку понад 150 активістів молодіжного руху НДР, в основному керівники окружних і районних організацій¹³. Велика допомога була надана в підготовці ревсомольських кадрів. Тільки за період між ХУ і ХУІ з'їздами МРСМ (1963-1968 рр.) Вищу комсомольську школу при ЦК ВЛКСМ закінчило 158 активістів ревсомоду¹⁴.

Ефективною формою вивчення роботи спілок молоді є обмін делегаціями на рівні секретарів центральних комітетів з метою консультацій, організації таборів і науково-практичних конференцій комсомольського активу, обмін делегаціями лекторів для стажування і читання лекцій. Ці заходи дають можливість познайомитися з основними формами політичної освіти, поділитися досвідом підвищення ефективності ідейно-політичного виховання молоді.

Комуністичні молодіжні спілки, вивчаючи багатий досвід ВЛКСМ, використовують його творчо, не переносять механічно знайдені комсомолом форми роботи в свій молодіжний рух, а розвивають його з урахуванням своїх специфічних умов, традицій, організаційної структури. Молодіжні спілки взяли на озброєння такі почини ВЛКСМ, як Ленінський залік, походи по місцях революційної, бойової і трудової слави, рух наставників, шефство над народногосподарськими будовами, "комсомольські прожектори", конкурси за професією тощо. ВЛКСМ та інші спілки молоді збагатили зміст своєї діяльності такими ініціативами братніх організацій, як науково-технічна творчість молоді і бригадирський рух (НРБ), демократичні форуми молоді - "молодіжні парламенти" (УНР), рух політичної пісні (НДР), організація клубів по інтересам і трудові молодіжні акції (СФРЮ), "молодіжні колони" (з досвіду трудового виховання молоді, Куба) та інші.

Широкого розповсюдження одержав Ленінський залік, що ввійшов в практику майже всіх спілок молоді країн соціалістичної співдружності. Він має важливе значення у вихованні ідейно загартованих, свідомих будівників розвинутого соціалізму і комунізму. Ленінський залік - це звіт кожного члена спілки перед партією і народом про його успіхи в освоєнні революційної теорії, виконанні рішень партійних з'їздів. Одним із видів роботи організацій-побратимів стали спільні Ленінські уроки. Вони проводяться в квілейні ленінські дні або ними закінчується навчальний рік в мережі політосвіти. Ця нова форма роботи по інтернаціональному вихованню молоді з кожним роком знаходить все більше наслідувачів. Підтвердженням цьому є такі факти: в 1975 р. ініціаторами проведення спільного Ленінського уроку були молоді виробничники заводу "Мукачівприлад" і Пряшівського заводу промислової автоматики "Дукла" (ЧССР). В наступному році комсомольські організації вже 7 районів Закарпатської області зустрічались на Ленінських уроках із своїми ровесниками - представниками Східно-Словацької області. Ленінський урок, присвячений 60-й

¹² Архів ЦК ДКСМ, ф.254, оп.11, с.203, арк.132-133; Поточний архів ЦК ДКСМ. Відрадженьня в СРСР делегацій ДКСМ в 1979 р.

¹³ Вестник КМО СССР, 1977, № 8, с.15.

¹⁴ Молодежное движение социалистических стран. М., 1976, с.176.

річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, проводився в два етапи: в червні 1977 р. – в комсомольських організаціях Закарпатської області з участю друзів із Східної Словачії, а в жовтні 1977 р. – в 130 первинних організаціях ССМ з участю посланців комсомолу Закарпаття. Широкий популяризаційний проведення уроків сприяв випуск ЦК ССМ Словачії методичного бюлетеня з досвіду проведення подібних спільних акцій і створення телевізійного фільму про перший інтернаціональний Ленінський урок¹⁵. Спільні Ленінські уроки проводяться молодіжними організаціями Закарпатської і Сабольч-Сатмарської (УНР) областей. Ретельно готуються до Ленінсько-Димитрівських уроків поріднені комсомольські організації Старої Загори (НРБ) і Куйбишева. В дні, коли проводяться уроки, вони обмінюються кращими лекторами і пропагандистами¹⁶. Кожний Ленінський урок – новий важливий крок в утвердженні активної життєвої позиції його учасників.

Традиційними в щорічні зустрічі молоді столиць братніх соціалістичних країн, початок яким було покладено в 1971 р. В їх рамках проходять конференції і симпозиуми, дискусії, конкурси професійної майстерності, спортивні змагання, фестивалі політичної пісні, мітинги солідарності з народами, які борються проти імперіалізму, за свободу і незалежність. Вони сприяють нагромадженню досвіду співробітництва в багатьох галузях економічного, політичного і культурного життя. Спілкування із своїми ровесниками, відвідання фабрик і заводів, учбових закладів допомагають безпосередньо знайомитися з працею і відпочинком молоді соціалістичних країн. В яскраву маніфестацію вірності комуністичним ідеалам виллалась чергова X пражська зустріч молоді столиць соціалістичних країн, що відбулася в жовтні 1980 р.¹⁷

Важливе ідеологічне значення має святкування знаменних дат в історії соціалістичних країн та їх молодіжних спілок. Велика теоретична робота, що проводиться в зв'язку з ювілеями, дає багатий матеріал для пропаганди ідей марксизму-ленінізму, досягнень соціалістичних країн і успіхів молодіжних спілок у вихованні юнацтва активним будівником розвинутого соціалізму і комунізму.

Визначною подією в міжнародному молодіжному русі був 60-річний ювілей ВЛКСМ. Ідейний і теоретичний досвід ВЛКСМ – приклад бойового і трудового героїзму, джерело пізнання для молоді соціалістичних країн, надбання всього світового і демократичного молодіжного руху. Тому 60-річчя Ленінського комсомолу було не тільки святом радянської, але й всієї молоді світу.

Широко відмічався ювілей ВЛКСМ в братніх соціалістичних країнах. В підготовці до його гідної зустрічі брали активну участь молодіжні спілки. Центральні комітети і ради приймали спеціальні рішення з даного питання. В столицях пройшли урочисті збори і мітинги, були відкриті виставки, що розповіли про діяльність ВЛКСМ, життя і працю радянської молоді¹⁸. Серед молодіжних колективів, бригад розгорнулось змагання за право носити ім'я 60-річчя ВЛКСМ, масовий рух під девізом: "60 ударних днів – 60-річчю ВЛКСМ"¹⁹. У поріднених молодіжних організаціях на семінарах і в гуртках політосвіти вивчалися історія ВЛКСМ, його досвід з комуністичного виховання молоді. Питан-

¹⁵ Поточний архів КМО УРСР. Звіт Закарпатського обкому ЛКСМУ про розвиток дружніх зв'язків з молодіжними організаціями соціалістичних країн в 1977 р.

¹⁶ Комсомольская правда, 1980, 18 марта.

¹⁷ Rudé právo, 1980, 15-18 října.

¹⁸ Комсомольская правда, 1978, 6, 21, 24, 27 октября.

¹⁹ Там же, 1978, 31 марта, 19, 20 октября.

ня застосування досвіду комсомолу були в центрі уваги конференцій і симпозиумів, що проходили в країнах соціалістичної співдружності²⁰. Велика робота в цьому напрямку була проведена Дамитрівською комуністичною спілкою молоді. У всіх ланках спілки – сільських, міських, окружних організаціях відбулися науково-практичні конференції "Ленінський комсомол – джерело досвіду і натхнення". Їх заключні етапи пройшли в кінці 1978 р.²¹ 60-річчю ВЛКСМ і 60-й річниці заснування Дамитрівської комуністичної спілки молоді був присвячений також тиждень дружби радянської і болгарської молоді, що проходив в червні 1978 р. в міжнародному молодіжному центрі Приморсько (НРБ)²².

60-річчю Ленінського комсомолу присвятили свій зліт три покоління комсомольців і комсомольців. Місцем його проведення стало саме юне місто МНР – Ерденет, побудоване спільно радянськими і монгольськими будівельниками і в якому за допомогою СРСР споруджувався самий великий в Азії мідно-молібденовий комбінат. В Ерденеті по-справжньому проявився характер інтернаціоналістів, їх воля, взаємодопомога. Тут монгольські і радянські друзі обмінялись досвідом, провели змагання на звання "кращий за професією", встановили творчі контакти. На честь 60-річчя ВЛКСМ одна з вулиць Ерденета названа "Комсомольська"²³.

В нашій країні в зв'язку з ввілеєм знаходилися делегації центральних комітетів і рад, групи активістів молодіжних спілок соціалістичних країн, делегації молоді майже всіх міст-побратимів.

Стало традицією новими трудовими успіхами зустрічати річниці з дня народження В.І.Леніна. В ленінські дні розгортається соціалістичне змагання, проходять тижні продуктивності праці. Ленінська спадщина вивчається на конференціях, семінарах, комсомольських зборах і Ленінських уроках.

Святком інтернаціоналізму, братніх почуттів дружби для всієї молоді соціалістичних країн стали річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Ударною працею, високою якістю роботи, відмінним навчанням зустрічають юнаки і дівчата цю дату. Важливі ідеологічні заходи проводились молодіжними спілками в зв'язку з 60-річчям Великого Жовтня. Молодь країн соціалістичної співдружності приєдналась до Жовтневої вахти Ленінського комсомолу, встала в один переджовтневий ряд з радянськими ровесниками²⁴. В ході вахти молоді вивчала праці В.І.Леніна, матеріали з'їздів комуністичних і робітничих партій. В НРБ переможці трудової вахти "60-річчю Великого Жовтня – 60 ударних тижнів" одержали почесне право поставити свої підписи під комсомольським рапортом БКЦГ, а шістдесят кращих молодих трудівників прибули в СРСР поїздом друзів на святкування ввілея²⁵. Поїздом до Москви були нагороджені і молоді передовики виробництва заводу "Червоної Чепель", які були ініціаторами в УНР соціалістичного змагання на честь ввілея Великого Жовтня. Вони передали ЦК ВЛКСМ рапорт молодих чепельців про виконання соціалістичних зобов'язань до 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції²⁶. Східно-Чеський обком ССМ передав Чернігівському обласному комітету ЛКСМУ "Золоту книгу", в яку записані шістдесят кращих колективів і окремих членів ССМ, переможців соціалістичного змагання на честь 60-річчя Великого Жовтня²⁷.

²⁰ Комсомольская правда, 1978, 28 ноября.

²¹ Поточний архів ЦК ЛКСМ. Звіт про міжнародну діяльність в 1978 р.

²² Работническое дело, 1978, 25 июня.

²³ Комсомольская правда, 1978, 28, 29 октября, 9 ноября.

²⁴ Там же, 1977, 13, 15 января, 29 октября.

²⁵ Работническое дело, 1977, 3 ноября.

²⁶ Комсомольская правда, 1977, 7 ноября.

²⁷ Поточний архів РМО УРСР. Звіт Чернігівського обкому ЛКСМУ про зв'язки з ССМ Східно-Чеської області в 1978 р.

60-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції була присвячена зустріч радянської і румунської молоді, що проходила в Москві напередодні ювілею. Вона допомогла представникам СКМ краще пізнати життя радянської молоді, обмінятися досвідом і намітити перспективи співробітництва. В ході зустрічі була підписана нова програма співробітництва між двома спілками на 1975-1981 рр.²⁸

По запрошенню ЦК ВЛКСМ на святкування 60-ї річниці Великого Жовтня знаходились делегації молодіжних спілок Болгарії, В'єтнаму, Куби, Монголії, НДР, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, Югославії. Вони були присутні на ювілейних торжествах, відвідали міста Калінін і Володимир, побували на підприємствах, в учбових закладах, де відбулися мітинги дружби. Бесіди і зустрічі в ЦК ВЛКСМ мали важливе значення для обміну досвідом роботи молодіжних спілок і дальшого розвитку співробітництва між ними²⁹.

Спільним святом для молоді всіх соціалістичних країн стали річниці Перемоги над фашистською Німеччиною. Їм присвячуються мітинги і збори, на ці свята запрошуються делегації молодіжних спілок³⁰. Щороку 9 травня на кордоні СРСР і сусідніх соціалістичних країн запалюються вогнища дружби, по обидва боки кордону проходять мітинги, зустрічі молоді з ветеранами війни, колишніми партизанами, які воювали в складі інтернаціональних партизанських загонів³¹.

Урочисто відмічаються молодіжними спілками ювілеї братніх соціалістичних країн. Так, в свято юності вилився національний фестиваль молоді, присвячений 30-річчю НДР. Торжество німецької молоді поділили представники молоді Болгарії, Угорщини, В'єтнаму, Куби, Ласосу, Монголії, Польщі, Радянського Союзу і Чехословаччини. Велику політичну значимість фестивалю надали мітинги дружби, зустрічі з членами і кандидатами в члени Політбюро ЦК СЄПН, міністрами, ветеранами революційної боротьби, праці і антифашистського опору. Посланці молодіжних спілок взяли участь в урочистому церемоніалі в Трептов-парку на честь радянських воїнів-визволителів, були присутні на відкритті центрів солідарності, політичної і естрадної пісні, військово-спортивного центру³².

Ленінський комсомол - ініціатор створення такої ефективною формою патріотичного виховання молодого покоління на традиціях героїчного минулого, як походи по місцях революційної, бойової і трудової слави радянського народу. Ініціатива ВЛКСМ була підтримана молодіжними спілками соціалістичних країн і розвинулась далі. Представники молоді соціалістичних країн брали участь у Всесоюзних походах по місцях революційної, бойової і трудової слави, згодом почали проводитися спільні походи. Традиційними стали інтернаціональні експедиції "Прапор перемоги" по території СРСР, ПНР, СРР, НРБ, присвячені ювілеям звільнення цих країн від німецько-фашистських загарбників. Велике враження у молодих слідопитів СРСР і ПНР залишив похід по місцях бойових дій дивізії ім. Тадеуша Костюшко. Вивченню славного шляху чехословацького корпусу під командуванням Людвіга Свободи присвятили свою експедицію учні Соколівської школи на Харківщині. В 1970 р. вони пройшли від Соколово до Праги, де їх прийняв президент ЧССР³³.

²⁸ Комсомольская правда, 1977, 15 октябра.

²⁹ Там же, 1977, 6, 7 ноябра.

³⁰ Там же, 1980, 6-9, 11 мая.

³¹ Там же, 1980, 28 марта.

³² Neues Deutschland, 1-3 juni.

³³ Український історичний журнал, 1979, № 6, с. 22.

Вивченню революційного минулого сприяють спільні походи, присвячені річницям з дня народження В.І.Леніна. В 1980 р. в 25-й раз проводився міжнародний похід по ленінських місцях в Польщі. По 50 маршрутам, що проходять по місцях, де бував засновник першої в світі соціалістичної держави, пройшли тисячі поляків, туристів з СРСР, НДР і ЧСРР³⁴.

В НРБ розгорнувся молодіжний рух по вивченню героїчного минулого країни, традицій болгаро-радянської дружби. Тісні зв'язки встановилися між молоддю поріднених міст Одеса і Варна. З успіхом пройшли їх спільні походи по місцях транспортування Ленінської "Іскри" з Болгарії в Росію, партизанськими стежками загону ім.Васила Левського³⁵. Важливою ініціативою ДКСМ і Всенародного комітету болгаро-радянської дружби був республіканський похід молоді по дорогах революційної, бойової і трудової болгаро-радянської дружби, присвячений 100-річчю Квітневого повстання, 100-річчю звільнення Болгарії від османського ярма, 60-й роковині Великого Жовтня. Керували ним центральні та окружні місцеві штаби походу, до складу яких крім ДКСМ та ВКБРД увійшли представники комітетів Спілки борців проти фашизму і капіталізму, Болгарської спілки туристів, ветерани революційної боротьби. Похід проводився в три етапи протягом 5 років (1974-1978 рр.) і закінчився великим національним святом в Старій Загорі. На всіх його етапах удосконалювалися традиційні і використовувалися нові форми масово-політичної і пропагандистської роботи, такі, як збирання документальних матеріалів про героїчне минуле болгарського народу і болгаро-радянську дружбу, виготовлення фотоальбомів, написання книжок-літописів, створення куточків і музеїв, документальних любительських фільмів, літературних творів, пісень, художніх полотен про болгаро-радянську дружбу, шефство над пам'ятниками болгаро-радянської дружби та ін.³⁶ Такі походи викликають у молоді інтерес до вивчення революційної боротьби трудящих, Історії Радянської Армії, антифашистського руху, боротьби народів за соціалізм і комунізм і служать справі зміцнення дружби між молоддю соціалістичних країн.

Велике значення для патріотичного та інтернаціонального виховання мають клуби інтернаціональної дружби. Вони створюються з ініціативи молодіжних спілок у школах і вузах, на підприємствах, в установах, радгоспах і колгоспах. Тільки на Україні нині їх діє понад 12 тис.³⁷ В них працюють лекторії і кінолекторії, проводяться теоретичні конференції, літературні читання, тематичні вечори, конкурси, змагання, організуються виставки і вікторини, музеї та кутки інтернаціональної дружби. Значна увага приділяється листуванню з зарубіжними ровесниками.

Добре поставлена робота клубів інтернаціональної дружби в Молдавії. Вона спрямовується і координується радою клубів інтернаціональної дружби, створеною при ЦК ДКСМ Молдавії. На щоквартальних засіданнях рада розглядає і затверджує плани роботи, вивчає і узагальнює досвід діяльності кращих клубів, проводить конкурси-огляди. Її члени виїжджають в райони республіки, надають допомогу клубам інтернаціональної дружби на місцях, виступають з лекціями.

³⁴ Правда, 1980, 1 октября; Комсомольская правда, 1980, 23 ноября.

³⁵ Партійний архів Інституту історії партії при ЦК Компартії України (далі - ПІІІП при ЦК Компартії України), ф.7, оп.20, спр.435, арк.15; спр. 544, арк.53; Поточний архів КМО УРСР. Звіт Одеського обласного комітету ДКСМУ про підсумки дружніх зв'язків з молодіжними організаціями соціалістичних країн в 1977 р.

³⁶ Поточний архів Всенародного комітету болгаро-радянської дружби. Доповідь голови ВКБРД Начо Паназова на міжнародній зустрічі представників організацій дружби з СРСР соціалістичних країн по проблемам молоді, що відбулася в Софії 22 і 23 жовтня 1979 р.

³⁷ Український історичний журнал, 1979, № 6, с.22.

Постійним піклуванням ради клубів інтернаціональної дружби є підготовка кваліфікованих кадрів - керівників інтерклубів. З цією метою в республіці регулярно проводяться зльоти президентів клубів інтернаціональної дружби, республіканські і регіональні семінари керівників інтерклубів. Клубами інтернаціональної дружби Молдавії проводяться фестивалі, вечори дружби, тижні дружби, ведеться пошук героїв опору, революціонерів-інтернаціоналістів, збираються матеріали про міста-побратими. Важлива складова частина роботи інтерклубів - листування і радіозв'язок. Наприклад, клуб інтернаціональної дружби Тараспільського ТУ-15 підтримує радіозв'язок із своїми ровесниками з 112 країн світу³⁸.

Досвідом роботи можуть поділитися місцеві клуби інтернаціональної дружби Закарпаття. Тут інтерклуби мають свій статут, текст урочистої клятви, керівний орган - ради, секретарів секцій, лекторські групи, екскурсоводів. При клубах працюють секції союзних республік, зарубіжних країн, філателістів, туристів-краєзнавців, іноземних мов³⁹.

Багата за змістом, конкретна та ефективна діяльність клубів інтернаціональної дружби сприяє не тільки патріотичному та інтернаціональному вихованню молодого покоління, але й розширенню інтернаціональних зв'язків трудящих соціалістичних країн.

В кінці 60-х - на початку 70-х років виникли нові форми ідеологічного співробітництва, які синтезували в собі майже всі його аспекти. Це двосторонні фестивалі дружби і зустрічі дружби. Фестивалі дружби стали прекрасною традицією, яскравим і хвилюючим проявом єдності молоді соціалістичних країн, її непохитного прагнення пліч-о-пліч йти обраним шляхом. Широкий фестивальний рух характерний для співробітництва радянської молоді із своїми зарубіжними ровесниками з соціалістичних країн. До 1981 р. відбулося шість фестивалей дружби радянської і монгольської молоді, п'ять - радянської і німецької молоді. Чотири рази на фестивалях зустрічалась молодь Радянського Союзу з своїми ровесниками з НРБ, три - з ЧССР і УНР, два - з Куби.

Форумом дружби і солідарності є також зустрічі і дні дружби. Важливим оглядом роботи по комуністичному вихованню молоді стали чотири зустрічі дружби молоді СРСР і В'єтнаму, три зустрічі радянських і кубанських юнаків і дівчат. Зустрічі і дні дружби радянської молоді з молоддю Польщі, Чехословаччини і Румунії давали нові імпульси діяльності молодіжних спілок, сприяли зміцненню їх дружби. Як правило, фестивалі і зустрічі дружби присвячувались знаменним подіям в історії соціалістичних країн.

Літопис фестивальных подій свідчить: жодний з них не повторював інший. Проте в програмі кожного фестивалю є спільний пункт - обмін досвідом роботи братніх спілок молоді. Шляхом підвищення якості роботи молодіжних спілок по комуністичному вихованню молодого покоління присвячувались майже всі конференції і семінари двосторонніх фестивалей і зустрічей дружби. Вони стали справжньою школою обміну нагромадженого досвіду, обговорення ще не вирішених завдань, пошуку нових форм і методів роботи, розробки перспектив спільної діяльності.

Численні й різноманітні по жанру і масштабам політичні акції - маніфестації, мітинги, дискусії, фестивальні клуби, зустрічі з героями праці та ветеранами війни - склали конкретну програму фестивалів, зустрічей і днів дружби.

³⁸ Центральний архів ЦК ВКРМ, ф.1, оп.30, с.1015, арк.33-36.

³⁹ ЦАІІІ при ЦК Компартії України, ф.7, оп.20, с.546, арк.116.

Фестиваль - свято дружби, братерства, вності. Утвердженню бадьорості, оптимізму служить культурна програма фестивалів. Концерти, виставки, спортивні свята, тижні фільмів, молодіжні бали - такий емоційний, духовний обрис фестивалів. І цей обрис ніяк не віддільний від того простого і неzapеченого факту, що фестиваль - це зустріч людей праці.

Прекрасна традиція народилася на фестивалях і зустрічах дружби. Їх учасники не тільки осмінюються досвідом у справі трудового виховання молоді, але проводять конкурси професійної майстерності, суботники, зустрічі по професіям, трудові вахти (плавки дружби, буріння нових свердловин, закладка алей дружби, праця на полях, біля станків і на конвейерах, за штурвалом машин та ін.). Наприклад, у дні V фестивалю дружби молоді СРСР і НДР (Карл-Маркс-Штадт травень 1980 р.) на рахунок оргкомітету перераховано 350 тис. марок, а під час ленінського суботника закладені зелені насадження на площі в 3 тис. квадратних метрів⁴⁰.

Однак найголовніший підсумок таких форумів - це безпосередні контакти представників молоді різних країн. Особисті стосунки дають значний імпульс творчій ініціативі трудящих. Живе, безпосереднє спілкування десятків, сотень тисяч людей, будівників соціалізму і комунізму стало для нас звичайною справою. Але і в цій, здавалося б, повсякденності криється глибокий історичний зміст: так закладається фундамент майбутнього всесвітнього братерства народів.

Підводячи підсумки фестивалей, представники молоді соціалістичних країн пов'язують їх з планами наступної роботи по дальшому зміцненню і розвитку співробітництва молодого покоління. Фестивалі насочно демонструють вірність молоді справі соціалізму і комунізму, її готовність і надалі під керівництвом комуністів йти по шляху, вказаному В.І.Леніним, невтомно боротися за мир на землі.

Проведення спільних Ленінських уроків, походів по місцях революційної, бойової і трудової слави, обмін делегаціями, участь в теоретичних і науково-практичних конференціях, симпозіумах, таборах комсомольського активу, фестивалях, зустрічах і естафетах дружби сприяють широкому спілкуванню молоді соціалістичних країн, вихованню внаків і дівчат випробуваними інтернаціоналістами, активними борцями за мир і соціальний прогрес.

Співробітництво молодіжних спілок по обміну досвідом комуністичного виховання підростаючого покоління розвивається, розширюється і зміцнюється. Воно дає можливість окремим спілкам збагачувати свою діяльність новими ефективними формами і методами роботи по формуванню марксистсько-ленінського світогляду молоді.

В. П. Колесник

РОЗВИТОК І УДОСКОНАЛЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ І НАПРЯМКІВ
ПРИКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ОБЛАСТЕЙ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
І ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

В системі двосторонніх і багатосторонніх зв'язків Радянського Союзу з соціалістичними країнами за останні три десятиріччя склалось багато нових форм співробітництва. Поряд із зміцненням контактів по партійній та державній

⁴⁰ Комсомольская правда, 1980, 27 мая.

лінії, між законодавчими органами, міністерствами і відомствами розширяються п р я м і дружні зв'язки між трудящими Радянського Союзу і сусідніх соціалістичних країн. "Безліччю ниток зв'язані партійні організації Радянського Союзу і країн соціалістичної співдружності, - відзначалося у Звіті ЦК КПРС XXVI з'їздові партії. - Зв'язані на всіх рівнях - від республік, країн і областей до районів і великих підприємств. Живого, плідного характеру набрало співробітництво між державними органами, громадськими організаціями, виробничими колективами. Міцною нормою стали духовне спілкування, тісні зв'язки в галузі ідеології і культури"¹. Це - свідчення активізації процесу добровільного поступального зближення країн соціалізму як "об'єктивно обумовленої тенденції, що почалась з часу виникнення світової системи соціалізму і одержала дальший розвиток в сучасних умовах.

Особливої уваги заслуговують вивчення, аналіз, узагальнення і наукове прогнозування одного з таких нових напрямків в історії міждержавних відносин Радянського Союзу, як прикордонне співробітництво. Це - важлива ланка в системі багатобітвірних відносин сусідніх соціалістичних країн, яка активно сприяє дальшому зміцненню братерської дружби, більш активному обміну досвідом комуністичного і соціалістичного будівництва. В результаті розвитку і удосконалення ці зв'язки від окремих епізодичних контактів на початку 50-х років переросли в істинно масові інтернаціональні зв'язки, залучаючи до сфери братерського спілкування тисячі трудових колективів, сотні тисяч трудящих з обох сторін кордону дружби.

Первинною формою інтернаціональних прикордонних зв'язків у перші пововенні роки було ділове листування між партійними органами, державними установами, громадськими організаціями з різних питань спільної діяльності, обмін поздоровчими телеграмами з нагоди національних свят і інших важливих подій, а також особисте листування між представниками споріднених професій, учнями шкіл і навчальних закладів. Початок п л а н о в о г о прикордонного співробітництва пов'язаний з другим етапом (1950-1960 рр.)² розвитку і зміцнення економічного і воєнно-політичного союзу країн народної демократії. Сприяючи процесу дальшого поглиблення зв'язків, враховуючи киттєво важливу необхідність ділових контактів на прикордонній основі, а також взаємне прагнення громадських організацій і населення прикордоння до встановлення дружніх зв'язків, у 1956 р. були встановлені прикордонні дружні зв'язки між областями Радянського Союзу і воєводствами, округами, областями і повітами Польської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Угорської Народної Республіки, Соціалістичної Республіки Румунії³. Одночасно були визначені прикордонні контактні зони, до яких в адміністративно-територіальному відношенні ввійшли (з півночі на південь): Калінінградська область РРФСР, прикордонні міста і райони ЛитРФСР, Гродненська і Брестська області БРСР, Волянська, Львівська, Дрогобицька, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області УРСР, прикордонні райони Молдавської РСР, Одеська область УРСР⁴;

¹ Матеріали XXVI з'їзду КПРС. К., 1981, с.6.

² Мельникова И.Н. Этапы развития сотрудничества социалистических стран. - В кн.: Идеи пролетарского интернационализма - источник дружбы и сотрудничества социалистических стран. Материалы науч. конф., июнь 1971 г. - Ужгород, 1972, с.20-22.

³ Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (далі - ЦПАІМ при ЦК КПРС), ф.17, оп.104, спр.2285, арк.57; ЦПАІМ при ЦК Компартії України, ф.1, оп.241, спр.138, арк.45; ЦПАІМ при ЦК Компартії Білорусії, ф.4, оп.76, спр.46, арк.115; ЦПАІМ при ЦК Компартії Литви, ф.1771, оп.228, спр.666, арк.34-35.

⁴ Одеська область не межує з Варненським округом НРБ, однак наявність

з суміжної сторони відповідно: Ольштинське, Бялостоцьке, Люблінське, Жешувське воєводства ПНР, Східно-Словацька область ЧССР, області Сабольч-Сатмар і Бараня⁵ УНР, Сату-Марський, Сучавський і Марамуреський повіти, а також міста і повіти Румунії, які межують з Молдавською РСР і Одеською областю⁶.

Перші прикордонні контакти були встановлені у серпні-вересні 1956 р. між Львівським і Волинським обкомами партії і Люблінським воєводським комітетом ПОРП, а також між окремими партійними комітетами цих областей і повітів⁷. До цього ж часу відноситься підписання перших договорів про економічне і культурне співробітництво між Дрогобицькою областю УРСР⁸ і Жешувським воєводством ПНР, Брестською, Гродненською областями БРСР і Люблінським, Бялостоцьким воєводствами ПНР, Калінінградською областю РРФСР і Ольшанським воєводством ПНР⁹.

У вересні - жовтні 1956 р. аналогічні договори були укладені між Закарпатською областю УРСР і Східно-Словацькою областю ЧССР, Сабольч-Сатмарською областю УНР, Сату-Марським повітом СРР¹⁰. Одночасно за бажанням трудящих Міхаловецького району Східно-Словацької області і Мукачівського району Закарпатської області було покладено початок дружнім зв'язкам між Міхаловцем і Мукачевом. Ця подія співпала з святкуванням 125-ї річниці селянського повстання на Східній Словаччині¹¹. До кінця 1956 р. уклали договір про дружбу трудящі Чернівецької області УРСР і Сучавського повіту СРР. З цієї нагоди на кордоні відбувся масовий мітинг, в якому взяли участь тисячі трудящих з обох сторін¹².

Поступово до прикордонного обміну залучаються й інші прикордонні області СРСР. В серпні 1959 р. встановлені дружні зв'язки між Івано-Франківською областю УРСР і Марамуреським повітом СРР. Делегація трудящих Івано-Франківської області вперше побувала в повіті в серпні 1959 р. на святкуванні 15-річчя звільнення Румунії від фашизму, а делегація румунських трудящих в цьому ж році брала участь у святкуванні разом з прикарпатцями 20-річчя возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній радянській державі¹³.

В сферу прикордонного обміну поступово включаються і райони. На початку 1959 р. були встановлені безпосередні зв'язки між Свалявським, Березівським районами Закарпатської області і Матесальським, Вашарошменевським

інтенсивних зв'язків, особливо після уведення найбільшого в світі паромного комплексу Варна - Іллічівськ, ставить їх в умови рівні співробітництва на прикордонній основі.

⁵ Львівська область не є прикордонною з областю Бараня УНР. Однак відносна територіальна близькість, подібність економічного потенціалу дозволяють їм починаючи з 1962 р. здійснювати взаємовигідні зв'язки по всіх напрямках співробітництва.

⁶ Йдеться про зв'язки радянських і румунських придунайських міст Ізмаїла, Рені й інших з Галацом, Браїлою, Тульчею, які встановлені в 1956 р.

⁷ ПАІІІ при ЦК Компартії України, ф.1, оп.241, спр.138, арк.45; Партархів Волинського обкому Компартії України, ф.1, оп.2, спр.1166, арк.24-26.

⁸ З 1959 р., після ліквідації Дрогобицької області, прикордонні зв'язки з Жешувським воєводством здійснює Львівська область.

⁹ ПАІІІ при ЦК Компартії Білорусії, ф.4, оп.76, спр.46, арк.115; Польське обозрєнає, 1969, № 50, с.7; Калінінград - Ольштин. Калінінград, 1972, с.3.

¹⁰ ППАІМІ при ЦК КПРС, ф.17, оп.104, спр.2285, арк.57.

¹¹ Партархів Закарпатського обкому Компартії України, ф.1, оп.1, спр.2320, арк.17-18; Архів Союзу радянських товариств дружби, ф.9576, оп.08/1-В, спр.60, арк.18.

¹² Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф.1, оп.2, спр.3025, арк.30.

¹³ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф.1, оп.45, спр.129а, арк.12.

районами Сабольч-Сатмарської області УНР¹⁴. Матеріали Центрального державного архіву Жовтневої революції СРСР свідчать, що в 1959 р. в прикордонних районах Молдавської РСР проходили зустрічі спеціалістів з різних галузей промисловості, колгоспників, вчителів, молоді, спортсменів з румунськими колегами. Обмін делегаціями проходив також між окремими містами Одеської області і сусідніми регіонами СРР¹⁵.

Таким чином, у 1956-1959 рр. практично на всьому протязі кордону від Балтійського до Чорного моря склалися планові прикордонні дружні зв'язки між областями Радянського Союзу і областями, воеводствами, округами, повітами європейських соціалістичних країн.

Шістдесяті роки стали якісно новим етапом у розвитку інтернаціональних прикордонних зв'язків, який характеризується дальшим поглибленням міждержавних контактів і вдосконаленням їх форм, залученням до здійснення дружнього співробітництва широких народних мас. Саме цю особливість підкреслював товариш Л.І.Брежнев на мітингу в Софії, присвяченому підписанню нового болгаро-радянського договору: "Є в нашому співробітництві ризика, про яку хотілося б сказати окремо. Як відомо, 24 округи Болгарії встановили безпосередні дружні зв'язки з країнами, областями і районами нашої країни. Тепер у цю справу активно включилися місцеві партійні і державні органи та громадські організації, в ній беруть участь десятки, сотні тисяч людей. Можна з цілковитою підставою говорити про співробітництво наших народів на найширшій основі з допомогою всієї системи партійних, державних, господарських зв'язків, культурного обміну, масового туризму та інших форм"¹⁶.

Враховуючи важливість і перспективність безпосередніх контактів трудящих прикордонних регіонів, ЦК КПРС, ЦК Компартій союзних республік, обкоми партії, Рада Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ прийняли ряд постанов і рішень, спрямованих на дальший розвиток прикордонних дружніх зв'язків, удосконалення їх форм і методів. Вони сприяли поліпшенню організації дружніх зв'язків областей і міст Української РСР з областями і містами країн народної демократії, розширенню прикордонних дружніх зв'язків, встановленню прямих контактів між виробничими колективами, колгоспами, радгоспами, навчальними закладами, культурно-освітніми установами¹⁷. В постанові ЦК Компартії Литви від 16 лютого 1962 р. вказується, що головною метою цих зв'язків є обмін досвідом в будівництві соціалізму і комунізму¹⁸.

Про ефективність прикордонного співробітництва йшла ділова розмова на 11-й партконференції Калінінградського обкому КПРС, 13-й партконференції Закарпатського обкому Компартії України, 15-й партконференції Брестського обкому Компартії Білорусії, нараді керівників обласних організацій при Чер-

¹⁴ Партархів Закарпатського обкому Компартії України, ф.І, оп.6, спр.62, арк.36.

¹⁵ Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР (далі - ЦДАЖР СРСР), ф.9576-р, оп.4, спр.63, арк.117.

¹⁶ Брежнев Л.І. Ленінським курсом, т.2, К., 1971, с.31.

¹⁷ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф.І, оп.30, спр.461, арк.63-64.

¹⁸ Розагакав М. Tarybu Lietuvos ir Liaudies Lenkijos santykiai.- Vilnius, 1973, p. 69.

лівницькому обкомі Компартії України. Львівський обком партії звітував-ся перед партійними органами про здійснення дружніх зв'язків з областю Бараня УНР і Жешувським воєводством ПНР. ЦК Компартії Білорусії присвятив питанням розвитку співробітництва з трудящими соціалістичних країн республіканську нараду¹⁹. ЦК ВЛКСМ 15 серпня 1963 р. прийняв постанову "Про участь комсомольських організацій у здійсненні дружніх зв'язків республік, країв, областей і міст Радянського Союзу з областями і містами соціалістичних країн"²⁰ тощо.

З метою розширення і зміцнення прикордонних зв'язків на початку 60-х років встановлюється тісне співробітництво, обмін досвідом між прикордонними містами, районами і повітами. Такі безпосередні контакти встановили між собою - в Калінінградській області і Ольштинському воєводстві: Правдинськ з Кентшином, Багратионовськ з Бартошице, Озерськ з Венгожево, Нестерів з Браново; в ЛитРСР і Бялистоцькому воєводстві: Алітуський, Вилковиський, Капсуцький, Лаздіський райони з Сувалківським, Олеським, Елкським, Сейнським повітами; м.Каунас з м.Бялистоком; в Білорусії і Люблінському, Бялистоцькому воєводствах: Брест і Каменець з Влодавю, Бялов-Подляскою, Лукувом; на Волині і Люблінщині: Володимир-Волинський з Грубешувом, Любомль з Хелмом; на Львівщині і Жешувщині: Нестерів з Любачувом, Яворів з Ярославом, Мостиська з Пшемислем; в Івано-Франківській області і Марамуреському повіті СРР: м.Івано-Франківськ з м.Бая-Маре, Косівський район з районом Вишеу; в Закарпатській області і Східно-Словацькій області ЧССР: Берегівський район з Требішовським районом; в Закарпатській області і Сабольч-Сатмарській області УНР: Берегівський, Свалявський, Виноградівський райони з Вашарошваменським, Матесальським, Феґердьярматським районами; в Чернівецькій області і Сучавському повіті СРР: м.Чернівці з м.Сучава; в Молдавській РСР і СРР: Кагульський, Вулканештський, Леовський, Фалештський, Унгенський райони з Бирладським, Галацким, Васлуйським, Ботошанським, Ясьським районами та інші. Всього до середини 60-х років дружні зв'язки встановили між собою 70 міст і 66 прикордонних районів і повітів²¹.

Внаслідок встановлення безпосередніх контактів значно збільшилась кількість делегацій і груп, які побували у своїх сусідів і ознайомились з передовим досвідом в різних галузях народного господарства, суспільно-політичного життя. Наприклад, з часу встановлення дружніх зв'язків між прикордонними районами ЛитРСР і ПНР на литовській землі побувало більш як 1660 польських громадян. В свою чергу близько 90 литовських делегацій різного профілю відвідали ПНР. Тільки в Бялистоцькому воєводстві побувало близько двох тисяч представників Радянської Литви²². З 1958 по 1965 р. з Сабольч-Сатмарської області УНР на Закарпатті побувало 76 делегацій, в яких взяло участь 813 чоловік.

¹⁹ Див.: ЦПАІМД при ЦК КПРС, ф.17, оп.104, спр.1447, арк.145; спр.2285, арк.49; оп.102, спр.326, арк.61; Партархів Закарпатського обкому Компартії України, ф.1, оп.6, спр.62, арк.42-43; Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф.1, оп.2, спр.3025.

²⁰ Центральний архів ВЛКСМ, ф.1, оп.4, ч.2, спр.2633, арк.1-2.

²¹ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф.1, оп.45, спр.129а, арк.44; ЦАІІІ при ЦК Компартії Литви, ф.1771, оп.228, спр.666, арк.34-35; Калениченко П.М., Колесник В.П. Граница дружбы и мира. О советско-польском приграничном сотрудничестве. - Львов, 1980, с.22.

²² Битарис Ф. Связи между городами-побратимами и пограничными районами Советской Литвы и Народной Польши. - В кн.: СССР - Польша: дружба, сотрудничество, взаимопомощь. Материалы науч.конф., ч.2, М., 1977, с.208.

Стільки ж побувало із взаємними візитами²³. Активізувався діловий обмін між іншими прикордонними регіонами.

Розширення і поглиблення зв'язків до рівня районів, повітів і міст створило в середині 60-х років передумови для встановлення безпосередніх контактів між робітничими колективами споріднених підприємств, працівниками сільського господарства. До цього часу відноситься і підписання перших договорів на ітернаціональне соціалістичне змагання, зокрема між колективами прикордонних станцій Львівської і Польської залізниць, бригадами Львівського автобусного заводу і Мешувського заводу "Автосан", Роздольського і Тарнобжезького гірничохімічних комбінатів. Цей період відзначений також удосконаленням форм культурного прикордонного обміну. В ньому беруть участь вже не окремі особи, а цілі колективи, тисячі трудящих. Встановлюються постійні творчі контакти між професійними і художніми колективами, драматичними театрами, палацами і будинками культури, музичними школами і художніми студіями. В культурний обмін включилося понад 500 культурно-освітніх установ.

Широкого розвитку набули прикордонні зв'язки в галузі науки, вищої школи, народної освіти. Представники різних галузей науки, вузів, технікумів і училищ, загальноосвітніх шкіл встановили тісні ділові контакти з метою обміну досвідом, підготовки наукових кадрів, спільного проведення науково-дослідної роботи, взаємної участі в наукових конференціях, обміну друкованою продукцією, науковою інформацією тощо. Активізація наукового співробітництва в 60-ті роки створила передумови для проведення на прикордонній основі міжнародних симпозіумів, конференцій, семінарів, наукових нарад та інших заходів в масштабах кількох країн.

В розвиток дружніх зв'язків активно включаються засоби масової інформації – преса, радіо, телебачення. Дальшому зміцненню прикордонного культурно-співробітництва сприяло взаємне розповсюдження періодичної преси, обмін періодичною літературою та інші пропагандистські заходи, а також творчі зв'язки видавництва прикордонних регіонів.

В ці роки значно розширилися сфери впливу і обсяг функцій громадських організацій і товариств трудящих в громадсько-політичному житті братніх країн, в здійсненні різносторонніх зв'язків на прикордонній основі. До середини 60-х років практично в усіх межуєчих республіках, областях, воєводствах, округах і повітах, а також в містах і районних центрах були створені товариства дружби та їх відділення. Колективним членством на цей час було охоплено понад 1600 промислових підприємств, колгоспів, радгоспів, держгоспів, культурно-освітніх установ, навчальних закладів²⁴. Товариства дружби надали неоціненну допомогу партійним комітетам в становленні і розвитку прикордонних дружніх зв'язків.

Змістовні форми роботи склалися до кінця 60-х років в практиці дружніх зв'язків профспілкових організацій Калінінграда і Ольштан, Каунаса, Гродно і Бялостока, Луцька і Любліна, Львова і Мешува, Ужгорода і Кошице, Одеси і Варни та інших прикордонних центрів. Важливе місце в системі прикордонного обміну зайняло співробітництво молодіжних та інших громадських організацій.

²³ Партархів Закарпатського обкому Компартії України, ф.І, оп.І,спр.527, арк.112.

²⁴ Підраховано за даними поточних архівів правлінь центральних, республіканських і обласних відділень товариств дружби з європейськими соціалістичними країнами за 1956–1965 рр.

Поглибленню прикордонного культурного співробітництва в значній мірі сприяв іноземний туризм, інтенсивний розвиток якого, особливо в 60 – 70-ті роки, свідчить про активізацію прикордонних зв'язків взагалі, а також про зростаючий взаємний інтерес трудящих суміжних країн до досягнень в галузі економіки, науки, культури. Він є сприятливою основою для встановлення нових контактів шляхом безпосереднього спілкування з колективами споріднених підприємств, установ, навчальних закладів. Широко практикуються такі форми міжнародних зв'язків, як спеціалізований туризм – обмін групами, до складу яких входять люди споріднених або близьких професій, поїздами дружби, автобусами дружби²⁵. З 1966 р. прикордонний туризм знайшов відображення в протоколах, укладених управлінням по іноземному туризму при Раді Міністрів СРСР з аналогічними державними органами братніх країн²⁶.

Про інтенсивність туристського обміну в ці роки свідчать такі, наприклад, дані. В 1965 р. Закарпатську область відвідало 17 тис. іноземних туристів. В 1966 р. це число збільшилось на 30%²⁷. В першому півріччі 1967 р. в Чернівецькій області побувало 680 румунських туристів, в другому – 1065. Їм були створені всі необхідні умови для ознайомлення з досягненнями трудящих області в розвитку економіки, культури, народного добробуту²⁸. Тільки в 1969 р. Львівська область прийняла з ПНР два поїзда дружби, 12 туристських груп і 5 спеціалізованих автобусів дружби. В зустрічах з польськими туристами взяли участь близько 10 тис. трудящих Львівської області²⁹. З 1965 по 1975 р. Волинська область і Люблінське воєводство обмінялись 80 туристськими групами загальною кількістю по 2800 чоловік з кожної сторони³⁰.

Особливий інтерес в розвитку прикордонних зв'язків становлять друга половина 60-х – початок 70-х років. ХХІV з'їзд КПРС констатував факт побудови в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства. В європейських країнах соціалізму були створені передумови для поступового переходу до будівництва розвинутого соціалізму, а в міжнародних відносинах – до соціалістичної економічної інтеграції. Що ж стосується прикордонних контактів, то в умовах соціалістичної інтеграції вони наповнилися новим економічним змістом, який відображає певні важливі моменти єдиного плану міжнародної господарської діяльності. Тобто прикордонні зв'язки виступають тепер як необхідна зв'язуюча ланка в системі різноманітних соціально-економічних, політичних і культурних взаємозв'язків сусідніх країн. Той факт, що саме територія прикордонних областей СРСР і суміжних з ними регіонів дружніх країн стала в 70-ті роки місцем створення спільними зусиллями кількох країн найбільших промислових комплексів, об'єднаних енергосистем, газопроводів, нафтопроводів і інших об'єктів, дозволяє зробити висновок про зростаюче міждержавне значення прикордонних зв'язків, про їх якісно нові риси.

²⁵ Державний архів Волинської області, ф.Р-1965, оп.1, спр.42, арк.6; Archiwum KW PZPR w Lublinie, wydziel. propagandy, 1966/7.

²⁶ Советско-чехословацкие отношения. 1961-1971. Документы и материалы. М., 1975, с.161-162.

²⁷ Партархів Закарпатського обкому Компартії України, ф.1, оп.5, спр.821, арк.14.

²⁸ Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф.1, оп.2, спр.3296 арк.34, 50.

²⁹ Поточний архів Центрального правління Товариства радянсько-польської дружби. Звіт за 1969 р., с.19.

³⁰ Калениченко П.М., Колесник В.П. Граница дружбы и мира, с.146.

Відмінною рисою прикордонного співробітництва цього періоду є прояв ініціативи місцевих партійних, радянських і громадських організацій, всіх трудящих в проведенні тих чи інших важливих політичних заходів, активна участь прикордонних регіонів у здійсненні Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції, дальше поліпшення механізму співробітництва. Велике значення для вдосконалення прикордонної договірної практики мало прийняття Верховною Радою СРСР Закону про порядок укладання, виконання і денонсації міжнародних договорів СРСР³⁶ (6 липня 1978 р.), який передбачає обов'язкове виконання міжнародних договорів СРСР не тільки міністерствами і відомствами, але й окремими підприємствами, оскільки вони з кожним роком беруть все активнішу участь в процесі міжнародного спілкування.

Виходячи з вимог Закону, договори про прикордонне співробітництво укладаються на певний час і становлять одну з прогресивних форм розвитку міжнародного права. В процесі розробки планів³⁷ прикордонного співробітництва враховуються пропозиції відомств і організацій, підприємств, громадських організацій, які здійснюють постійні зв'язки з зарубіжними спорідненими організаціями і підприємствами. Підготовка планів включає також елемент погодження їх з представниками сторін, що співробітничать. Так, 27 лютого 1977 р. газета "Радянська Буковина" повідомила про зустріч перших секретарів Чернівецького обласного і Сучавського (СРР) повітового комітетів партії з метою розширення контактів. Додатково до плану попередніх років було вирішено, що в 1977 р. чернівецькі механізатори будуть вирощувати цукровий буряк на площі 70 га в с.Думбровень Сучавського повіту по технології, запровадженій в колгоспах Чернівецької області, а румунські спеціалісти сільськогосподарства будуть вирощувати своїми силами картоплю на такій самій площі в колгоспі ім.Чапаєва Глибощького району³⁸.

22 березня 1980 р. газета "Правда" (орган ЦК Компартії Словачії) повідомила про підписання в Верхнє Німецькому (на чехословацько-радянському кордоні) договору про дружбу і співробітництво між Східно-Словацькою областю ЧССР і Закарпатською областю УРСР на 1980 р. Договір передбачав спільне святкування трудящими поріднених областей всенародних революційних і національних свят, обмін делегаціями працівників і активістів партійних, радянських, профспілкових, комсомольських організацій, обмін спеціалізованими туристськими групами, проведення днів поріднених міст й інші масові заходи³⁹.

Сьогодні плани прикордонних дружніх зв'язків охоплюють практично всі сторони життя сусідніх народів, включаючи також і організацію прикордонної торгівлі промисловими і продовольчими товарами, обмін працівниками сфери обслуговування, громадського харчування тощо. Це - свідчення безперервного процесу інтернаціоналізації всього громадського і господарського життя дружніх країн і народів, які йдуть до однієї мети - комуністичного суспільства.

Таким чином, до кінця 70-х років в результаті багаторічного розвитку і вдосконалення сформувалась одна з нових соціалістичних форм міждержавних відносин - інтернаціональні прикордонні зв'язки областей Радянського Союзу і європейських соціалістичних країн.

³⁶ Ведомости Верховного Совета СССР, 1978, № 28, ст.439.

³⁷ План вступає в силу як договір з часу затвердження його на зустрічі представників обох сторін.

³⁸ Радянська Буковина, 1977, 27 лютого.

³⁹ Družobná dohoda.- Pravda, 1980, 22 března.

В адміністративно-територіальному відношенні до складу радянського прикордоння в даний час входять (з півночі на південь): Калінінградська область РРФСР, Шахтінський, Вилковський, Капсувський, Алітуський, Лаздінський і Варенський райони ЛитРСР, Гродненська і Брестська області БРСР, Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська⁴⁰, Чернівецька області УРСР, Кагульський, Вулканештський, Леовський, Фалештський, Унгенський райони Молдавської РСР, Одеська область УРСР. З суміжної сторони відповідно: Ельблонгське, Ольштинське, Сувалківське, Балістоцьке, Бяло-Подляське, Хелмське, Замосцьське, Пшемисльське, Кросніське воєводства ПНР⁴¹, Східно-Словацька область ЧССР, Сабольч-Сатмарська область УНР, Марамуреський, Сату-Марський, Сучавський, Бирладський, Васлуйський, Ботошанський, Галацький, Ясський повіти СРР. У здійсненні прикордонних зв'язків по традиції беруть участь також Люблінське і Мещувське воєводства ПНР, які в даний час не є прикордонними.

Безумовно, масштаби і рівень здійснення прикордонних зв'язків між окремими регіонами в силу різних обставин не підлягають ототожненню. Якщо в цілому ці зв'язки обумовлені і розвиваються у відповідності з загальними закономірностями будівництва соціалізму і комунізму, мають об'єктивну основу і складають одну із ланок міждержавних відносин нового типу, що базуються на принципах пролетарського інтернаціоналізму, то, як підкреслюється в документах XXIV з'їзду КПРС стосовно до аналізу всіх соціалістичних міжнародних відносин, "... це ще молодий, зростаючий соціальний організм, в якому не все устоялося, багато що несе в собі відбиток минулих історичних епох"⁴². Тобто становлення і розвиток прикордонних зв'язків – це тривалий процес, поєднаний з переборюванням труднощів об'єктивного і суб'єктивного характеру: різницею рівнів економічного і культурного розвитку окремих країн, певним впливом залишків дрібнобуржуазного націоналізму, національних і релігійних заобочів, підривною діяльністю зарубіжних антикомуністичних центрів.

"Ми, комуністи, далекі від того, щоб спрощено уявляти собі становлення дружби соціалістичних держав, – відзначає товариш Л.І.Брежнев. – Ми знаємо, що в спадщину від минулого в свідомості народів ще довгий час залишаються і шовіністичні передсуди і національна обмеженість, які віками насаджували і культивували експлуататорські класи. Цій буржуазній спадщині комуністи протиставляють цілеспрямоване і систематичне виховання всіх трудящих в дусі пролетарського інтернаціоналізму, соціалістичної солідарності"⁴³.

В своєму розвитку інтернаціональні прикордонні зв'язки пройшли перевірку часом. Вони не припинялися навіть в період складних для окремих соціалістичних країн кризисних явищ, більше того – активно сприяли їх подоланню. Саме так розуміють свій обов'язок перед батьківщиною і перед соціалістичною співдружністю трудящі прикордоння, здійснюючи на ділі непорушні ленінські принципи соціалістичного інтернаціоналізму і пролетарської солідарності.

⁴⁰ У зв'язку з невеликою довжиною кордону і несприятливими умовами високогір'я, по якому він проходить, Закарпатська область не здійснює прикордонних зв'язків з ПНР.

⁴¹ Збільшення кількості прикордонних воєводств в ПНР відбулося внаслідок адміністративної реформи 1975 р.

⁴² Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971, с.15.

⁴³ Брежнев Л.І. Ленінським курсом, т.3. К., 1972, с.20.

М.С. Д е р ж а л ю к
ЗРОСТАННЯ КЕРІВНОЇ РОЛІ УСРП
У БУДІВНИЦТВІ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

За 1949-1962 роки в Угорщині були закладені основи соціалістичного суспільства. УНІ з "Ізд УСРП (осінь 1962 р.) констатував: угорські трудячі, об'єднавшись з міжнародними силами соціалізму і користуючись їх постійною підтримкою, досягли великих успіхів у будівництві соціалізму.

Економічний розвиток Угорщини у 60-70-ті роки був вищим, ніж у будь-який період історії цієї країни. Національний дохід за 1949-1979 рр. виріс у 5 раз. У порівнянні з 1938 р. промисловість дає продукції в 10 разів більше, а сільське господарство (при зменшенні орних земель на 10% і кількості зайнятих у 2 рази) приблизно на 70% більше¹. Доля промислового виробництва становить 38-39% усього народного господарства, що говорить про належність країни до числа економічно середньорозвинених держав світу. На початок 1980 року 5% дорослого населення становили люди з вищою освітою, 44% робітничого класу мали високу кваліфікацію, а серед зайнятих у сільському господарстві 21% мали спеціальності². Найбільших досягнень угорські комуністи добились у сфері розподілу. До війни доходи селян та робітників були у кілька разів нижчими, ніж у дипломованих спеціалістів. У 60-ті роки чітко намітилась тенденція до вирівнювання заробітної плати різних класів та верств населення. За останні 5 років, - відзначав у своїй промові перед виборцями Вітчизняного народного фронту у травні 1980 р. Перший секретар ЦК УСРП Янош Кадар, - 1,5 млн. чоловік переселилися у нові квартали, 510 тис. чоловік за цей самий період придбали автомобілі, щорічно 5 млн. угорців їде за кордон. Ці дані багато говорять про життя угорського народу³.

На сучасному етапі великих змін зазнає структура всього народного господарства. Швидко розвиваються ті галузі, для яких існують сприятливі умови всередині країни і на міжнародній арені. Особливо бурхливого розвитку набули машинобудівна та харчова промисловість, які на сьогодні становлять по 30-33% кожна всього народного господарства. Високий темп розвитку країни обумовлений перемогою соціалістичного ладу, керівною роллю УСРП.

Після завершення будівництва основ соціалізму трудячі Угорщини вступили у період побудови розвинутого соціалістичного суспільства. Даний період характеризується надзвичайно великою роллю суб'єктивного фактору, дальшим зростанням ролі та значення УСРП як керівної та направляючої сили угорського народу. Зростання керівної ролі партії зумовлене рядом причин: складністю завдань соціалістичного будівництва, яке вимагає більш високого рівня політичного і організаційного керівництва; підвищенням творчої активності мас, залученням нових мільйонів трудящих до управління державними справами та виробництвом; дальшим розвитком соціалістичної демократії, підвищенням ролі громадських організацій; зростанням значення теорії наукового комунізму, його творчого розвитку і пропаганди, необхідності посилення виховання трудящих та боротьби за подолання пережитків минулого у свідомості людей.

¹ Проблеми мира и социализма, 1979, № 6, с.10.

² Népszava, 1980, маїя 30, 2. old.

³ Ibid.

М.С. Держалюк
ЗРОСТАННЯ КЕРІВНОЇ РОЛІ УСРП
У БУДІВНИЦТВІ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

За 1949-1962 роки в Угорщині були закладені основи соціалістичного суспільства. УІІ з'їзд УСРП (осінь 1962 р.) констатував: угорські трудячі, об'єднавшись з міжнародними силами соціалізму і користуючись їх постійною підтримкою, досягли великих успіхів у будівництві соціалізму.

Економічний розвиток Угорщини у 60-70-ті роки був вищим, ніж у будь-який період історії цієї країни. Національний дохід за 1949-1979 рр. виріс у 5 раз. У порівнянні з 1938 р. промисловість дає продукції в 10 разів більше, а сільське господарство (при зменшенні орних земель на 10% і кількості зайнятих у 2 рази) приблизно на 70% більше¹. Доля промислового виробництва становить 38-39% усього народного господарства, що говорить про належність країни до числа економічно середньорозвинених держав світу. На початок 1980 року 5% дорослого населення становили люди з вищою освітою, 44% робітничого класу мали високу кваліфікацію, а серед зайнятих у сільському господарстві 21% мали спеціальності². Найбільших досягнень угорські комуністи добились у сфері розподілу. До війни доходи селян та робітників були у кілька разів нижчими, ніж у дипломованих спеціалістів. У 60-ті роки чітко намітилась тенденція до вирівнювання заробітної плати різних класів та верств населення. За останні 5 років, - відзначав у своїй промові перед виборцями Вітчизняного народного фронту у травні 1980 р. Перший секретар ЦК УСРП Янош Кадар. - 1,5 млн. чоловік переселилися у нові квартири, 510 тис. чоловік за цей самий період придбали автомобілі, щорічно 5 млн. угорців їде за кордон. Ці дані багатого говорять про життя угорського народу³.

На сучасному етапі великих змін зазнає структура всього народного господарства. Швидко розвиваються ті галузі, для яких існують сприятливі умови всередині країни і на міжнародній арені. Особливо бурхливого розвитку набули машинобудівна та харчова промисловість, які на сьогодні становлять по 30-33% кожна всього народного господарства. Високий темп розвитку країни обумовлений перемогою соціалістичного ладу, керівною роллю УСРП.

Після завершення будівництва основ соціалізму трудячі Угорщини вступили у період побудови розвинутого соціалістичного суспільства. Даний період характеризується надзвичайно великою роллю суб'єктивного фактору, дальшим зростанням ролі та значення УСРП як керівної та направляючої сили угорського народу. Зростання керівної ролі партії зумовлене рядом причин: складністю завдань соціалістичного будівництва, яке вимагає більш високого рівня політичного і організаційного керівництва; піднесенням творчої активності мас, залученням нових мільйонів трудящих до управління державними справами та виробництвом; дальшим розвитком соціалістичної демократії, підвищенням ролі громадських організацій; зростанням значення теорії наукового комунізму, його творчого розвитку і пропаганди, необхідності посилення виховання трудящих та боротьби за подолання пережитків минулого у свідомості людей.

¹ Проблеми мира и социализма, 1979, № 6, с.10.

² Népszabadság, 1980, május 30, 2. old.

³ Ibid.

Послідовне здійснення керівної ролі УСРП, єдність та згуртованість Центрального Комітету УСРП і всіх комуністів, партії та робітничого класу, всього угорського народу ще більше зміцнили, - відзначалося на XI та XII з'їздах УСРП. - І це було основним джерелом успіхів розвитку Угорщини⁴.

Досвід СРСР та інших соціалістичних країн підтверджує, що життєва необхідність керівної ролі комуністичної партії під час будівництва соціалізму та комунізму закладена у самій природі соціалістичного ладу, в характері суспільного розвитку при соціалізмі. Лише комуністичні партії сформувалися як єдиний інститут політичної системи, який за своїми якісними характеристиками у змозі забезпечити загальне політичне керівництво суспільством та його розвиток по шляху соціалізму та комунізму⁵.

В документах КПРС, УСРП, в матеріалах з'їздів партій проаналізовано ті об'єктивні причини, які визначили зростання провідної ролі робітничого класу в сучасних умовах. Серед них, насамперед, відзначаються збільшення частки робітників у створенні національної валової продукції в країні та абсолютне зростання частки робітничого класу у складі зайнятого населення країни. Ці фактори стали наслідком науково-технічного прогресу, розвитку промисловості за останні десятиріччя. В Угорщині робітничий клас становить 3,0 млн. чоловік, або 59% усього зайнятого в народному господарстві населення, і виробляє 70% суспільного продукту. Він безпосередньо зв'язаний з основними засобами виробництва, перш за все з великою машинною індустрією - основою економіки країни. Ведуча роль робітничого класу визначається і такими його природними якостями, як політична зрілість, освіченість, висока активність і свідомість.

Як показує досвід розвитку народного господарства та його перспективи, роль робітників у суспільстві буде постійно зростати. Особливо це стосується висококваліфікованих спеціалістів. Авангардна роль робітничого класу зумовлює подальше зростання керівної ролі партії угорських комуністів у суспільстві в цілому. Як свідчать партійні документи УСРП, і надалі вирішальна сила партії цілком залежатиме від того, який вплив вона матиме на робітничий клас, чи переважатиме його чисельність в її рядах і чи виражатиме партія інтереси робітників.

З перемогою соціалізму в Угорщині склалась непорушна спільність цілей робітників, кооперованого селянства та народної інтелігенції. Соціальна база партії значно розширилась, але провідна роль робітничого класу залишається. Так, на початку 1980 року за походженням в рядах партії було: робітників - 62,4%, селян - 10,8, службовців - 25,3% (у 1975 році ці дані відповідно становили: 59,2%, 13%, 25,2%). Серед працюючих на початку 1980 р. членами УСРП були: робітники 36,5%, селяни - 8,1, службовці - 48% (у 1975 р. ці дані відповідно були такими: 38,8%; 6,7%; 46,7%)⁶. Керуючись ленінськими принципами регулювання росту рядів УСРП, підвищує бойовитість та впливову силу партії серед трудящих країни. Завдяки цьому партія поступово перетворюється у марксистсько-ленінський авангард всього народу, стає виразником інтересів всіх класів та верств населення Угорщини.

⁴ XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии. М., 1975, с.109-110; A Magyar Szocialista Munkárpárt XII. Kongresszusa. Budapest, 1980, 114.old.

⁵ Общественно-политические проблемы истории развитого социализма в СССР. М., 1979, с.20-21; Партийное строительство в социалистических странах. М., 1980, с.20.

⁶ Nérvázabedeég, 1980, március 22, 69.sz., 4.old; A Magyar Szocialista Munkárpárt XII. kongresszusa, 8.old.

В процесі побудови соціалізму УСРП глибоко і всебічно вивчає та переймає досвід братніх соціалістичних країн, і в першу чергу СРСР. Разом з цим угорські комуністи враховують національну специфіку, конкретні умови своєї країни. Зовнішньополітична діяльність УСРП ґрунтується на принципах марксистсько-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму. Особливе значення угорські комуністи надають відносинам з братньою КНР і розвивають з нею всебічні зв'язки. У зовнішньополітичних питаннях між УСРП та КНР існує повна єдність поглядів. "Ми завжди вважали і повинні вважати, - зазначав Янош Кадар, - пробином каменем інтернаціоналізму відношення до першої в світі робітничо-селянської держави, до піонера соціалізму і комунізму - Радянського Союзу"⁷. Угорські комуністи розвивають і зміцнюють зв'язки з усіма братніми партіями країн соціалістичної співдружності. Спільними зусиллями УНР веде боротьбу за марне співіснування країн двох світових систем. Дана політика відповідає цілям і інтересам угорського народу, є надійною гарантією збереження суверенітету, національної незалежності, продовження успішного розвитку народного господарства.

Керівництво економікою стало основною сферою політичної діяльності марксистсько-ленінських партій-соціалістичних країн. УСРП розглядає здійснення керівної ролі в сфері економіки як вирішальний фактор у боротьбі за побудову розвинутого соціалістичного суспільства. Керівництво народним господарством базується на таких принципах, як ведення науково обґрунтованої економічної політики, розробка планів розвитку країни, єдність політичної та господарчої роботи, визначення функцій державних та громадських органів, підбір і виховання кадрів, партійний контроль за розвитком всього народного господарства, стимулювання ініціативи і трудової активності мас⁸. Важливе місце при цьому займає аналіз співвідношення економічних і політичних питань. В.І.Ленін доводив, що "політика не може не мати першості над економікою"⁹, проте політичні завдання він підпорядковував економічним¹⁰. Розвивавши свою думку, В.І.Ленін відзначав, що "ми цінимо комунізм тільки тоді, коли він обґрунтований економічно"¹¹. Як зазначає радянський філософ В.С.Семенов, до даного положення потрібен діалектичний підхід. Суть його в тому, щоб господарча політика була вірною, виключала суб'єктивізм, будувалася на науковій основі¹². Потрібна органічна єдність при вирішенні як народногосподарських, так і політичних питань. Не випадково в галузі народного господарства зосереджено від двох до трьох четвертих кількісного складу комуністичних та робітничих партій. Економікою постійно зайняті центральні та місцеві керівні органи партій, первинні партійні організації¹³. Великих результатів у керівництві народним господарством УСРП досягла у 60-і роки, коли була розроблена і проведена в життя реформа економічного механізму. Ця реформа виправдала себе, забезпечила дальший розвиток народного господарства. Успіхи виявлялися у зміцненні матеріально-технічної бази соціалізму, значному рості національного доходу, помітному підвищенні матеріального становища

⁷ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1970, с.496.

⁸ Партийное строительство в социалистических странах, с.388.

⁹ Ленин В.И. Полное собр. творив, т.42, с.269.

¹⁰ Там же, т.36, с.124.

¹¹ Там же, т.38, с.174.

¹² Вопросы философии, 1980, № 4, с.54.

¹³ Партийное строительство в социалистических странах, с.41.

трудящих. Під керівництвом УСРП поглиблюються контакти Угорщини в області економіки з зарубіжними соціалістичними країнами, з розвиненими капіталістичними країнами та країнами "третього світу".

Економічна політика УСРП реалізується через відповідні державні та господарчі органи, через всю систему матеріального виробництва. Керівну роль партії в області економіки ні в якому разі не слід сприймати так, - наголошував секретар ЦК УСРП Карой Немет, - ніби всі питання необхідно вирішувати партійній організації, а іншим органам залишається виконувати накреслені партією плани. Подібна уява про керівну роль УСРП, - продовжує він, - помилкова. Керівна роль партії угорських комуністів носить ідейно-політичний зміст справи, партія є політичним вождем трудящих. Державні органи, економічні установи країни уособлюють собою економічне професійне розв'язування питань¹⁴. УСРП чітко розмежувала функції партійних, державних та господарчих органів. Єдине, що їх об'єднує - це повний взаємозв'язок між науковим та політичним вирішенням проблем, які становлять основу дальшого успіху на шляху побудови розвинутого суспільства.

Державні та господарчі органи влади на основі політичних накреслень та рекомендацій партії розробляють конкретні заходи, які необхідні для здійснення поставлених перед ними завдань, визначають методи проведення їх у життя, приймають рішення згідно з вимогами закону та їх відповідними положеннями. Говорячи про значення державних органів, уряду Угорщини, Янош Кадар наголошував, що їх авторитет повністю залежить від авторитету УСРП. Адже вона знаходиться при владі і забезпечує формування такого уряду, який проводить її політику¹⁵. Державні та громадські організації при всіх їх великих можливостях не можуть замінити політичної ролі комуністичної партії, оскільки соціальна природа та політична система так створені, що лише партія займає центральне місце в суспільстві і є ведучою його силою. Лише УСРП несе повну відповідальність за владу робітничого класу, за долю всієї країни. Більше того, партія зобов'язана всіляко зміцнювати союз робітничого класу і селянства, проводити політику Вітчизняного народного фронту, залучати всі вірні соціалізму сили до будівництва нового ладу. На цьому шляху УСРП досягла значних успіхів. Виступаючи на засіданні Всеугорської ради ВНФ у квітні 1980 р., Янош Кадар відмічав, що угорський народ після визволення його Радянською Армією від фашизму вперше у своїй історії перетворився у націю єдності та згуртованості. Він закликав трудящих країни і надалі берегти це завойоване, зміцнювати його¹⁶. Велика заслуга в тому, що в Угорщині спокійна та стабільна політична обстановка, належить партії комуністів, її ленінському стилю керівництва, зв'язкам з масами, соціалістичній політиці. Завдяки мудрій політиці УСРП трудящі країни зрозуміли, що їхні інтереси втілюються у життя лише соціалістичним ладом, компартія з непохитною твердістю у принципових питаннях та великою гнучкістю у практичній діяльності служить інтересам трудячого народу. Постійний розвиток внутрішньопартійної демократії та демократичного централізму, партійної дисципліни веде до ще більшого авторитету УСРП серед населення країни. Будівництво розвинутого соціалізму нерозривно пов'язане з ростом активності трудящих мас. І угорські комуністи вбачають у розгортанні, вдосконаленні со-

¹⁴ Németh K. Tettekkel, felelősséggel. Budapest, 1974, 76. old.; Népszabadság, 1979, november 27, 277.sz., 4-5. old.

¹⁵ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1964, с.335.

¹⁶ Magyar Hírlap, 1980, április 17, 89.sz., 4. old.

ціалістичної демократії запоруку успіхів на шляху розвитку народного господарства. Чим ширші права трудящих, чим послідовніше народна влада відбиває інтереси та прагнення населення країни, — зазначалося на XI з'їзді УСРП, — тим міцніша підтримка соціалізму з боку трудящих¹⁷. Ще у травні 1917 року В.І.Ленін писав, що "ніколи мільйони людей не будуть слухати порад партій, якщо ці поради не збігаються з тим, чого їх учить досвід власного життя"¹⁸. З особливою силою єдність партії та народу продемонструвала кампанія, що відбувалась напередодні. XII з'їзду УСРП. На звітно-виборних зборах партійних організацій та на зборах по обговоренню тезів ЦК УСРП, які були висунуті на передз'їздівське обговорення, взяло участь і виступило, а також внесло пропозицію більш як 90% комуністів¹⁹. На партійних конференціях наголошувалося, що соціалістичний лад міцно вкорінився на угорській землі, робітничий клас здійснює свою провідну роль, союзницька політика УСРП сприяє рудівництву розвинутого соціалістичного суспільства. А те, з яким натхненням угорський народ приступив до виконання рішень XII з'їзду партії, свідчить, що плани партії стали планами всього народу країни.

Одночасно з розвитком партійної демократії зміцнюється і демократичний централізм, партійна дисципліна. Суть її полягає в тому, що після прийняття рішень партійними керівними органами, вони стають законом, завданням, яке неосхідно проводити в життя, для всіх підзвітних організацій. Лаше монолітна партія здатна на керівну роль у будівництві розвинутого соціалізму. Її діяльність підтвердило, — зазначав Карой Немет, — що коли повний порядок всередині партії, коли між партією і народом існує злагодженість і єдність поглядів на основні питання, тоді така партія здатна впливати на всі сторони життя країни²⁰.

Виступаючи на листопадовому (1978 р.) пленумі ЦК УСРП, Янош Кадар відмічав, що практична діяльність комуністичних партій і в більш важких умовах підтверджувала правильність принципу демократичного централізму. "Ідейної, політичної і організаційної єдності нашої партії ми досягли саме завдяки послідовному здійсненню ленінського принципу демократичного централізму. Суть його — широке вільне обговорення в процесі вироблення рішень і повна єдність, дисципліна при виконанні прийнятих рішень. Демократичний централізм вивільнив творчу енергію комуністів, відкрив широке поле для виявлення відповідальних починань, уберіг партію від значних помилок, дав можливість по-марксистськи відповідати на нові питання, зміцнити її єдність та дієздатність"²¹.

З внутрішньопартійною демократією нерозривно пов'язана демократія в державному житті, а також в масових організаціях, масовому русі. За останні роки відкрились додаткові можливості для розширення демократії в установах, місцевих радах, на підприємствах і в кооперативах.

Оцінюючи важливість демократичного централізму та питань демократії, слід зазначити, що їх взаємозв'язок та взаємоузгодження надають марксистсько-ленінській партії твердість і гнучкість, згуртованість і організованість.

¹⁷ XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии, с.189.

¹⁸ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.32, с.174.

¹⁹ Magyar Hirler, 1980, женьєр 22, 17.sz., 1,4.old.

²⁰ Nemeth K. Op.cit., 76. old.

²¹ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1980, с.237.

Досвід КПРС, УСРП, інших братніх партій показує, що найважливішим важелем у їхній діяльності є вирішення питання підбору, підготовки та розміщення кадрів як для партії, так і для народного господарства. Плани партії стають надбанням мас лише тоді, коли на всіх ділянках роботи стоять люди, віддані справі соціалізму з великими фаховими і організаторськими здібностями. Практика будівництва соціалізму в УНР показала, що керівники за своїм соціальним походженням із робітників та з кооперованого селянства в цілому найкраще себе зарекомендували відданістю справі, умінням керувати та довіряти усім верствам населення. Кадри такого гатунку ставали центром об'єднання решти маси населення навколо себе у складні моменти історії. Так було і в самій Угорщині. Найнадійнішим джерелом поповнення керівного складу партії, державних установ був і є робітничий клас. Дана позиція УСРП у кадровому питанні, як про це свідчить заключний виступ Яноша Кадара на XII з'їзді партії, лишається незмінною.

Не менш важливою умовою у кадровій політиці УСРП є необхідність неухильного дотримування в діяльності всіх керівників ленінського стилю роботи. Центральне місце у цьому питанні посідає X з'їзд УСРП та послідовні рішення пленумів ЦК партії. У виступі секретаря ЦК УСРП Бели Біску на X з'їзді УСРП наголошувалося на тому, що "досвід показує, що хорошим керівником є лише той, поруч з яким ростуть нові керівники, рівні йому за здібностями і діловими якостями. На перший погляд може здатися дивним, але істина полягає у тому, що по-справжньому успішно працюють лише ті керівники, які створюють умови для виховання своєї зміни"²². На вересневому (1973 р.) пленумі ЦК УСРП з кадрового питання говорилося про те, що важливим показником роботи керівника повинно стати і те, яким чином навколо нього ростуть нові кадри, наскільки вони здатні його замінити. Пленум ЦК УСРП дав позитивну оцінку ходу виконання рішень X з'їзду партії, констатував: марксистсько-ленінська політика партії в цілому правильно проводиться в життя, зростає керівна роль УСРП, соціалістичне суспільство розвивається успішно²³. Досвід будівництва соціалізму і особливо розвинутого соціалістичного суспільства в УНР показав, що переважна більшість населення країни підтримує цілі партії. Разом з цим стало безперечним, що часто керівники, які не були членами УСРП, ставали дуже корисними для розвитку різних галузей народного господарства. Більше того, вони зробили вагомий внесок в перемогу соціалістичного ладу. Тому угорські комуністи не обходять стороною і такі якості людей, як кваліфікаційна підготовка та діловитість. Думка Леніна про те, що "ніяка сумнівність, ніяка партійна авторитетність не замінить... знання справи"²⁴, сьогодні, в умовах бурхливої науково-технічної революції, стала особливо актуальною.

Дзеркалом практичної діяльності УСРП, її силою є партійний апарат та первинні партійні організації. Завдяки ним в життя проводяться всі рішення з'їздів та пленумів ЦК партії, через них керівні органи тримають нерозривні зв'язки з трудящими масами. На період XII з'їзду УСРП по країні нараховувалося 24 тис. партійних комітетів та партійних організацій. Між XI та XII з'їздами УСРП значно виросла кількість первинних партійних організацій у промисловості та будівництві (на 1,9 тис.), в сфері обслуговування та торгівлі (на 0,59 тис.), на транспорті (на 0,08 тис.); в сільському господарстві зменшилась на 0,8 тис.²⁵

²² Біску Б. Партія и государство на службе народа. М., 1978, с.217.

²³ Partélet. 1974., 1. sz., 29. old.

²⁴ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.45, с.425.

²⁵ Современное венгерское общество. Бп., 1975, с.41; Népszabadság, 1980, március 1, 51. sz, 1. old.

Низові партійні організації мають велике значення у вирішенні важливих соціально-економічних питань, впливають на життя трудових колективів. Угорські комуністи своєю працею, боротьбою завоювали глибоке довіря всього трудового народу. Це дало їм змогу успішно завершити будівництво основ соціалізму і перейти до створення розвинутого соціалістичного суспільства. Нові, більш складні завдання висувують перед угорським суспільством необхідність підвищення авангардної ролі марксистсько-ленінської партії. Разом з цим зростає активність всього трудового населення країни. Партія угорських комуністів глибоко усвідомлює, що для побудови розвинутого соціалістичного суспільства необхідні зусилля та праця всіх трудящих країни на чолі з комуністами. "Партія, - відмічав Янош Кадар, - організує і направляє величезну роботу по будівництву соціалізму. Але ми переконані, що соціалістичне суспільство може бути побудованим лише працею всього народу. Без підтримки та активного сприяння наших класових союзників, широких мас створити соціалізм неможливо"²⁶.

Угорські комуністи досягли великих успіхів у соціалістичному будівництві завдяки своїй союзницькій політиці з різними класами та верствами населення. Союзницька політика УСРП носить класовий характер. Її основу складає союз робітничого класу та кооперованого селянства, на базі якого об'єднуються інші демократичні сили Угорщини. Центральне місце у ньому посідає Вітчизняний народний фронт.

Союзницька політика УСРП здійснюється перш за все в рамках Вітчизняного фронту тому, що ця організація об'єднує в своїх рядах всі класи та верстви населення, всіх, хто є патріотом своєї батьківщини, виступає за мир, добросусідські взаємовідносини з сусідніми країнами, визнає провідну роль робітничого класу і своєю працею створює умови для підвищення культурного та наукового рівня народу. На квітневому (1980 р.) пленумі ЦК УСРП відмічалось, що програма будівництва розвинутого соціалістичного суспільства є не лише завданням комуністів, а й першочерговою справою всіх сил, об'єднаних в рядах фронту.

XI та XII з'їзди УСРП сприяли зміцненню ролі БНФ в суспільно-політичному житті країни. У I та У II з'їзди БНФ підтримали основні плани, накреслені партійними форумами, і закликали все населення країни до їх виконання. А це означає, що створення нового суспільства в Угорщині перетворилося у загальнонаціональну справу.

Вітчизняний народний фронт працює під керівництвом УСРП. Добрі взаємовідносини між цими організаціями зміцнюють єдність та згуртованість угорських трудящих на сучасному етапі. Партія уважно слідкує за тим, щоб її політична платформа та цілі не нав'язувалися іншим організаціям та окремим громадянам країни. В той же час, використовуючи силу переконання, прикладу і авторитету, УСРП прагне реалізувати свої рішення в усіх сферах життя країни. Завдяки зусиллям УСРП угорські трудячі у боротьбі за побудову розвинутого соціалістичного суспільства згуртовані та єдині. Оцінюючи пройдений етап Угорщини після Визволення, можна побачити, що сила партії комуністів в країні тоді була великою і непохитною, коли вона мудро вирішувала основні питання національного масштабу; коли вона, будучи партією робітничого класу по своїй природі, правильно і точно відбивала інтереси інших суспільних

²⁶ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1980, с.327.

верств населення²⁷. УСРП має намір і надалі кріпити зв'язки з масами, проводити свою союзницьку політику з усіма політичними силами країни. На ближчі 15-20 років ця тактика комуністів буде головною в їх діяльності.

У 70-ті роки ВНФ переживає, — як відзначив Янош Кадар на УІ з'їзді ВНФ (березень 1981 р.), — третій період свого розквіту. На сучасному етапі в роботі ВНФ беруть участь мільйони жителів Угорщини. По країні нараховувалось у 1980 р. більш як 4200 комітетів ВНФ, роботою в яких постійно було охоплено 125 тис.чоловік. Серед них за соціальним складом (березень 1981 р.) 26,9% — робітники, 21,4% — селяни, решта — інтелігенція, службовці, представники церкви²⁷. На УІ і УІІ з'їздах ВНФ до керівного складу фронту було обрано 34,2% членів УСРП. Серед нечленів партії більш як 500 чоловік — представники церкви. Крім того, майже 22% персонального складу фронту становила молодь до 30 років, і більш як 34% — складали жінки²⁸. Соціальна картина ВНФ свідчить про те, що в його лавах широко представлені всі верстви населення, але домінуючими стали працівники заводів, фабрик, держгоспів та кооперативів. Робітники та селяни соціалістичної Угорщини велику роботу проводять по залученню інших верств населення до будівництва розвинутого соціалізму. Угорські комуністи, працюючи в організаціях ВНФ, подають приклад у виконанні планів, накреслених УСРП. Розробляючи нові плани, УСРП обов'язково враховує пропозиції комітетів ВНФ, які стосуються економічних питань. З 1976 р. ВНФ спрямовує свою діяльність на боротьбу разом із профспілковими організаціями країни за дальший розвиток соціалістичної економіки. Під керівництвом УСРП вже досягнуто певних позитивних результатів. Це стало можливим тому, що зв'язуючою ланкою між партією та трудящими масами виступають профспілкові організації робітничого класу. В їх рядах налічується 4 млн. організованих робітників. З членами сімей вони охоплюють 2/3 всього населення країни²⁹.

На ХХІV з'їзді профспілкових організацій Угорщини (грудень 1980 р.) Янош Кадар зазначав: "Наша партія і профспілки народилися в середовищі робітничого класу, спільно працюють у рамках Вітчизняного народного фронту на благо угорського народу"³⁰. Перший секретар ЦК УСРП відзначив дві найважливіші функції угорських профспілкових організацій: зміцнення робітничої влади у країні, здійснення програми соціалістичного будівництва та захист прав і інтересів організованих робітників³¹.

Угорські профспілки діють у рамках соціалістичного ладу і виконують важливі завдання в будівництві нового життя. Їх місце чітко визначене конституцією УНР. Звідси випливає роль профспілок у житті країни. Згідно з статутом від 1971 р. членом професійних спілок може бути кожний громадянин УНР, який є прихильником робітничої влади, підтримує будівництво соціалізму. Слід відмітити, що угорські профспілки стали опорою партії при вирішенні економічних, соціальних та політичних питань. В результаті економічної реформи (1968 р.) профспілки отримали право контролювати умови праці та побуту, брати участь у розробці та прийнятті планів розвитку народного господарства в

²⁷ Magyar Nemzet, 1981, március, 14. 1. old.

²⁸ A Magyar Népfront története. Dokumentumok 1935-1976. 2. köt. Budapest, 1977, 474-484. old.; Magyar Nemzet, 1981, március, 14. 1-2. old.

²⁹ Гашпар Ш. Профсоюзи Венгрии на современном этапе. М., 1972, с.98; A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa, 23. old.

³⁰ Népszabadság, 1980, december, 14. 2. old.

³¹ Ibid.

цілому та на кожному підприємстві зокрема. А в таких питаннях, як регулювання трудових відносин, заробітної плати, робочого часу, укладання колективних договорів, погодження з профспілками є обов'язковим для адміністрації підприємств. Профспілкові організації мають право вето щодо рішень адміністрації, коли остання порушує діючі правові норми, колективний договір чи принципи соціалістичної моралі. В таких випадках партійні комітети допомагають у вирішенні спірних питань чи конфліктів, що виникли між адміністрацією та профспілками³².

Велика заслуга профспілок полягає у підготовці молодих кадрів для різних галузей народного господарства. З 1970 р. щорічно по 100-120 тис. профспілкових активістів - в основному це висококваліфіковані робітники та інженери - передають свої знання і вміння молоді.

Не слід випускати з поля зору і таку кропітку роботу профспілок, як боротьба за зниження виробничих травм та каццтв на підприємствах та у кооперативах. Якщо у 1970 р. до країни було зареєстровано 143951 нещасних випадків, то у 1975 - 122266, в 1978 - 110881, а у 1979 - 108304 нещасних випадків³³. Державна рада профспілок докладє всіх зусиль, щоб установити причини подібних випадків - цим самим запобігти їм. Підраховано, що більшість нещасних випадків на виробництві пов'язана з уживанням алкогольних напоїв. Тому профспілкові організації суворо сталяються до тих осіб, робота яких у нетверезому стані небезпечна для інших людей. Від квітня 1980 р. Державна рада профспілок зосов'язала всі державні установи, підприємства та кооперативи навести на підприємствах порядок, ліквідувати безгосподарність, удосконалити форми та методи охорони праці трудящих³⁴. Конкретні заходи у цьому напрямку знайшли повне схвалення з боку всього трудового населення країни.

Профспілки здійснюють керівництво найважливішими соціальними закладами, вирішують побутові та трудові питання. Починаючи з 1975 р. щорічно по пільгових путівках відпочиває більше 1 млн. чоловік. А враховуючи, що всього в УНР щороку відпочиває близько 4 млн. чоловік, то стане ясно, яка величезна допомога надається трудящим з боку профспілок.

Професійні спілки проводять велику роботу серед трудових колективів, сприяють підвищенню дисципліни, а також борються за всіляке покращення життя трудового населення країни.

Активний помічник партії у вихованні нової людини, її моральних та політичних якостей - Угорська комуністична спілка молоді. Ця організація об'єднувала у 1980 р. в своїх рядах 855 тис. чоловік (1975 - 840 тис.), які становлять 29,3% (1975 - 31%) всієї трудової молоді країни, 58,1% (1975 - 56%) - учнівської молоді середніх учбових закладів та 78,1% (1975 - 96%) - студентів вузів³⁵. Значення трудової молоді в Угорщині зростає. На сучасному етапі серед усього трудового населення країни (5,1 млн.) 2 млн. трудящих - представники віком до 30 років, а серед робітничого класу вони становлять 38%.

³² Профсоюзное движение в странах социализма. М., 1976, с.59; Социальная политика коммунистических и рабочих партий в социалистическом обществе. М., 1979, с.171-172.

³³ Magyar Hírlap, 1980, szeptember 7, 210.sz., 6.old.

³⁴ Népszabadság, 1980, május 23, 119. sz., 1.old.

³⁵ XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии, с.16; A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. Kongresszusa, 24.old.

Якщо розглянути цей показник конкретно по галузях економіки, то побачимо, що серед ведучих із них питома вага молоді ще вища. Так, наприклад, серед зайнятих у промисловості та будівництві вона досягла 42%.

Керівні органи партії та комсомолу постійну увагу приділяють роботі серед молодого покоління. Вже на сьогодні 90% всього робітничого класу – це люди, які народилися після війни. Згодом цей показник ще більше стане на користь новому поколінню і доля країни буде знаходитися в їхніх руках. Виховання молоді стало справою всього суспільства, – зазначалося на XII з'їзді УСРП. Основним завданням у роботі з молоддю змінює боротьба за залучення молоді до справи будівництва розвинутого соціалізму. І не лише залучити, а й сприяти тому, щоб цілі партії, народу проникли у молодіжні колективи та бригади, щоб вони стали активними виконавцями накреслень УСРП.

По мірі зростання ролі молоді у країні підвищується її вплив в управлінні суспільними процесами. У 1975 р. частка молодих керівників у виборних органах профспілок досягла 24% (1967 р. – 12%), а в місцевих органах влади – більше 15% (1967 р. – до 10%). Значну роботу проводить УКСМ по залученню найкращих представників молоді до лав УСРП. Якщо у 1971 р. серед молодих людей, прийнятих у партію, 75% мали рекомендацію комсомолу, то у 1980 р. цей показник виріс до 90%³⁶. Але слід відмітити, що частка молоді серед всіх членів УСРП за останнє п'ятиріччя дещо знизилась і на 1-е січня 1980 р. складає 9,2% (на 1-е січня 1975 р. – 12,4%)³⁷.

Велике значення у підготовці молоді до керування країною має система політичної освіти, що існує з 1975 року. Щорічно в її гуртках і семінарах навчається близько 65-75% всіх комсомольців Угорщини. Навчання в системі політосвіти дає позитивні результати, що неодноразово відзначалося на партійних та державних форумах.

Надійним помічником партії у період створення розвинутого соціалістичного суспільства стали Президія АН УНР, Всеугорська рада угорських жінок, товариства по розповсюдженню економічних та історичних знань, керівництва кооперативного руху, колективи спорту та фізкультури. Всі вони працюють під керівництвом УСРП і спрямовують свою діяльність на виконання партійних рішень.

Говорячи про успіхи Угорської соціалістичної робітничої партії, зростання її керівної ролі у суспільстві, необхідно підкреслити, що протягом всього свого існування вона завжди залишалася вірною марксизму-ленінізму, ідеям пролетарського інтернаціоналізму. УСРП наслідувала приклад братських комуністичних та робітничих партій, переймала їх досвід. Спираючись на загальні закономірності у будівництві соціалізму, партія одночасно враховує ті особливості, які випливають з угорської історії та конкретного становища країни³⁸. Наприклад, своєрідним є вирішення питання про місце дрібної буржуазії в країні на сучасному етапі. Другим важливим досягненням УСРП є врегулювання відносин між церквою та державою. Позитивних результатів досягла УСРП також у вирішенні національного питання. Близько 400 тис. громадян УНР становлять національні меншості. Це – румуни, німці, серби, словаки, цигани та інші. Угорська держава прагне зберегти культуру, мову, національні тради-

³⁶ Проблеми наукового комунізму, 1978, вип.12, с.257.

³⁷ Там же, с.263-264; Népszavadság, 1980, марціна 22, 69.вз.,4.old.

³⁸ Кадар Я. Социализм и мировой революционный процесс. М., 1978, с.42.

ції та самобутність всіх цих народів. Преса, радіо, можливість відвідування своїх братів по крові за кордоном, національні школи, підготовка національних кадрів - все знаходиться у розпорядженні населення національних меншиностей. Національна політика УСРП, яка ґрунтується на ленінських принципах, одержала після Визволення всенародне схвалення.

За останні роки УСРП виключно великого успіху в соціалістичній політиці досягла у вирішенні проблеми місця та ролі інтелігенції при соціалізмі. Завоювання на свій бік інтелігенції забезпечило ще більший вплив партії на широкі маси народу. Роль інтелігенції в країні після Визволення була значна і, судячи по прогнозах, і далі буде зростати. Це реальність, - зазначав Янош Кадар, - з якою необхідно рахуватись³⁹. Слід прикласти серйозних зусиль в цілях покращення політичної роботи серед інтелігенції, покращання її якісного складу. Партія глибоко усвідомлює, що в сучасних умовах підняття рівня освіти і культури стає вирішальною умовою для подальшого розвитку країни. Тому не випадковими є рішення останніх XI та XII з'їздів УСРП про дальший розвиток всіх галузей науки, про покращання загального рівня освіти молодого покоління. За останні 10 років помітно активізувалась роль всіх галузей наукових знань - як з питань економіки, так і з питань філософії, соціології та історії. Економічні висновки допомогли партії у проведенні реформи економічного механізму, а також в дальшій модернізації та розвитку системи управління економікою в другій половині 70-х років. Велику допомогу для успішного будівництва нового суспільства, зокрема для ідеологічної діяльності УСРП, надають дослідження з філософії та історії.

Ідеологічна діяльність партії спрямована на комуністичне виховання трудящих, виховання всіх громадян у дусі пролетарського інтернаціоналізму та соціалістичного патріотизму; посилення морального та естетичного виховання народу. Серйозну увагу приділяє партія боротьбі проти буржуазної ідеології, з залишками приватновласницької психології, релігійними забобонами. В ідеологічній діяльності УСРП, як показав XII з'їзд партії, одне із центральних місць займає система марксистсько-ленінської освіти. Щорічно більше 2 млн. комуністів і безпартійних охоплені організованими формами партійно-політичного навчання⁴⁰.

XI з'їзд партії у Програмній заяві постановив протягом двох десятиліть створити в країні розвинуте соціалістичне суспільство. Над виконанням цих глобальних завдань і працює сьогодні весь угорський народ. XII з'їзд УСРП показав, що виконання Програмної заяви, прийнятої на XI з'їзді, виконується. Разом з тим з'їзд і останні пленуми ЦК партії відзначили, що несприятливі зовнішньоекономічні умови та внутрішні проблеми у певній мірі загальмували успішне виконання накреслених завдань.

Б.Й. Желіцкі

РОБІТНИЧИЙ КЛАС УНР І ЙОГО ПАРТІЯ
В УМОВАХ БУДІВНИЦТВА РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ
(1962 - 1975 рр.)

В марксистсько-ленінському аналізі суспільства при соціалізмі центральне місце завжди відводиться робітничому класу, розкриття його провідної ролі в ре-

³⁹ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1980, с.213.
⁴⁰ Партийное строительство в социалистических странах, с.489.

волюційному перетворенні суспільства. "Жоден інший клас, жоден інший соціальний прошарок суспільства, - говорилося на Міжнародній нараді комуністичних і робітничих партій в 1969 році, - не є настільки організованим і сильним. Чисельність рядів робітничого класу величезна. Його революційний досвід надзвичайно багатий. Його ідейний, культурний і духовний рівень росте з року в рік"¹.

Провідна роль робітничого класу в конкретних історичних проявах завжди залежала і залежить від ряду об'єктивних факторів і передусім від його чисельності, тієї ролі, яку він відіграє в економіці країни, від зв'язку з трудящими масами, від його організованості². Історичний досвід Радянського Союзу та інших соціалістичних країн, в тому числі й Угорщини, підтверджує, що історична місія робітничого класу не закінчується встановленням диктатури пролетаріату, побудовою основ соціалізму.

Робітничий клас - найчисленніший клас в Угорщині. Його чисельність за роки, що минули з часу визволення країни до середини 70-х років, збільшилась більш ніж удвічі і налічувала близько 3 млн. чоловік. На той час його питома вага в складі всього активного працездатного населення становила 58%³. Безумовно, це не просто кількісна зміна у складі класу, це результат суспільного розвитку в період соціалістичних перетворень, що свідчить разом з тим про глибокі якісні зміни в суспільстві в цілому.

"Робітничий клас був і лишається основною продуктивною силою суспільства. Його революційність, дисциплінованість, організованість і колективізм визначають провідне становище його в системі соціалістичних суспільних відносин"⁴. Це означає, що робітничий клас повністю зберігає свою провідну роль. Він зв'язаний з державною власністю - головною формою соціалістичної власності, з великою промисловістю - основою соціалістичної економіки і фундаментом технічного прогресу в усьому народному господарстві. Він виступає рушійною силою науково-технічної революції, рішуче впливає на процес розвитку усього суспільного виробництва, вносить значний вклад у створення матеріально-технічної бази соціалізму.

Характерно в зв'язку з цим відзначити, що якщо до визволення країни ще 41% промислових робітників були зайняті в легкій промисловості, то в ході побудови розвинутого соціалізму переважна більшість їх працювала на великих державних підприємствах. Інша частина робітничого класу зв'язала свою долю з кооперацією (працює в промислових та інших кооперативах), однієї з форм соціалістичної власності. Зв'язок з соціалістичними формами власності, зайнятість у вирішальних, найбільш важливих галузях економіки свідчать про те, що робітничий клас Угорщини в 60-70-ті роки був в усіх відношеннях основною виробничою силою суспільства.

Займаючи провідне положення в економічній системі країни, робітничий клас виражає основні інтереси всіх трудящих. Робітничий клас під керівництвом компартії здійснив народно-демократичну і соціалістичну революції. Післявоєнна відбудова економіки, проведення земельної реформи 1946 року, індустріалізація країни, колективізація сільського господарства і, нарешті, перемога соціалістичних виробничих відносин в усьому народному господарстві не могли

¹ Міжнародное совещание коммунистических и рабочих партий. М., 1969, с. 58.

² Ленинский сборник, т. II, М.; Л., 1929, с. 391.

³ Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa. Budapest, 1975,

15. oldal.
⁴ Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971, с. 83.

б бути реалізовані без активної участі робітничого класу. Причому всі ці революційні зміни свідчать про те, що інтереси робітничого класу і селянства (що склали разом вже на етапі побудови основ соціалізму переважно більшість населення країни) в основних питаннях співпадали на всіх етапах соціалістичного будівництва. Робітничий клас має тісні зв'язки не лише з селянством, а й з усіма іншими верствами трудящих соціалістичної Угорщини, пов'язаний з ними політичними, економічними, соціальними, культурно-ідеологічними узами.

Сам факт побудови основ соціалізму підтвердив, що пролетаріату вдалося повести за собою всі трудящі маси і соціальні верстви суспільства; які визнали і прийняли соціалістичний спосіб ведення господарства, соціалістичний спосіб життя.

В.І.Ленін вчив, що тільки політична партія в змозі об'єднати, організувати робітників, "керувати всією об'єднаною діяльністю всього пролетаріату, тобто керувати ним політично, а через нього керувати всіма трудящими масами"⁵. Зростання ролі партії як організатора і керівної сили соціалістичного будівництва виступає і сьогодні як важлива закономірність сучасного розвитку.

УСРП в 60-70-ті роки спрямовувала діяльність народу на вирішення найважливіших політичних завдань, проблем суспільного розвитку, розробляла науково обгрунтовану економічну і соціальну політику, визначала шляхи найбільш раціонального і ефективного використання об'єктивних закономірностей суспільного розвитку в інтересах робітничого класу і всіх трудящих, в інтересах успішного будівництва соціалізму на угорській землі.

Отже, провідна роль робітничого класу в Угорщині на новому етапі суспільного розвитку наповнилась новим змістом, що витікає з умов і складності рішення висунутих перед народом задач. Керівна роль партії і робітничого класу в сучасному угорському суспільстві знаходить своє вираження в розвитку і вдосконаленні соціалістичних виробничих відносин, в спільності основних інтересів усіх класів і соціальних верств суспільства, зростанні життєвого рівня трудящих, в політичній єдності народу, в представництві на основних постах державно-політичного та господарського життя, в пануванні соціалістичної ідеології, культури і розширенні на цій основі соціалістичного способу життя, у міжнародному впливі будівництва соціалізму, у підтримці революційних і антиімперіалістичних сил, в інтернаціональній зовнішній політиці⁶. При цьому відзначається, що провідна роль робітничому класу не дається раз і назавжди, її треба завоювати, відстояти. Обов'язковою умовою здійснення робітничим класом своєї провідної ролі є повсякденний захист соціалістичних завоювань в усіх сферах життя. Постійне піклування партії про зміцнення провідної ролі робітничого класу в угорському суспільстві знайшли вираження в матеріалах УШ-ХІ з'їздів УСРП, ряду пленумів ЦК партії.

УШ з'їзд УСРП (1962 р.) проголосив завершення будівництва основ соціалізму в Угорщині, відзначив, що в країні завершився період великих класових битв, створені умови для зміцнення єдності всіх творчих сил угорського народу, підкресливши при цьому провідну роль робітничого класу в здійсненні накресленої партією програми повної побудови соціалістичного суспільства.

⁵ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.43, с.84.

⁶ Rakos In. A párt vezeték szerepéről. Budapest, 1973, 115-116. old.

Керований УСРП робітничий клас Угорщини лишався в центрі всіх соціально-економічних і політичних процесів, що відбувалися в угорському суспільстві в 60-70-х роках.

ІХ з'їзд УСРП (листопад - грудень 1966 р.), даючи оцінку розвитку угорського суспільства, відзначив, що робітничий клас здатний як керівна сила суспільства виконувати своє історичне покликання. При цьому говорилося, що "все більш ефективно втілюється в життя керівна роль робітничого класу: по-перше, робітничий клас здійснює свою владу, керує через партію, по-друге, на сучасному етапі переважна більшість суспільства вже виступає за соціалізм - революційну ціль робітничого класу - і працює над його побудовою, і, нарешті, по-третє, чверть мільйона представників робітничого класу безперервно займає керівні пости в державному і суспільному житті"⁷.

Характерно, що на протязі 60-70-х років кількість робітників, висунутих безпосередньо від виробництва на керівні пости, не зменшилась. Незважаючи на те, що участь робітників в керівництві суспільством є лише одним з каналів реалізації провідної ролі робітничого класу, ця обставина має важливе значення з точки зору послідовного здійснення класової політики, яку проводить УСРП на початковому етапі будівництва розвинутого соціалістичного суспільства. При цьому відзначаємо: матеріали угорських соціологічних досліджень свідчать про те, що представники цієї категорії керівників, незважаючи на керівні пости, які вони займають, і відповідні переміщення в соціальній структурі, продовжують вважати себе робітниками. Правда, більш широкі кола керівників економічного і суспільно-політичного життя країни вважали себе в політичному відношенні належними до робітничого класу, виходячи з того, що вони на ділі здійснюють політику робітничого класу в сучасному соціалістичному суспільстві.

У матеріалах ІХ з'їзду УСРП відзначалося також, що робітничий клас Угорщини визнає свою історичну місію, він з почуттям відповідальності вів самовіддану боротьбу за завоювання влади та її захист, за розквіт всього народу, він працював в інтересах зміцнення основ соціалістичного народного господарства, що в 1958 р. партія за участю десятків тисяч трудящих всебічно вивчила положення робітничого класу і винесла відповідне рішення, в результаті якого "зросла політична і суспільна роль робітників, покращало їхнє матеріальне і культурне становище"⁸. Говорячи про становище робітничого класу і про прийняте з цього питання рішення, Я.Кадар вказав на те, що вживання заходів не було єдиним актом, що виконання рішення про робітничий клас, про посилення його провідної ролі в соціалістичній Угорщині постійно стоятиме в центрі уваги партії. І дійсно, цьому питанню як ЦК, так і партійні комітети завжди приділяли велику увагу, систематично висували на порядок денний проблеми, що стосуються робітничого класу країни.

В зв'язку з підготовкою реформи господарського механізму в Угорщині питання про керівну роль партії і робітничого класу набуло нового змісту. ЦК УСРП виступив за надання більшої самостійності державним органам, господарчим і громадським організаціям у виконанні їх завдань.

На порядок денний тоді ставали нові питання і проблеми. Так, УСРП висунула пропозицію, згідно з якою безпартійні могли займати будь-яку керівну посаду за винятком партійної роботи. Це викликало полеміку, основним лейтмо-

⁷ ІХ съезд Венгерской социалистической рабочей партии. 1967, с.27 (далі - ІХ съезд ВСРП).

⁸ Там же.

тивом якої було побоювання, що прийняті заходи можуть ослабити керівну роль партії⁹. Тому партія провела необхідну роз'яснювальну роботу з цього питання. На новому етапі соціалістичного будівництва, коли угорське суспільство стало більш однорідним і переважна більшість трудящих підтримує цілі і завдання партії по будівництву соціалізму, УСРП виступила за розширення соціалістичної демократії. В господарському житті мова йшла про усунення зайвого паралелізму, непотрібного дублювання в роботі партії і державних органів, господарських і громадських організацій. При цьому була поставлена ціль підвищення ефективності матеріального виробництва, переходу від екстенсивного до інтенсивного розвитку економіки.

ЦК УСРП постійно приділяє увагу правильному марксистсько-ленінському розумінню керівної ролі партії, підкреслюючи, що вона повністю здійснюється там, де до кінця втілюється в життя політика партії, де всі задачі вирішуються в душі її політики. При цьому підкреслювались важливість правильності партійної політики і методів її здійснення, а також та обставина, щоб вона представляла інтереси робітничого класу, щоб її приймала переважна більшість трудящих. УСРП відхилила, з одного боку, схематизм в розумінні керівної ролі партії, а з другого - рішуче виступила проти окремих спроб використання можливості висунення безпартійних на різні пости для обов'язкової заміни ними комуністів¹⁰. У цих умовах підтвердження ІХ з'їздом міцніючої керівної ролі УСРП в управлінні угорським суспільством, у формуванні цілей і завдань, направлених на зміцнення основ і на повну побудову соціалізму, сприяли також посиленню провідної ролі робітничого класу. "Трудящі, робітничий клас на протязі всього періоду будівництва соціалізму потребує партію, її керівну і організуючу діяльність. Будь-які погляди, що мають на меті обмежити керівну роль партії, фактично позбавляють робітничий клас, трудовий народ її направляючої сили", - відзначав Перший секретар ЦК УСРП Я.Кадар у Звітній доповіді ЦК УСРП ІХ з'їзду партії¹¹. Підкреслювалось також, що далі зміцнення керівної ролі партії буде основним питанням суспільного розвитку, що УСРП несе відповідальність перед робітничим класом і всім народом за побудову соціалізму, за розвиток угорського суспільства в цілому.

Х з'їзд УСРП (листопад 1970 р.) також зупинився на характеристиці й оцінці провідної ролі робітничого класу в угорському суспільстві. У доповіді Я.Кадара відзначалося: "Провідною силою нашого суспільства є робітничий клас... Він став найчисленнішим класом у країні. Саме робітники створюють найбільшу частину національного доходу країни. Робітничий клас впливає на всі верстви трудящих: своєю працею, поведінкою, дисципліною і світоглядом він впливає на суспільство; далі зростання ролі робітничого класу відповідає інтересам всього народу"¹².

Говорячи про провідну роль робітничого класу в Угорщині, Я.Кадар відхилив таке уявлення, ніби вона реалізується лише там, де є кількісна перевага робітників. Він підкреслив, що провідна роль робітничого класу здійснюється в Угорщині через його класові організації - партію і профспілки, через державну владу, через сотні тисяч робітників, які були висунуті на керівні

⁹ ІХ съезд ВСРП, с.75; Вертеш И. ВСРП и ее ІХ съезд. - В кн.: Этюды о Венгрии, т.2. Будапешт, 1967.

¹⁰ Вертеш И. Указ.соч., с.21.

¹¹ ІХ съезд ВСРП, с.76.

¹² Х съезд Венгерской социалистической рабочей партии. М., 1971, с.85.

державні пости. Соціалістична демократія забезпечує робітникам право і можливість безпосередньо брати участь у вирішенні питань життя суспільства.

Констатуючи і високо оцінюючи провідну роль робітничого класу, з'їзд відзначив: "У здійсненні керівної політичної ролі робітничого класу беруть участь усі ті робітники фізичної і розумової праці, які поділяють комуністичні ідеї і сприяють проведенню в життя ленінської політики партії, намічених нею цілей, сприйнятих і підтриманих усім народом"¹³.

УСРП як передовий загін угорського робітничого класу озороена передовою науковою теорією, в 60-70-ті роки регулярно аналізувала положення всіх класів і верств суспільства, інтегрувала і направляла їхню діяльність в єдине русло в інтересах побудови розвинутого соціалістичного суспільства в Угорщині. Висуваючи і вирішуючи складні завдання економічного, політичного і суспільного розвитку, партія йшла попереду, постійно враховуючи один з основних принципів своєї діяльності - перевірку правильності своєї політики в залежності від того, наскільки вона відповідає інтересам робітничого класу, наскільки може розраховувати на підтримку своєї політики з боку трудящих мас¹⁴.

Оскільки керівна роль партії і робітничого класу в угорському суспільстві на цей час стала загальноприйнятою, то виникла необхідність закріпити це досягнення робітничого класу та її партії законодавчим шляхом. У 1972 році були внесені відповідні доповнення і поправки до Конституції УНР (1949 року). "Керівною силою суспільства є марксистсько-ленінська партія робітничого класу, - записано у третьому параграфі першої глави Конституції УНР редакції 1972 року, - робітничий клас... здійснює владу в союзі з кооперованим селянством, разом з інтелігенцією, трудовими верствами суспільства"¹⁵.

УСРП приділяла велику увагу питанням партійного будівництва - збільшенню робітничого прошарку в складі своїх рядів. Питома вага робітників в партії на початку 1956 року становила 36,2%, після перереєстрації членів партії і прийому нових комуністів робітничий прошарок в УСРП становив 34,8%¹⁶. В рішенні ЦК УСРП про робітничий клас (1958 р.) вказувалось на необхідність збільшення частки робітників у складі партії¹⁷. З 1958 до 1962 р. кількісний склад УСРП щорічно збільшувався на 7%, причому 34,5% нових членів партії були робітниками¹⁸.

В період 1962-1970 рр. темпи росту партійних рядів дещо знизилися, що було викликано рішенням березневого (1961 р.) пленуму, яке націлювало партійні організації не на кількісне зростання рядів партії, а на поліпшення її якісного складу. Разом з тим темпи росту рядів партії стали стабільними, досягаючи щорічно близько 3,5%. Х з'їзд УСРП у питаннях партійного будівництва вказав на необхідність збільшення питомої ваги робітників у складі партії передусім за рахунок промислових робітників та інших категорій робітників фізичної праці, на залучення до партії більше жінок і молоді¹⁹.

¹³ Х з'їзд УСРП, с.198.

¹⁴ Пожгай И. Вклад Венгерской социалистической рабочей партии в международный опыт строительства социализма. - В кн.: Этюды о Венгрии, т.10, Будапешт, 1975, с.7.

¹⁵ Конституция зарубежных социалистических государств Европы. М., 1973, с.167.

¹⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1971-1975 (далі - А MSzMP HD), Budapest, 1978, 396-397. old.

¹⁷ А MSzMP HD, 1956-1962. Budapest, 1973, 272-277. old.

¹⁸ А MSzMP HD, 1971-1975., 398. old.

¹⁹ Х з'їзд УСРП, с.226.

УСРП ніколи не знімала з порядку денного питання збільшення питомої ваги робітників в рядах партії і зростання суспільно-політичної ролі сучасного робітничого класу, поліпшення його матеріального і духовного становища. Так, у листопаді 1972 р. Політбюро ЦК УСРП проаналізувало проблеми розвитку соціального складу партійних рядів за весь період соціалістичного будівництва в Угорщині²⁰. В рішенні з цього питання знайшло відбиття постійне піклування УСРП про поліпшення якісного складу партійних рядів, проаналізовані позитивні і негативні сторони зростання його кількості, розвитку соціального складу. При цьому вказувалось, що не вдалося повністю реалізувати рішення X з'їзду УСРП по збільшенню питомої ваги робітників у партії, хоча кількість їх продовжувала зростати. Було відзначено також, що 58,3% всіх членів партії за своєю початковою професією в середині 1972 року були робітниками, 14,2% — селянами, що таке співвідношення по суті лишалося незмінним з 1961 року²¹.

Зверталась увага і на таку обставину, як зниження в партії частки робітників фізичної праці. Хоча в умовах розгортання науково-технічної революції в УНР і продовжувала зменшуватися частка фізичної праці, що призводило до певного зниження зайнятих такою працею (у складі активного самодіяльного населення частка зайнятих фізичною працею з 1960 по 1972 р. зменшилась на 9%, у складі УСРП — на 11,2%), проте це явище викликало деяке занепокоєння в керівництві партії, тому Політбюро вказало на необхідність посилення цього про шарку в УСРП. Серед причин недостатньо інтенсивного зростання частки робітників фізичної праці в рядах партії воно назвало вихід на пенсію лише за 1970-1972 рр. більше 6 тисяч членів УСРП, зайнятих фізичною працею, а також те, що в результаті зростання освітнього і політичного рівня робітників багато хто з них були висунуті на керівні посади або стали працювати в сфері духовного виробництва, що, безумовно, справило вплив на таке співвідношення робітників фізичної праці у складі партії²².

Політбюро ЦК УСРП підкреслило, що формування більш сприятливого співвідношення робітників у соціальному складі партійних рядів вимагає комплексних заходів і невідповідного виконання рішень X з'їзду УСРП з цього питання, намітило характерні шляхи їх здійснення. Необхідно відзначити, що в результаті їх реалізації на час XI з'їзду УСРП, що відбувся у березні 1975 р., питома вага робітників у лавах партії вже досягла 59,2% (селян — 13%)²³.

У березні 1974 року ЦК УСРП прийняв Директиви про посилення суспільної ролі робітничого класу і поліпшення його матеріального становища²⁴. В констатуючій частині цього документа була підкреслена провідна роль робітничого класу в угорському суспільстві, відзначалося, що діяльність УСРП відбиває політику робітничого класу, яка разом з тим відповідає інтересам всього народу. Вказувалось на ті позитивні зміни, які відбулися у складі робітничого класу країни за останні 15 років. Партія ставила перед собою завдання вести постійний облік і аналіз цих змін.

²⁰ А MSzMP HD, 1971-1975., 394-404. old.

²¹ Ibid., 400. old.

²² А MSzMP HD, 1971-1975., 400-401. old.

²³ Дані відображають склад членів партії також за їх початковою професією (А Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa, 7. old).

²⁴ А MSzMP HD, 1971-1975., 663-676. old.

У Директивах була висловлена принципова позиція ЦК УСРП у таких важливих питаннях, як розвиток сучасного угорського робітничого класу, його роль в суспільстві, керівна роль партії, розвиток соціалістичної і в тому числі виробничої демократії, зростання політичної і громадської активності робітників, поліпшення життєвих умов, професійного і загальноосвітнього рівня робітничого класу. Постановка такого широкого комплексу питань, пов'язаних з робітничим класом, була викликана цілим рядом невідкладних завдань, що випливають з проблем соціально-економічного розвитку країни кінця 60-х - початку 70-х років, і необхідністю поліпшення його матеріального положення. Сам факт аналізу цих питань, прийняті заходи свідчили про постійне і неухильне піклування партії про долю і положення робітничого класу в угорському суспільстві.

"Найміцнішим ядром робітничого класу, - говорилося в цьому документі, - є робітники великих промислових підприємств. Партія вважає, що поступове і регулярне поліпшення положення робітників великих підприємств вимагають з боку центральних органів узгоджених і всеохоплюючих заходів і особливої уваги"²⁵. Особлива увага у Директивах зверталась і на такі категорії робітників, як жінки і молодь, вказувалося на необхідність врахування їх специфічних інтересів і особливостей.

Підтверджуючи рішення X з'їзду УСРП про провідну роль робітничого класу і його взаємозв'язки з представництвом робітників у політичних органах, ЦК УСРП відзначав, що робітничий клас повинен бути представлений в усіх керівних органах суспільства, в Центральному Комітеті партії, в Державних зборах, в територіальних і виробничих представницьких органах. Забезпечення представництва робітників в необхідних пропорціях, - відмічається в цьому партійному документі, - лишається в умовах соціалізму основним, принциповим і політичним питанням протягом тривалого часу. Разом з тим говорилося і про низьку питому вагу участі робітників фізичної праці в державних органах і громадських організаціях за останні роки. Як одна з найважливіших політичних задач висувалося збільшення кількості і співвідношення здібних, освічених і політично підготовлених робітників у складі цих представницьких органів і організацій. Крім того, ЦК висловив необхідність посилення процесу планомірного висунення робітників на керівні посади усіх ступенів і сфер партійно-державного, суспільно-політичного і економічного життя. Велика увага при комплексному підході до аналізу стану справ приділялась проблемам розширення виробничої демократії як однієї з важливих сторін зміцнення провідної ролі робітничого класу на виробництві в умовах будівництва розвинутого соціалізму, зростання його політичної активності, питанням підвищення заробітної плати і поліпшення умов життя робітників великих підприємств, підвищенню рівня їх професійної підготовленості і культури.

Уся діяльність УСРП за період, що розглядається, підтверджує, що вона приділяла постійну увагу зміцненню провідної ролі робітничого класу в угорському суспільстві. Враховуючи, що робітники великих промислових підприємств і, головним чином, робітники, зайняті фізичною працею в промисловості, на транспорті і будівництві, є тією головною суспільною силою, яка вирішує основні практичні завдання соціалістичного будівництва, УСРП ніколи не випускала з виду важливість постійного піклування про зміцнення класової самосвідомості робітників, підвищення їх суспільно-політичної активності, не-

²⁵ А MSzMP HD, 1971-1975, 665-666. old.

ухильного поліпшення їхнього життєвого рівня. Здійснюючи керівну роль в угорському суспільстві, УСРП, будучи передовим загоном робітничого класу в умовах будівництва розвинутого соціалізму, все більше виступає як авангард усього угорського народу.

Т.В. К л и н ч е н к о

ЗРОСТАННЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ
ТРУДЯЩИХ УГОРСЬКОГО СЕЛА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Практика соціалістичного будівництва в Угорській Народній Республіці ставить завдання підвищення життєвого рівня трудящих на чільне місце серед інших соціальних проблем. Згідно з основним економічним законом соціалізму найбільш повного задоволення постійно зростаючих потреб суспільства на основі безперервного розвитку соціалістичного виробництва Угорська соціалістична робітничая партія, керівні державні органи на протязі десятиліть соціалістичних перетворень в країні проводять послідовний курс на підвищення добробуту робітників, селян, трудової інтелігенції, на забезпечення умов зростання матеріального і культурного рівней усіх верств угорського суспільства. "Основний принцип нашої політики, - відзначалося на XII з'їзді УСРП, - полягає в тому, що в ході будівництва соціалізму життєвий рівень трудящих повинен систематично підвищуватися... Озираючись на останні два десятиліття будівництва соціалізму, ми бачимо, що в цей період значно підвищився матеріальний і духовний рівень життя населення країни"¹.

Важливість соціально-економічної політики в галузі підвищення добробуту трудящих тим більша, що "рівень життя" є визначаючою складовою частиною більш широкого поняття "спосіб життя"². Отже, послідовне, планомірне, науково обгрунтоване поліпшення умов і рівня життя всіх верств трудового населення виступає передумовою зближення класів і соціальних груп, втілення принципів соціалістичного способу життя в різноманітних сферах життєдіяльності сучасного угорського суспільства.

Переконливі успіхи в розвитку сільського господарства Угорщини, успішне вирішення соціальних проблем на селі, закріплення кадрів, динамічні зміни у соціально-класовій структурі і способі життя сільського населення - весь досвід аграрної політики в УНР викликає значний інтерес в братніх соціалістичних країнах. Предметом спеціальної уваги економістів, соціологів, істориків та інших дослідників є, зокрема, комплексна програма підвищення рівня життя трудящих сучасного угорського села, вирівнювання умов життя міста і села.

Основними напрямками підвищення добробуту сільських трудівників Угорщини в минулі п'ятиріччя були: встановлення і зростання гарантованої оплати праці членів сільськогосподарських виробничих кооперативів, збільшення заробітної плати робітників і службовців держгоспів; значний розвиток суспільних фондів споживання на селі - введення системи оплачуваних відпусток, пенсійного забезпечення, соціального страхування, сімейних надбавок і грошової допомоги, розширення мережі загальноосвітніх шкіл, дитячих закладів, бібліотек, клубів, вдосконалення медичного обслуговування; комплекс заходів, направлених на зміцнення особистого підсобного господарства і матеріальну зацікавленість жителів села в збільшенні продукції підсобного сектору; житлове будів-

¹ Правда, 1980, 25 марта.

² Проблемы преодоления социально-экономических различий между городом и деревней. М., 1976, с.182.

ництво і поліпшення комунально-побутових умов життя: електрифікація сільської місцевості, насичення побуту електроприладами, водопостачання, будівництво і ремонт доріг, розширення мережі побутового обслуговування, упорядкування населених пунктів, зокрема ліквідація або перебудова хуторів; підвищення кваліфікації сільських трудівників, забезпечення села кадрами з середньою та вищою освітою.

Матеріальні передумови для зростання добробуту трудівників угорського села склалися завдяки динамічному розвитку сільськогосподарського виробництва країни, зростанню і зміцненню його матеріально-технічної бази, змінам в характері сільськогосподарської праці, впровадженню індустріальних методів господарювання, зближенню двох форм соціалістичної власності - державної і кооперативної. Досить зазначити, що валова продукція сільського господарства на кінець 70-х років досягала 137% проти 100% показників 1970 р. (1960 р. - 82%), з 1961 р. більш ніж удвічі виросли валовий збір та урожайність основних сільськогосподарських культур, зокрема пшениці, кукурудзи, соянишника³. За два останні десятиліття, тобто за роки, що минули з часу соціалістичної перебудови в Угорщині сільського господарства, на 7% зменшились площі, на 48% - кількість зайнятих у сільському господарстві, проте ця гагузь народного господарства давала в кінці 70-х років на 61% більше продукції⁴. Значно зросли капіталовкладення у сільське господарство: у 1979 р. вони досягли 27257 млн.форінтів проти 19276 млн. у 1970 р.⁵ Відповідно збільшились потужність машинного парку, обсяг меліоративних робіт, механізація основних процесів сільськогосподарського виробництва, застосування мінеральних добрив тощо. Причому якщо в 1960 р. в сільському і лісовому господарстві було зайнято 38,9% всього населення країни, то в 1978 р. - 21,7%, тобто кількість зайнятих скоротилась з 1 млн.831,8 тис.чоловік до 1 млн.38 тис. (за даними на 1980 р.)⁶. Отже, праріст сільськогосподарської продукції в цей період здійснювався за рахунок підвищення продуктивності праці. В соціальному плані цей процес супроводжувався змінами в характері праці, в кваліфікації працівників і в зростанні оплати за працю.

Збільшення заробітної плати як у членів сільськогосподарських виробничих кооперативів, так і у робітників і службовців держгоспів становить головне джерело зростання матеріального добробуту. Щодо структури доходів сільських трудівників, то слід мати на увазі, що заробітна плата - далеко не єдине джерело їхнього матеріального забезпечення. "Сільське господарство характеризується відносно великою різноманітністю форм власності на засоби виробництва: державною, кооперативною, приватною і особистою. Відповідно існує множинність джерел доходів сімей сільських трудівників (зарплата, оплата праці в кооперативах, суспільні фонди споживання, особисте підсобне господарство, доходи, що розподіляються за земельним паєм)"⁷.

³ Статистический ежегодник стран - членов Совета Экономической Взаимопомощи, 1979. М., 1979, с.221, 242-244.

⁴ Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. Budapest, 1980, 96. old.

⁵ Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1980. Budapest, 1980, 100. old.

⁶ Статистический ежегодник стран - членов СЭВ, с.441; Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1980, 8. old.

⁷ Шмелев Г.И., Стародубровская В.Н. Социально-экономические проблемы развития сельского хозяйства европейских социалистических стран. М., 1977, с.145.

Оплата праці – основне джерело матеріальної забезпеченості сільського населення. На протязі двох останніх десятиліть можна простежити цілеспрямований послідовний курс соціальної політики партії на зміцнення соціалістичного принципу розподілу за кращею і вирівнювання доходів робітничого класу і селянства, інших трудових верств. Розподіл за працею і все більш повне задоволення потреб трудящих, як зазначається у Програмній заяві УСРП, прийнятій у 1975 р. XI з'їздом партії на дальшу перспективу 15–20 років побудови розвинутого соціалістичного суспільства, є "серйозною рушійною силою економічного розвитку"⁸.

Як уже зазначалося вище, зростання заробітної плати відбувалося за рахунок збільшення валової продукції сільського господарства, а також завдяки неодноразовому підвищенню закупочних цін на продукти сільськогосподарського виробництва. Так, з 1960 по 1975 р. рівень закупочних цін виріс на 76,3%. У першій половині 70-х років, зокрема, щорічний приріст цін становив 3,5%, а згідно зі зміненою системою економічних регуляторів у сільському господарстві, що вступила в силу в Угорщині з 1 січня 1981 р., закупочні ціни підвищуються в середньому на 5%⁹. Ці та ряд інших заходів (преміювання, надбавки за понадпланову продукцію тощо) суттєво вплинули на вирівнювання оплати праці різних верств населення. Якщо у 1972 р. середня заробітна плата в сільському господарстві становила 82% середньої заробітної плати в промисловості і будівництві, то в 1975 р. – уже 96%¹⁰. При цьому заробітна плата члена сільськогосподарського виробничого кооперативу (СГБК) у тому ж 1975 р., наприклад, була нижчою на 11% зарплати промислового робітника і на 7–8% – зарплати робітника держгоспу¹¹.

Характерною рисою для Угорщини є значні територіальні відмінності в оплаті праці селян. Родючість земель, спеціалізація виробництва, кліматичні умови – словом, цілий комплекс об'єктивних і суб'єктивних факторів – напевне, ще протягом тривалого часу не дозволять ліквідувати різницю в доходах кооперативів, а отже, і в доходах їхніх членів. У структурі доходів населення проявляється одна з особливостей сучасного угорського суспільства: відмінності в рівні життя представників одного соціального класу подекуди більш суттєві, ніж в рівні і умовах життя різних соціальних класів і прошарків. Так, наприклад, в кінці 60-х – на початку 70-х років у 25% кооперативів, де рівень виробництва був вище середнього, денні заробітки на 40–70% перевищували оплату в тих 25% кооперативів, рівень виробництва яких нижче середнього¹². Після прийняття у 1968 р. реформи господарського механізму різниця з року в рік знижується. В кінці 60-х років темпи росту оплати праці членів кооперативів підвищились до 2,8% на рік (у порівнянні з 1,2% у першій половині десятиліття), а в період четвертої п'ятирічки (1971–1974 рр.) становили 5,5% щорічно¹³. В цілому ж по країні у 1978 р. середньомісячна заробітна

⁸ XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии. М., 1975, с.241.
⁹ Шмелев Г.И., Стародубровская В.Н.Зазнач.праця, с.147; XI съезд ВСРП, с.38; Правда, 1980, 22 декабря.

¹⁰ Венгрия, Развитие и размещение производительных сил. М., 1978, с.231.

¹¹ A Mezőgazdasági szövetkezetek III. kongresszusa. Budapest, 1977, 23. old.

¹² Донат Ф. Хозяйственные результаты и личные доходы в сельскохозяйственных кооперативах. – В кн.: Этюды о Венгрии, т.13, Будапешт, с.128.

¹³ Там же, с.124.

плата зайнятих у державному і кооперативному секторах сільського господарства становила 3381 форінт (1960 р. - 1416), для зайнятих у промисловості ці дані дорівнювали 3444 форінтів (у 1960 р. - 1604). Як бачимо, різниця у заробітній платі скоротилась¹⁴.

Для минулих двох десятиліть соціалістичного будівництва на селі, як і в цілому в республіці, характерною особливістю зростання добробуту населення, збільшення реальних доходів, поліпшення умов і рівня життя було розширення системи суспільних фондів споживання. "На виплати з суспільних фондів споживання - в їх реальній вартості, - відзначалося на XII з'їзді УСРП, - ми сьогодні виділяємо в чотири рази більше засобів, ніж 20 років тому"¹⁵. Підвищення життєвого рівня за рахунок розвитку цих фондів партія і уряд УНР розглядають як важливий політичний фактор зростання матеріального і культурного добробуту трудящих, як ліквідацію залишків нерівності в доходах різних соціальних груп і створення рівних можливостей для всіх членів соціалістичного суспільства користуватися безкоштовною медичною допомогою, займатися фізкультурою, спортом, безкоштовно одержувати освіту, користуватися бібліотеками, клубами та іншими закладами культури, мати пенсійне забезпечення, стипендії, грошові допомоги і сімейні надбавки тощо. В 70-ті роки темпи зростання пільг і виплат з суспільних фондів споживання в цілому по країні вже навіть випереджали заплановані показники. Система соціального страхування була розповсюджена на всіх громадян¹⁶. В структурі споживання із цих фондів найбільш швидкими темпами зростали грошові виплати і пільги. На кінець 70-х років кожен 100 форінтів доповнювалися 39 форінтами споживання із суспільних фондів¹⁷.

Серед грошових виплат важливе місце належить так званим сімейним надбавкам - допомозі по догляду за дитиною, виплатам по вагітності і народженню дитини, тобто тим заходам, що забезпечили в останні роки значні успіхи демографічної політики в Угорщині. Село завжди було і традиційно лишається і на сьогодні місцем більш високої народжуваності, ніж місто. Хоча, за статистичними даними, різниця у народженні дітей жінками різних соціальних груп на початку 70-х років значно скоротилася і, як вважають угорські демографи, "дальша соціальна мобільність, напевне, не справить більше значного впливу на плодovitість"¹⁸. Отже, ці виплати із соціальних фондів становлять важливу статтю прибутку сільських сімей.

Для дальшого розвитку соціальних фондів споживання і здійснення комплексної демографічної політики в країні першорядне значення мали рішення IX з'їзду УСРП (1966 р.) та наступних партійних пленумів, з'їздів, урядових постанов. Сім'ї членів СГВК почали одержувати державну матеріальну допомогу по материнству, сімейні надбавки за дітей з 1966 р., коли були уніфіковані умови грошової допомоги по цих статтях для сімей робітників, службовців і членів сільськогосподарських кооперативів. У 1976 р., наприклад, разову грошову допомогу у сумі до 2,5 тисяч форінтів по материнству та "придане" для новонародженого одержала 99% матерів¹⁹. Держава матеріально стимулює і народження

¹⁴ Статистический ежегодник стран - членов СЭВ, с.453.

¹⁵ Правда, 1980, 25 марта.

¹⁶ XI съезд ВСРП, с.201.

¹⁷ Социальная политика стран социализма. М., 1979, с.58.

¹⁸ Сабади Э. Актуальные демографические проблемы Венгрии. - В кн.: Политика народонаселения в странах - членах СЭВ. М., 1977, с.28.

¹⁹ Rozsa József. Szociálpolitika Magyarországon. Budapest, 1978, 61.o.l.d.; Социальная политика стран социализма, с.59.

другої, третьої, четвертої і т.д. дитини, виходячи з необхідного коефіцієнту народжуваності в середньому по 2-3 дитини на сім'ю для відтворення населення. На середину 70-х років угорська сім'я одержувала щомісячно в середньому по 360 форинтів на кожну дитину, причому виплати за кожну наступну дитину збільшуються²⁰.

Важливою сферою соціальної політики в УНР є піклування про малозабезпечені верства населення - пенсіонерів, багатодітні сім'ї. Багато чого зроблено за минулі 10-15 років для поліпшення умов і підвищення рівня їх життя. Важливою віхою в соціальній політиці стало прийняття у 1975 р. закону про соціальне забезпечення. Новий закон передбачає численні заходи по поліпшенню матеріального становища і умов життя пенсіонерів-членів СГВК. Пенсійне забезпечення було поширене на них ще у 1967 р., а з 1975 р. уніфікована система пенсійного забезпечення різних соціальних класів і верств, пенсійний вік членів сільськогосподарських кооперативів знижений на д'ять років і з 1980 р. в результаті поетапного, щорічного зниження дорівняк пенсійному вікові робітників і службовців (60 років для чоловіків і 55 років для жінок). В останні роки в сільській місцевості побудовано кілька будинків для престарілих, помітно поліпшився загальний соціальний клімат на селі, громадську увагу до умов життя старих людей постійно привертають засоби масової інформації - газети, журнали, радіо, телебачення, кіно. "Становище пенсіонерів є важливим соціальним питанням, - підкреслив у своєму виступі на XII з'їзді УСРП товариш Янош Кадар. - Великі зусилля потрібні для поліпшення становища людей літнього віку, пенсіонерів, особливо тих, у кого низькі пенсії"²¹.

Важливою статтею в структурі доходів сільських жителів Угорщини є особисте підсобне і присадибне господарство. Характерно, що майже половина присадибних господарств країни знаходиться в руках робітників і службовців²². Точніше - 26% господарств - у селян, 28 - у робітників, 23 - у пенсіонерів, 23% - у працівників розумової праці та інших соціальних прошарків угорського суспільства²³. Протягом десятиліть соціалістичного господарювання на селі міцніла матеріально-технічна база особистих підсобних і присадибних господарств, вдосконалювалися організаційні форми їхньої діяльності. Розвиток цих господарств, а в останні роки - яскраво виражена їх інтеграція з суспільним сектором, лишалися важливим напрямком аграрної політики УСРП. На вдосконалення виробництва і поліпшення реалізації продукції підсобного сектору були направлені рішення Ради Міністрів УНР у 1976 р., березневого (1978 р.) пленуму ЦК УСРП, присвяченого питанням сільського господарства, та інші партійні та урядові рішення. Господарські органи країни на протязі багатьох років приділяють велику увагу цій галузі сільськогосподарського виробництва, вважаючи її важливою, невід'ємною і на сучасному етапі розвитку продуктивних сил необхідною ланкою великих кооперативних і державних господарств. У кінці 70-х - на початку 80-х років більш ніж в половині кооперативів Угорщини діяв повноправний особистий підсобний сектор, зв'язаний з сус-

²⁰ Szociálpolitikánk fő vonásai, Budapest, 1976, 10.old.

²¹ A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. Kongresszusa, 105-106.old.

²² Bálint J. Társadalmi rétegűzés és jövedelmek. - Társadalmi Szemle, 1978, N 12, 105. old.

²³ Правда, 1980, 16 июля.

пільним господарством системою контрактацій і договорів, врахований за своїми економічними показниками як у планах, так і у звітах господарської діяльності кооперативів.

У підсобних і присадибних господарствах країни виробляється сьогодні одна третина сільськогосподарської продукції країни на суму 64 млрд.форинтів. У кінці 60-х – на початку 70-х років, точніше, у 1967–1971 рр. – вони давали лише 12–13% бруто сільськогосподарської продукції країни²⁴. Особливо відчутна їхня роль у тваринництві (зокрема у свинарстві), а також у тих галузях рослинництва, де все ще широко застосовується ручна праця (виноградарство, ягідництво). Щорічно Угорщина експортує на зарубіжні ринки специфічну продукцію особистих підсобних господарств – мед, голубів, кролів, пир'я тощо – на суму 40–50 млн.доларів, а валютні надходження від експорту їхньої продукції досягають 100 млн.доларів на рік²⁵.

Значні успіхи у виробництві сільськогосподарської продукції в цих господарствах не могли не позначитися на структурі доходів трудящих Угорщини, зайнятих в цій галузі виробництва. Більше 5,2 млн.чоловік (10-мільйонної країни) мають безпосередні доходи від присадибних господарств, досить відчутні у бюджеті сім'ї: в селянських сім'ях, наприклад, до 1966 р. вони склали 50%, на кінець 70-х років їхня частка у структурі прибутку знизилася до 38%, в сім'ях робітників вона становить 16%²⁶. Праця по договору в особистому підсобному господарстві зараховується в стаж трудової діяльності при нарахуванні пенсії.

Серед інших джерел прибутків сільських жителів Угорщини і досі незначну частку складають виплати за земельним паєм. Закон про землю, прийнятий в УНР в 1967 р., вніс корективи у порядок землеволодіння і одержання виплат за земельний пай (як відомо, певна частина землі, на якій господарюють кооперативи, лишається власністю членів СТБК). Дія закону направлена на матеріальне стимулювання передачі землі у власність кооперативу. За минулі роки значно знизилась фактично нетрудові доходи за земельним паєм членів СТБК.

Вц цілому по країні рівень реальних доходів робітників і селян в середньому вирівнявся вже на кінець 60-х років. А в наступні п'ятирічки мало місце навіть випередження росту доходів кооперованого селянства Угорщини у порівнянні з робітничим класом міста і села на 3–4%²⁷. На кінець 70-х років у зростанні реальних доходів встановилась рівновага між робітничим класом і кооперованим селянством. Таким чином, було виконане важливе соціальне завдання, висунуте XI з'їздом УСРП (1975 р.)²⁸. Вирівнення і додержання рівноваги у зростанні матеріального добробуту усіх верств трудящих партія розглядає як один із основних принципів соціально-економічної політики на етапі побудови розвинутого соціалістичного суспільства.

Зближення рівней життя різних груп населення, міських і сільських жителів проявляється й у вирішенні таких важливих соціальних завдань, як житлове будівництво, охорона здоров'я, побутове обслуговування. Виконання планів, на-

²⁴ Népszabadság, 1980, febr. 20; Tanulmányok a termelőszövetkezeti parasztságról. Budapest, 1978, 63. old.

²⁵ Ежедельный бюллетень Венгерского телеграфного агентства, 1977, № 10, с.8.

²⁶ Tanulmányok a termelőszövetkezeti parasztságról, 62. old.

²⁷ Balint J. Társadalmunk rétegződése és jövedelemarányok a statisztika tükrében. – Társadalmi Szemle, 1976, N 4, 32. old.

²⁸ XI съезд ВСРП, с.97.

мічених у першій довгостроковій програмі житлового будівництва (1961-1975 рр.), забезпечило на середину 70-х років досить високий рівень житлових умов жителів угорського села. "Житлові умови сільських жителів... багаті в чому зрівнялися з міськими. Значно скоротилась частка однокімнатних і виросла частка багатокімнатних квартир (будинків). В результаті цього за кількістю кімнат на одну квартиру сільські населені пункти зрівнялися з містами"²⁹. Згідно з статистичними даними 1976 р. за кількістю кімнат умови життя сільських жителів вже були кращими, ніж у місті (на сто сімей сільських робітників і селян 191 кімната, робітників міста - 176, на сто сімей працівників розумової праці у місті 209 кімнат, у селі - 237³⁰). Темпи житлового будівництва на селі згідно з новим довгостроковим планом, розрахованим до 1990 р., значно випереджають попередній період. Так, якщо з 1960 по 1975 р. у сільській місцевості було побудовано 540 тисяч будинків, то вже за перші п'ять років нового плану - 300 тисяч³¹.

Характерно, що значна кількість житлових, так званих сімейних будинків зводиться на кошти сільських трудівників (у 1979 р., наприклад, 61% в 90 тисяч квартир)³². На середину 70-х років у власному домі мешкало 95% сімей членів кооперативів і сімей з подвійним прибутком і 80% робітників і службовців села³³. Держава всіляко підтримує і стимулює житлове будівництво на власний кошт, надаючи позики і пільги сільським сім'ям. Зростання індивідуального будівництва враховане і в довгостроковому (до 1990 р.) плані житлової забудови.

За останні роки відбулися зміни в медичному обслуговуванні і санітарно-гігієнічних умовах життя сільських жителів. Сільські медичні пункти і лікарні поповнялись молодими лікарями - випускниками училищ і вузів. На середину 70-х років усі райони країни були забезпечені лікарями, кількість на тисячу населення і умови роботи яких, щоправда, відстають від міських. Щодо санітарно-гігієнічних умов, покращалось водопостачання. Але забезпечення водопроводною водою відстає від міста - на кінець десятиліття у сільській місцевості лише 40% жителів мали можливість користуватися водопроводом³⁴.

Порівнюючи рівень життя міських і сільських жителів, не можна не помітити, що найбільше відмінностей лишається на сьогоднішній день у забезпеченні населення комунально-побутовими послугами: водопостачанням, електрифікацією, газифікацією, побутовим обслуговуванням, ремонтом житла тощо. Там, де держава ще не може створити сільським жителям відповідні умови життя і рівень обслуговування, важливу роль відіграють сільськогосподарські та інші кооперативні об'єднання (споживчі, торговельні, будівельні), а також дрібні торговці та ремісники.

За останні роки у селах, головним чином в центральних садибах, побудовано чимало магазинів, майстерень побутового обслуговування, хімчисток і та ін. У 70-ті роки в сільській місцевості вдвічі швидше, ніж у Будапешті, розвивались служби промислових кооперативів³⁵.

²⁹ Венгрия. Развитие и размещение производительных сил, с.234.

³⁰ A községekben zajló térszociális változások az elmúlt évtizedekben. - Térszociális Szemle, 1979, № 5, 77. old.

³¹ Népszabadság, 1980, márc.4.

³² Ibid., 1980, júl. 27.

³³ A változó falu. Budapest, 1976, 217. old.

³⁴ Ежедневный бюллетень Венгерского телеграфного агентства МТИ. Будапешт, 1977, № 28, с.5.

³⁵ Népszabadság, 1979, jan. 21.

Певну роль в обслуговуванні сільського населення відіграють дрібні торговці і ремісники. Держава стимулює і підтримує їхню діяльність, надаючи їм необхідні матеріали, забезпечуючи приладами, інструментами, деталями. Одним із заходів покращання торговельного і побутового обслуговування населення була постанова уряду УНР про дальший розвиток приватної торгівлі (1968 р.). Розвиткові дрібного промислу і приватної торгівлі сприяла також спеціальна постанова 1977 р. Освіт послуг, що їх надають населенню дрібні торговці і ремісники, значно виріс у 70-ті роки. На долю дрібних ремісників припадає більше половини всіх побутових послуг в сільській місцевості, в селах проживає 49,5 тисяч дрібних ремісників країни, тобто 55%³⁶.

В останні роки відбулися зміни і в системі громадського харчування. На зміну старим закладам з'явилися кооперативні чарди (оформлені в національному дусі ресторани), кав'ярні, перебудовується, розширюється і модернізується вся торговельна мережа в сільській місцевості, росте культура обслуговування.

Організація комунально-побутового обслуговування сільського населення нерівномірна по республіці, в цьому й досі дають себе знати традиції колишнього нерівномірного розвитку, відсталість деяких аграрних районів, невеличких поселень і хуторів. Найкраще організовані служби побуту у великих селах, районних центрах розвинених у промисловому відношенні і передових у сільськогосподарському виробництві областей.

Великою соціальною проблемою і на кінець 70-х років лишалась традиційна хуторська система поселення. На хуторах проживало більше 600 тисяч чоловік³⁷. Передбачається, що і на 2000-й рік проблема хуторських поселень не буде вирішена остаточно, хоча кількість проживаючих знизиться до 100 тисяч. Кількість хуторян зменшується постійно. Так, у 1978 р. з хуторів і дрібних неперспективних сіл виїхав кожен десятий житель³⁸. В Угорщині є чимало й таких хуторів, де давно вже ніхто не живе. Народна влада не лишає поза увагою поліпшення умов життя мешканців так званих неперспективних поселень. Питання про їх постачання, транспортне сполучення з районними центрами та містами, про культурно-побутове обслуговування є предметом постійної уваги районних партійних комітетів, сільських рад, органів Вітчизняного народного фронту, комсомолу на місцях. Для поліпшення побутового обслуговування жителів невеликих сіл і хуторів використовуються пересувні приймальні пункти, автомагазини - продуктові і промтоварні, автобуси-бібліотеки та інші види послуг.

В останні роки в Угорщині народилась цікава традиція. Колишні хуторські поселення, з яких вже виїхали всі жителі, одержують нове призначення. Влітку під час студентських канікул на хуторах організуються молодіжні табори відпочинку. Студенти не лише відпочивають, а й знайомляться з історією, традиціями господарювання, ремеслами, архітектурою народного житла, побутом старих поселень³⁹. Інтерес до історії рідного краю, дбайливе збирання, вивчення предметів матеріальної культури давнини - характерна риса культури сьогоденної Угорщини, важливий напрямок виховного процесу у середній школі, вищих учбових закладах. На місці хуторських поселень організуються музеї народного побуту і архітектури під відкритим небом, туристські центри⁴⁰.

³⁶ Ibid.; Рабочий класс и строительство социализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. М., 1977, с.105.

³⁷ Népszabadság, 1979, jul. 6.

³⁸ Ibid., 1980, okt. 2.

³⁹ Ibid., 1980, aug. 10.

⁴⁰ Ibid., 1980, dec. 2.

Важливою складовою частиною соціальної політики на селі в галузі підвищення життєвого рівня трудящих УСРП і державні органи УНР вважають підвищення кваліфікації сільських трудівників, поліпшення умов їхньої праці і культурно-побутового обслуговування. Механізація і автоматизація процесів сільськогосподарського виробництва і обробки продуктів харчування, розширення діяльності промислових і будівельних кооперативів на селі, розвиток інфраструктури – тобто усі різноманітні риси науково-технічної революції – висувать все вищі вимоги до сільських трудівників у їх професійній підготовці. Великі досягнення в народній освіті за роки будівництва розвинутого соціалістичного суспільства в Угорщині заслужено є предметом гордості угорських трудящих.

Вирішальною передумовою в одержанні високої кваліфікації є середня освіта. Проте на кінець 70-х років ще не була ліквідована різниця в рівні освіти міського і сільського населення, в умовах навчання. Майже половина кооперованого селянства не мала на цей час обов'язкової восьмирічної освіти⁴¹, "у селянських сім'ях удвічі вищою, ніж у сім'ях промислових робітників, була частка тих, чия освіта обмежувалась 4-6 класами початкової освіти"⁴². Звичайно, такий високий процент тих, хто не має атестату зрілості, дають представники старшого покоління, для якого в довоєнні часи не було можливості вчитися. Молоде покоління, яке здобувало освіту після Визволення, не має таких значних відмінностей у рівні освіти між містом і селом, між робітниками і селянами, як серед людей старшого віку. Але відмінності існують і, напевне, існуватимуть ще протягом довгого часу. Дані соціологічних досліджень 1973 р. засвідчили, що 45,6% молодих людей – членів сільськогосподарських виробничих кооперативів віком до 30 років не мають 8-річної освіти і зайняті некваліфікованою працею⁴³.

"Важливим суспільно-політичним завданням, – підкреслювалося на XII з'їзді УСРП, – є сприяння навчанню дітей робітників і селян. Необхідно прагнути до того, щоб умови навчання в середніх і вищих учбових закладах поступово вирівнювалися і тим самим зміцнювалися соціалістичний характер нашої освіти"⁴⁴. Для розв'язання цієї проблеми народна влада не шкодує зусиль – будує нові школи, колежіуми, інтернати, виділяє спеціальний транспорт для учнів, що живуть у віддалених селах, на хуторах. Так, у 1975 р. в країні працювало 114 інтернатів, в яких навчалось і проживало 8 тисяч учнів з сіл і хуторів, де немає шкіл⁴⁵.

Незакінченість середньої освіти стає головною перешкодою для молодих людей у виборі професії, в отриманні професійної освіти і кваліфікації. На сьогоднішній день в Угорщині склалася широка мережа професійно-технічних училищ, шкіл, курсів, які дають можливість сільським трудівникам ліквідувати прогалини в освіті, отримати спеціальність, підвищити кваліфікацію. Широке розповсюдження в 70-ті роки одержала, наприклад, підготовка спеціалістів і навчених

⁴¹ Szaszko L., A termelőszövetkezetek társadalmi feladatai, -Partélet, 1978, N 7, 15. old.

⁴² Венгрия. Развитие и размещение производительных сил, с.242-243.

⁴³ Tanulmányok a termelőszövetkezeti gazdaságról, 175. old.

⁴⁴ Правда, 1980, 25 марта.

⁴⁵ Гостони Я. Венгерское народное образование за 30 лет социализма. - Народное образование, 1975, № 8, с.81.

робітників безпосередньо при кооперативах і держгоспах. Так, на 1976 р. спеціальні курси при господарствах підготували 6 тисяч навчених робітників і більше 400 кваліфікованих спеціалістів⁴⁶. У 1975 р. на державних курсах підвищували свою кваліфікацію 8340 керівників і спеціалістів сільськогосподарських кооперативів. Щоправда, як відмітив III з'їзд СГВК (1976 р.), такі цифри вже не задовольняють зростаючі потреби господарств у спеціалістах високої кваліфікації⁴⁷.

В останні два десятиліття, особливо у 70-ті роки, на селі зросла і зміцніла матеріальна база культури – число шкіл, бібліотек, клубів та інших культурних закладів. За кількістю радіоточок і телеприймачів на душу населення село давно вже не поступається місту.

Реальна практика будівництва розвинутого соціалістичного суспільства в Угорщині дає переконливі приклади того, як соціальна політика Угорської соціалістичної робітничої партії, зокрема політика в галузі підвищення життєвого рівня, сприяє рішенню корінних життєвих інтересів трудящих міста і села Угорської Народної Республіки.

Б.П. Ч е й п е ш

ЗРОСТАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ І ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ
ТРУДЯЩИХ УГОРЩИНИ НАПЕРЕДОДНІ XII З'ЇЗДУ УСРП

Кожний з'їзд партії є важливою віхою в житті народу. Він відкриває нові горизонти перед партією і народом. XII з'їзд УСРП, що відбувся 24-27 березня 1980 р., посідає особливе місце в історії Угорщини. Він проходив у знаменний час, коли все прогресивне людство відзначало 110-ту річницю з дня народження В.І.Леніна – творця першої в світі держави пролетаріату, 35-річчя Перемоги над фашистською Німеччиною. У ті дні угорський народ святкував 35-ту річницю визволення своєї вітчизни від фашистського гніту і готувався до виборів у вищий орган державної влади – Державні збори і місцеві органи влади. Ці визначні події в житті людства не могли не позначитись на політичній і трудовій активності угорських трудящих, які за три з половиною десятиріччя створили свою владу і в результаті натхненної творчої праці під керівництвом угорських комуністів ліквідували вікову відсталість і перетворили відсталу аграрну країну, що була придатком імперіалістичних держав, у соціалістичну державу з розвинутою індустрією і сучасним сільським господарством. Як відзначив Перший секретар ЦК УСРП Я.Кадар на XXIV з'їзді угорських профспілок у грудні 1980 р., "країна, що стогнала під феодальним гнітом, стала соціалістичною державою за своєю основою та системою інститутів, середньорозвинутою промисловою країною"¹. За минулі 35 років національний доход у порівнянні з довоєнним рівнем зріс у 6 раз, обсяг промислової продукції за цей же час збільшився в 13,6 раз, а виробництво сільськогосподарської продукції в 1,8 раз. Реальні доходи на душу населення збільшились у порівнянні з 1950 р. у 3,5 раз². Значні зміни відбулися і в соціальному складі населення.

⁴⁶ Ivicz V., Kelle Gy., A mezőgazdasági szakemberek képzése és továbbképzése. – Pártélet, 1976, № 12, 63. old.

⁴⁷ A mezőgazdasági szövetkezetek III. kongresszusa. Budapest, 1977, 28. old.

¹ Népszabadság, 1980, december 14.
² Правда України, 1980, 3 квітня.

Зараз робітничий клас становить майже 59% населення, кооперативне селянство – 13 і люди, зайняті розумовою працею, – 25%³. Невпізнано змінився облік угорських міст і сіл. У країні успішно завершено виконання першої 15-річної програми (1961–1975 рр.) житлового будівництва і прийнятий аналогічний документ, розрахований також на 15 років (1976–1990 рр.). Цією програмою передбачено здати в експлуатацію ще 1,2 млн.квартир, що стане важливим кроком на шляху розв'язання одного з найскладніших питань соціальної політики. Новими здобутками збагатилась самобутня культура угорського народу.

Значний крок вперед зробила Угорщина у роки п'ятої п'ятирічки (1976–1980 рр.). Національний дохід планувалося збільшити на 22%, промислове виробництво – на 25%, а випуск сільськогосподарської продукції – на 16%. Дальше розвивались продуктивні сили, зміцніла матеріально-технічна база, примножилось національне багатство, покращались умови життя. Минуле п'ятиріччя ознаменовано успіхами в зміцненні соціалістичних суспільних відносин, демократії, соціалістичного способу життя.

XII з'їзд УСРП визначив основні напрями економічного і соціального розвитку Угорщини на наступне п'ятиріччя. З'їзд відзначив, що внаслідок послідовного проведення партійної лінії у внутрішній і зовнішній політиці у країні успішно будується розвинуте соціалістичне суспільство. Цю політику одностайно схвалюють і підтримують угорські трудячі, бо, як підкреслив Я.Кадар, "...політика нашої партії відверта, формується у тісному співробітництві з трудящими... Партія разом з народом обговорює спільні турботи"⁴.

Яскравим свідченням цього є передз'їздивські збори і конференції партійних і громадських організацій, на яких, за пропозицією Центрального Комітету УСРП, обговорювались "Тези ЦК УСРП XII з'їзду партії". Обговорення їх було проведено в 24 тис.первинних партійних організаціях, на міській, районних і обласних партійних конференціях, в комсомольських організаціях, на засіданні Угорської академії наук, Всеугорської ради ВНФ, Всеугорської ради профспілок та в інших громадських організаціях. Проведені збори стали важливим політичним форумом обміну думками про результати роботи за минулі п'ять років в галузі внутрішньої і зовнішньої політики і про завдання на наступне п'ятиріччя, способом залучення все ширших мас до вирішення суспільних справ. В обговоренні тез взяли участь майже мільйон чоловік⁵. Конкретні пропозиції, що були висловлені на зборах, конференціях, а також в листах на адресу ЦК УСРП, є підтвердженням тієї високої ступені відповідальності, з якою угорські комуністи, всі трудячі підійшли до визначення наступних завдань в будівництві розвинутого соціалістичного суспільства, зростання їх політичної активності, дальшого поглиблення соціалістичної демократії. "Обговорення тез характеризувались почуттям реальності, впевненості у майбутньому, готовністю до дій", – вказувалося на XII з'їзді УСРП⁶.

Обговорення тез показало, що програма побудови розвинутого соціалістичного суспільства в Угорщині, розроблена УСРП, стала всенародною національною програмою, що всі надії і помисли трудячі країни пов'язують з керівною і ор-

³ XII съезд Венгерской социалистической рабочей партии. М., 1981 (далі: XII съезд ВСРП), с.89.

⁴ Népszabadság, 1980, december 14.

⁵ Ibid., 1980, aprilis 17.

⁶ Правда, 1980, 25 марта.

ганізаторською діяльністю партії комуністів. Виправдовувачи високе довір'я мільйонів людей труда, партія неухильно поповнює свої ряди з числа найбільш свідомих і активних громадян УНР. За період, що минув після XI з'їзду УСРП, її чисельність зросла з 750 тисяч до 812 тис.чоловік⁷, тобто кожен сьомий трудівник країни зв'язав свою біографію з членством в партії, з цілями і завданнями її повсякденної роботи. Три чверті членів УСРП – робітники і селяни. А це значить, що УСРП – передовий загін робітничого класу, партія всього трудового народу Угорщини.

Одноставно схвалюючи політику угорських комуністів, трудящі країни виступають за послідовне її здійснення. На засіданні Ради Вітчизняного народного фронту наголошувалось, що успішне виконання економічної і соціальної програми УСРП вимагає від кожного громадянина ініціативи, творчості, дотримання суворої дисципліни, ефективного використання всіх резервів виробництва. А на засіданні Всеугорської ради профспілок вказувалось на необхідність посилення планового ведення господарства, вдосконалення управління народним господарством шляхом підвищення рівня центрального керівництва, збереження самостійності на місцях, забезпечення умов для творчої діяльності. Практика будівництва розвинутого соціалістичного суспільства в Угорщині повністю підтверджує важливе теоретичне положення, висловлене Л.І.Брежневим в доповіді "Про проект Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік", про те, що "централізм в управлінні економікою є необхідним і закономірним. Але таким же необхідним є ретельне врахування всієї різноманітності умов розвитку нашого господарства. А це неможливо без дальшого піднесення ініціативи виробничих колективів, без активної, я б сказав, казайської участі самих трудящих в управлінні"⁸.

На передз'їздовських зборах підкреслювалось, що на всіх ділянках економічного і суспільного життя необхідно посилити дієвість народного контролю. Висловлювались пропозиції, щоб виявлялись не тільки недоліки, але й їх причини і накреслювались шляхи їх подолання. Ця пропозиція трудящих дістала своє відображення у матеріалах XII з'їзду УСРП, де говориться: "Одне з важливіших завдань наступного періоду – краща організація виконання прийнятих рішень і контроль"⁹.

Як в тезах, так і при їх обговоренні, підкреслювалось, що економічна діяльність повинна концентруватись на більш інтенсивному підвищенні ефективності суспільного виробництва. Від цього прямо залежить закріплення досягнутих результатів у підвищенні життєвого рівня трудящих, їх соціальних завоювань.

У розв'язанні економічних завдань, що стоять перед угорським народом, важливе місце належить більш повному використанню переваг соціалістичної інтеграції, міжнародному поділу праці, розвитку таких прогресивних форм співробітництва, як спеціалізація і кооперація виробництва. Виступаючи на передвибірних партійних зборах і конференціях щиро вітали плідне радянсько-угорське співробітництво, що знайшло відображення і в рішеннях XII з'їзду УСРП:

⁷ XII съезд ВСРП, с.124.

⁸ Брежнев Л.І. Ленінським курсом, т.6, К., 1978, с.373.

⁹ Правда, 1980, 25 марта.

працівника оплачується так само, як і недбайливого. Наслідком цього було зниження продуктивності праці. Тому запровадження диференційованої оплати за кількістю і якістю праці повинно привести до зростання заінтересованості трудящих в результатах виробничого процесу, сприяти підвищенню продуктивності праці, ефективності виробництва, з одного боку, і розширенню соціалістичної демократії – з другого. Оплата праці за якістю виробленої продукції, за кінцевими результатами відновить шану і роль праці в суспільстві.

Враховуючи думку трудящих; XII з'їзд УСРП вказав на необхідність "рішуче виступати проти зовнішньо привабливої теорії і зручної практики зрівнялівки. Суспільна справедливість вимагає більшої чим зараз диференціації в оплаті праці у залежності від її результатів, кількості і якості виконаної роботи... Послідовне здійснення соціалістичних принципів вимагає, щоб ми обмежували і усували можливості одержання нетрудових доходів чи доходів, непропорційних затраченій праці"¹¹.

Підвищення продуктивності і якості праці в свою чергу передбачає даліше удосконалення організації виробничого процесу, забезпечення його неперервності шляхом своєчасного постачання сировини, інструментів, кооперування, узгодженості між різними підприємствами, що беруть участь у виробленні тієї чи іншої продукції. Така організація виробничого процесу підвищує відповідальність керівників підприємств, кооперативів за удосконалення господарського механізму.

Поряд з питаннями внутрішньої політики партії угорських комуністів в ході обговорення тез значну увагу було звернуто на проблеми зовнішньої політики. Трудячі Угорщини повністю схвалюють і підтримують всі зусилля і починання УСРП та Угорського уряду, країн соціалістичної співдружності і в першу чергу Радянського Союзу, спрямовані на зміцнення і збереження миру, на розрядку міжнародної напруженості, на припинення гонки озброєння. "Ми, угорський народ, що будує соціалізм, – говорив Я.Кадар на вересневій сесії (1980 р.) Державних зборів, – нічого іншого не бажаємо від світу як того, щоб був мир, щоб могли продовжувати побудову соціалізму в нашій країні"¹².

В.І.Ленін вказував, що тільки збереження миру створить сприятливі умови для побудови соціалізму. Мир – вірний союзник соціалізму, бо час працює на соціалізм, проти капіталізму. В.І.Ленін підкреслював, що мир "рушить справу вперед у безліч разів краще, ніж війна... всякий мир відкриває в сто раз більше і ширше дорогу нашому впливові"¹³. Життя зі всією переконливістю підтверджує дане ленінське положення. Це добре розуміють і трудівники Угорщини. Свідченням цього є лист жителя міста Хайдубесермень до редакції газети "Непсабадшаг", у якому автор пише: "Наша країна маленька, але розумною зовнішньою політикою, нашими економічними досягненнями і ми можемо внести свій вклад у справу збереження миру, розрядку міжнародної напруженості"¹⁴.

Угорські громадяни з гнівом таврують агресивну політику американських імперіалістів, які намагаються повернути людство до часів "холодної" війни, нав'язати народам новий виток гонки озброєння, посилавчись на міфічну "радянську загрозу".

¹¹ XII съезд ВСРП, с.112.

¹² Népszabadság, 1980, szeptember 27.

¹³ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.40, с.236.

¹⁴ Népszabadság, 1980, január 31.

Угорські трудящі, як і все прогресивне людство, бажать роззброєння, мирного співіснування, щоб нагромаджені величезні скарби можна було повернути на покращення добробуту народів, а не на воєнні витрати". Трудящі Угорщини не тільки засуджують політику агресивних кін Заходу, яка роздуває воєнний психоз, але й ведуть активну боротьбу за мир, надають політичну, моральну і матеріальну підтримку народам, що ведуть боротьбу за свою незалежність і свободу. Адже ж боротьба йде за найважливіше - за майбутнє людства. Угорський народ добре усвідомлює, "якщо вдасться розв'язати головне завдання - завдання відвернення нової світової війни, забезпечення міцного миру, то це відкриє нові чудові перспективи перед жителями землі. Виникнуть передумови для розв'язання багатьох інших життєво важливих проблем, що постають у наш час перед людством у цілому"¹⁵.

Враховуючи всю актуальність даної проблеми, в Угорщині щорічно в травні проводиться місячник миру і дружби з радянським народом. У цей час трудящі країни славлять всесвітньо-історичну Перемогу, день народження миру, вшановують пам'ять героїв, що полягли за їхню свободу. Символічно, що місячник відкривається мітингом радянсько-угорської дружби у місті Захоні, що на кордоні з Радянським Союзом. Уже такий початок місячника говорить про те, що народ Угорщини добре усвідомлює, що у боротьбі за мир найбільшою силою є ленінська миролюбива політика країни Леніна, тому трудящі УНР партія і уряд повністю підтримують політику миру Радянського Союзу, його мирні ініціативи на міжнародній арені.

Таким чином, в ході обговорення "Тез ЦК УСРП XII з'їзду партії" трудящі Угорщини одностайно схвалили внутрішню і зовнішню політику угорських комуністів, ще більше зміцніла єдність і згуртованість партії й народу. Всенародне обговорення тез сприяло прийняттю всебічно обґрунтованих рішень, готувало трудівників країни до плідного втілення їх у життя.

Вважаючи правильною політику УСРП, угорські комуністи і весь народ виступають за послідовне її здійснення. Все це знайшло своє підтвердження не тільки у сотнях тисяч виступів в ході обговорення тез ЦК, але й в конкретних ділах, у розв'язанні повсякденних завдань, в соціалістичному змаганні, що розгорнулося по ініціативі трудових колективів на честь XII з'їзду УСРП і 35-ї річниці визволення країни Радянською Армією від фашистського гніту. Відзначати знаменні події в житті партії й країни ударною працею - добра традиція угорських трудящих. В.І.Ленін у соціалістичному змаганні вбачав найбільш масову форму участі трудящих в управлінні, джерело примноження суспільного багатства і зростання продуктивності праці. Ініціатива має, їх енергія з особливою силою проявляється у сфері економіки - на головному полі боротьби за перемогу нового суспільного ладу. У творчій роботі на благо всього суспільства, як у фокусі, концентрується багатство і різноманітність особистості трудівника соціалістичного суспільства.

В авангарді передз'їздівського соціалістичного змагання йшов робітничий клас, зокрема соціалістичні бригади, в яких нараховується майже 2 млн. чоловік¹⁶. Рух бригад соціалістичної праці поєднує в єдине ціле працю, навчання і побут. Їх змагання активно впливає на всі сторони життя й діяльності людини, на дальший розвиток та вдосконалення соціалістичного способу життя.

¹⁵ Брежнев Л.І. Великий Жовтень і прогрес людства. К., 1977, с.29.
¹⁶ Правда, 1980, 24 марта.

Трудове передз'яздівське змагання, що розгорнулося у другій половині 1979 р., спиралось на позитивний досвід попередніх років, який одержав дальший розвиток, удосконалення і поширення. Воно відзначалось масовістю. Поряд з робітниками промисловості і сільського господарства у змагання включився інженерно-технічний та адміністративний персонал. Були створені комплексні бригади, що сприяло швидкому впровадженню у виробництво нових раціоналізаторських пропозицій. Загальною рисою соціалістичних зобов'язань, взятих трудовими колективами на честь знаменних подій, було прагнення підвищити рівень господарювання у всіх ланках виробництва. Учасники змагання боролись за економію сировини та енергії, використання резервів економіки, за розширення асортименту експортних засобів, заміну імпоротної продукції вітчизняною, зняження собівартості, підвищення ефективності виробництва. Трудові колективи брали на себе додаткові зобов'язання, направлені на виконання і перевиконання народногосподарських планів. Наприклад, 22 підприємства хімічної промисловості зобов'язалися збільшити експорт в капіталістичні країни на 113 млн.дол., в той же час 38 підприємств тієї ж галузі виробництва вирішили зекономити імпортованих матеріалів на суму 27 млн.дол.¹⁷ Така увага тромадськості до питань зовнішньої торгівлі не випадкова. Адже 50% національного доходу Угорщини забезпечується за рахунок зовнішнього товарообороту¹⁸.

На відміну від попередніх років у колективних та особистих зобов'язаннях наголос робився не на кількісних показниках, а на якісних. Трудові колективи змагались за поліпшення якості продукції, більш ефективно використовання сучасної техніки, за економію не тільки сировини й енергії, але й трудових ресурсів, яких в Угорщині не вистачає, тобто за більш раціональне їх використання, за підвищення рівня кваліфікації робітників, покращення трудової дисципліни. Учасники трудового суперництва виступали з цілим рядом ініціатив і починань. Серед колективів будівельної промисловості стали популярними так звані гарантійні листи, в яких бригади крім офіційної гарантії, яку давало підприємство, зобов'язуються безплатно у вільний від роботи час усунути допущені з їх вини дефекти. У сфері обслуговування одержав поширення рух під девізом "Виконані роботи - своє ім'я". Суть цієї ініціативи полягає в підвищенні відповідальності кожного трудівника за якість послуг, що надаються населенню. У всіх галузях виробництва поширився рух під девізом "Не випускай бракованої продукції". Ті бригади, які довгий час працювали без браку, одержали право контролювати якість своєї продукції. Шахтарі ноградських вугільних шахт виступили з ініціативою проведення трудового місячника. На мітинг, присвячений відкриттю місячника, що відбувся 1 березня 1980 р., зібралось 6000 шахтарів, котрі зобов'язались за місяць дати понад план по одній тонні вугілля кожен¹⁹. Почин ноградських шахтарів підхопили гірники інших районів.

Славні вісті про трудові перемоги, про практичні результати змагання щоденно надходили з різних кінців країни. Так, у Сексардському філіалі Боршодського хімічного комбінату за перші два місяці 1980 р. використання електроенергії було скорочено на 4%, одночасно обсяг виробництва збільшився на 16%. Три бригади телевізійного заводу "Відеотон" за цей самий період знайшли можливість виробляти з вітчизняної продукції деталі, які раніше імпортували, тим самим зекономили 10 млн.форинтів для народного господарства²⁰. Значних

¹⁷ Népszabadság, 1979, október 12.

¹⁸ XII съезд ВСРП, с.105.

¹⁹ Népszabadság, 1980, március 2.

²⁰ Ibid., 1980, március 18.

успіхів у передз'їздівському змаганні досягли соціалістичні бригади металургійної та машинобудівної промисловості, які свої зобов'язання на 1979 р. по економії електроенергії перевиконали на 33%, а сировини – на 10%²¹.

Як і в попередні роки, у соціалістичному змаганні попереду йшов колектив флагамена угорської індустрії – Чепельського металургійного і машинобудівного комбінату, який до дня відкриття з'їзду перевиконав план першого кварталу 1980 р. Цьому успіху сприяло і те, що на комбінаті масового характеру набрав рух під девізом "Від кожної бригади – раціоналізаторська пропозиція". В ході передз'їздівського змагання раціоналізатори комбінату впровадили у виробництво новий спосіб очистки кольорових металів, що дало економію на суму 2,5 млн.форинтів. До дня відкриття з'їзду план першого кварталу виконали і члени радянської геологічної експедиції, які вели розвідку нових покладів вугілля біля міста Татабана²² і працювали пліч-о-пліч з угорськими трудівниками, надаючи допомогу своїм друзям у розвитку соціалістичної економіки на угорській землі. В цьому зримо проявляється інтернаціональне братство і співробітництво двох народів, яке так високо цинив Ленін. Розмах передз'їздівського соціалістичного змагання проявився і в русі раціоналізаторів і винахідників. Тільки будівельники щорічно вносять понад 7 тисяч пропозицій. Економічний ефект від впроваджених раціоналізаторських пропозицій в 1979 р. зріс на 6% і становив 4 млрд.форинтів додаткових прибутків для народного господарства²³.

Про політичну зрілість угорського робітничого класу свідчить і почин соціалістичної бригади ливарників ім.Шандора Сіклаї машинобудівного заводу "Вереш Чіллаг", до ініціативи якої були проведені комуністичні суботники напередодні і в дні роботи III з'їзду УСРП. Гроші, зароблені на суботниках, були перераховані на будівництво дитячих установ. Девіз суботників – працювати в цей день з найбільшою віддачею, особливо ефективно і якісно, взяти і впевнено держати випереджачі темпи роботи. Почин бригади ім.Ш.Сіклаї підхопили по всій країні. Колектив текстильної фабрики "Работекст", де працюють в основному жінки, під час комуністичних суботників виконав роботи на суму 225 тис.форинтів. Подібних прикладів можна навести безліч. Відрадно відмітити, що на суботники вийшло не тільки самодіяльне населення, але й пенсіонери та майбутні робітники – учні профтехучилищ. І в цьому проявляється спадкоємність трьох поколінь, яких об'єднує спільність ідей та мети – побудова розвинутого соціалістичного суспільства на основі теорії марксизму-ленінізму.

У період передз'їздівського змагання на заклик Вітчизняного народного фронту було проведено цілий ряд суботників з метов благоустрою населених пунктів, окремих районів, покращення культурно-побутових умов життя, охорони оточуючого середовища. Зокрема, жителі села Вашкут області Бач-Кішкун (яка в 1978 р. зайняла перше місце в країні по кількості виконаної громадської роботи) на честь III з'їзду на громадських засадах виконали робіт вартістю на 12 млн.форинтів. У Кішкінфельдєльхазі громадськість міста взяла участь у будівництві школи, розширенні лікарні, обладнанні хлібозаводу, а також побудувала дитячі площадки, парк, піонерський табір²⁴. Такі суботники були проведені по всій країні. В результаті села і міста стали кращими і привабливішими.

²¹ Népszabadság, 1980, április 6.

²² Ibid.

²³ Ibid., 1980, március 25.

²⁴ Ibid., 1980, március 30.

Участь у подібних роботах пращепляє любов до рідного краю, виховує патріотичні почуття. В.І.Ленін високо цінив добровільне виконання безплатних робіт на благо всього суспільства. Він вказував: "Комуністичне" починається тільки тоді, коли з'являється суботники, тобто безплатна, не нормована ніякою владою, ніякою державою, праця окремих осіб на суспільну користь у широкому масштабі"²⁵.

Трудове змагання, що охоплює мільйони людей, найбільш повно розкриває їх патріотичне устремління, почуття колективізму і товариства, породжує готовність прийти на допомогу один одному, сприяє їх вихованню в дусі соціалістичної моралі. Розмах і результати соціалістичного змагання повністю підтверджують висновок, зроблений XII з'їздом УСРП про те, що "зросло число колективів трудящих та громадян, які живуть та працюють по-соціалістичному"²⁶.

Соціалістичне змагання показало, що трудящі Угорщини добре розуміють, що всі суспільні блага створюються самовідданою працею кожної людини. У діяльності УСРП угорський народ бачить постійну турботу про нього. І тому трудящі УНР сповнені рішучості використати всі наявні резерви, щоб успішно виконати програму угорських комуністів, спрямовану на побудову розвинутого соціалістичного суспільства. Розум, талант, праця мільйонів направлена на досягнення цієї світлої мети.

Нового імпульсу соціалістичному змагання в Угорщині надало те, що в нього включилися трудові колективи Радянського Союзу. Ініціатором інтернаціонального змагання виступив колектив Московського виробничого об'єднання "Манометр", який зобов'язався поставити в Угорщину продукції першого кварталу 1980 р. завершити до дня відкриття XII з'їзду УСРП²⁷. В дні роботи з'їзду трудівники "Манометра" доповіли про успішне виконання взятих зобов'язань.

Приклад "Манометра" наслідував цілий ряд інших підприємств країни. Зокрема, колектив Першого державного підшипникового заводу підготував і відправив своїм колегам в Дебрецен 50 комплектів спеціального складного інструменту не в квітні, як це передбачалось планом, а в лютому і березні. Дотримали своє слово і робітники львівських підприємств, які активно включились у соціалістичне змагання на честь XII з'їзду УСРП.

Отже, нова соціалістична традиція – інтернаціональне змагання, розпочате трудівниками "Червоного Чепеля" в дні святкування 60-річчя Великого Жовтня, набирає сили, все більше шириться. В інтернаціональному змаганні знаходить свій вираз той факт, що спільні завдання побудови комунізму і соціалізму зближують народи наших країн, зміцнюють існуючі між ними зв'язки.

ЦК УСРП у своєму рішенні від 19 серпня 1980 р. дав високу оцінку передз'їздівському трудовому змаганню. В рішенні відзначається, що почин окремих трудових колективів за короткий строк став всенародним рухом, який засвідчив, що трудящі країни повністю схваджують політику партії і готові втілити її в життя. Починання соціалістичних бригад, трудових колективів знаходяться у взаємозв'язку з цілями партії угорських комуністів, з вимогами народногосподарських планів. Високу оцінку УСРП одержали ті зобов'язання, які передбачали економії сировини, енергії, скорочення імпорту, турботу про матеріальні надбавки народу. 25 підприємств, кооперативів та установ, які досягли найкращих результатів у змаганні, у травні 1981 р. були нагороджені Прапорами з'їзду, а 80 соціалістичних бригад відзначені Грамотами з'їзду²⁸.

²⁵ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.40, с.34.

²⁶ XII съезд ВСРП, с.115.

²⁷ Известия, 1980, 18 января.

²⁸ Nepszabadság, 1981, április 19.

ЦК УСРП виразив впевненість, що змагання, яке народилося у передз'яв-
ський період, буде продовжуватись і надалі. І дійсно, політичне і трудове
піднесення, що панувало в країні напередодні XII з'їзду УСРП, продовжувало
розвиватись під час підготовки і проведення виборів до Державних зборів і
місцевих Рад, XXIV з'їзду Всеукраїнських профспілок, обговорення проекту шес-
того п'ятирічного плану.

Обговорення "Тез ЦК УСРП XII з'їзду партії" є яскравим свідченням того,
що трудящі УНР одноставно схвалюють Тези до XII з'їзду УСРП та самі рішення
партійного форуму і з великим піднесенням взялися за їх виконання.

І.М. Кулінич, М.М. Алексієвць

ДІЯЛЬНІСТЬ СЄПН ПО ВДОСКОНАЛЕННЮ
ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ НДР НА ЕТАПІ БУДІВНИЦТВА
РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Трудячі Німецької Демократичної Республіки під керівництвом Соціалістичної
єдиної партії Німеччини у тісній співдружності з СРСР та іншими-братніми
країнами досягли визначних успіхів у соціально-економічному та культурному
будівництві. На німецькій землі сформувалася перша в історії Німеччини ро-
бітничо-селянська держава, створені основи соціалізму, перемогли соціаліс-
тичні суспільні відносини і нині успішно будується розвинуте соціалістичне
суспільство. "Не дивлячись на запеклі атаки противника, - відмічалось у Звіт-
ній доповіді Генерального секретаря ЦК СЄПН Е.Хонеккера X з'їзду партії
(квітень 1981 р.), - Німецька Демократична Республіка, перша соціалістична
робітничо-селянська держава на німецькій землі, підтвердила свою політичну
міць, піднесла свою економічну могутність і стала одним з гарантів миру в
Європі"¹. Створення НДР є продовженням славних революційних традицій німець-
кого робітничого руху, збагатило ці традиції творчим використанням безцінно-
го досвіду будівництва соціалізму та комунізму в СРСР, досягнень усієї соці-
алістичної співдружності.

Вивчення досвіду СЄПН і динаміка творчого застосування нею всесвітньо-
історичного досвіду КПРС набувають особливої актуальності, мають велике полі-
тичне і практичне значення. Предметом аналізу даної статті є наукові основи і
і практична діяльність СЄПН по вдосконаленню політичної системи соціалістич-
ного суспільства на етапі побудови розвинутого соціалізму на німецькій землі.

В Німецькій Демократичній Республіці на початку 60-х років після перемо-
ги соціалістичних виробничих відносин безпосередньою історичною перспективою
стало будівництво розвинутого соціалістичного суспільства. Керувачись револю-
ційною теорією і спираючись на історичний досвід КПРС та інших-братніх партій,
на глибокий аналіз внутрішніх і зовнішніх умов країни, СЄПН у програ-
мах партії, на VI-X з'їздах партії висунула план побудови розвинутого соці-
алізму, науково обґрунтувала прогноз дальшого суспільного розвитку.

Здійснюючи керівну роль, СЄПН об'єднує і спрямовує зусилля державних і
громадських організацій, трудових колективів і всього народу НДР на успішне
виконання партійних рішень. У своїй політиці, багатогранній організаторській
та ідейно-виховній роботі СЄПН спирається на об'єктивні закони суспільного
розвитку, ретельно враховує загальні закономірності побудови зрілого соці-
алізму і всесвітньо-історичний досвід КПРС, інших-братніх партій. Яскравим

¹ Правда, 1981, 12 апреля.

свідченням цього є діяльність СЕПН по дальшому вдосконаленню політичної системи соціалізму, розширенню і поглибленню соціалістичної демократії.

У процесі будівництва розвинутого соціалізму СЕПН нагромадила значний досвід по вдосконаленню політичної системи НДР. Політична система соціалістичного суспільства являє собою сукупність державно-правових і суспільно-політичних організацій і форм соціалістичної демократії, взаємопов'язаних і самостійно функціонуючих під керівництвом СЕПН². Ця система відображає соціальну структуру НДР, спільність основних інтересів класів і прошарків, а також відмінності, що існують між ними. Вона являє собою організаційно-політичну форму союзу робітничого класу з іншими верствами трудящих. Внаслідок цього політична система виступає як важливий фактор у будівництві розвинутого соціалізму.

Спрямовуючою силою і організаційно-політичним центром політичної системи соціалізму в НДР, її ядром є Соціалістична єдина партія Німеччини. Під її керівництвом функціонують всі інші складові частини політичної системи, різні за своїм соціально-історичним призначенням, сферам дії і охопленням мас.

Політика і практична діяльність СЕПН переконливо свідчать про те, що рівень партійного керівництва у системі державних, господарських і громадських організацій залежить насамперед від складу самої партії і від розстановки комуністів на найважливіших ділянках будівництва розвинутого соціалізму. Для неї характерне постійне зростання партійних рядів, що є наслідком економічного, соціально-політичного та культурного розвитку НДР. На 1 квітня 1981 р. СЕПН налічувала 79 668 первинних і цехових партійних організацій, які об'єднували 2 172 110 членів і кандидатів у члени партії. Тільки за період між IX (травень 1976 р.) і X з'їздом партії в ряди СЕПН вступило 351 953 чоловіка. Основну увагу партія приділяє якісному складу своїх лав. Так, представники робітничого класу становлять в СЕПН 57,6% – це найвищий рівень з часу утворення партії. З 263 920 робітників, прийнятих в партію після IX з'їзду, 241 423 зайняті безпосередньо у сфері матеріального виробництва. Щодо вікового складу СЕПН, то 42,5% всіх членів і кандидатів у члени СЕПН віком до 40 років. Одна третина членів і кандидатів у члени партії – жінки. Всього напередодні X з'їзду СЕПН членами та кандидатами у члени партії були 21,9% трудящих НДР³.

Важливою складовою частиною роботи СЕПН є дальша боротьба за зміцнення і розвиток зв'язку партії з широкими народними масами шляхом тісного співробітництва з іншими партіями, що входять до Національного фронту НДР, тобто з Ліберально-демократичною партією Німеччини, Демократичною селянською партією Німеччини, Національно-демократичною партією Німеччини та Християнсько-демократичним союзом Німеччини. Програма побудови соціалізму, схвалена з'їздами СЕПН, стала законом діяльності цих партій. Багатопартійна система НДР, як одна з форм диктатури пролетаріату свідчить про те, що в боротьбі за здійснення програми створення розвинутого соціалізму, розв'язання національного питання в НДР організований масовий політичний союз, який включає практично все населення республіки⁴.

² Die politische Organisation der sozialistischen Gesellschaft. Berlin, 1972, S. 29.

³ Правда, 1981, 12 апреля.

⁴ Die politische Organisation der sozialistischen Gesellschaft, S. 35.

Монолітність і активність цього союзу викриває хибні погляди буржуазних ідеологів, насамперед у ФРН, які вважають, ніби багатопартійна система в країнах соціалістичної співдружності є фікцією⁵. Вона нічого не має спільного з буржуазним "плюралізмом", а була і залишається справжнім союзом на основі керівної ролі робітничого класу, на основі спільних інтересів і досвіду, нагромадженого при здійсненні антифашистсько-демократичних і соціалістичних перетворень. Одночасно практика НДР спрямована проти соціалізму наклепи західнонімецького імперіалізму на те, що панування робітничого класу підірве інтереси інших трудящих верств суспільства, позбавить їх політичної самостійності і перетворить на об'єкт егоїстичних інтересів пролетарської партії. При керівній ролі СЄПН Національний фронт розвинувся з антифашистсько-демократичного руху в єдність усіх патріотів і демократично настроєних громадян, які, незважаючи на різницю в світогляді та віросповіданні, зробили все для зміцнення НДР і для успішного здійснення грандіозної справи побудови розвинутого соціалізму⁶.

Досвід соціалістичного будівництва в НДР переконливо підтверджує непогнучість висновку: піднесення керівної ролі марксистсько-ленінської партії є закономірністю розвитку соціалізму. В умовах будівництва розвинутого соціалістичного суспільства ще більше поглибився спрямовуючий вплив СЄПН на всі сторони суспільного розвитку і став різноманітнішим складним механізмом партійного керівництва в усіх сферах суспільного життя. Спираючись на марксистсько-ленінську методологію, на історичний досвід КПРС, теоретично осмислюючи явища суспільного життя, його головні тенденції, СЄПН передбачає хід суспільних процесів, виробляє правильний політичний курс, формує чітку програму дій усіх державних і громадських організацій.

Важливе місце в політичній системі НДР належить соціалістичній державі, яка своєю системою представницьких органів охоплює усіх громадян республіки і, таким чином, відбиває єдність соціалістичного суспільства. Перехід до нового етапу суспільного розвитку в НДР поставив нові важливі завдання перед органами державної влади. СЄПН глибоко і всебічно проаналізувала і визначила основні напрями дальшого розвитку робітничо-селянської держави на сучасному етапі. В новій Програмі СЄПН відзначається, що "політика Соціалістичної єдиної партії Німеччини спрямована на всебічне зміцнення соціалістичної держави робітників і селян як форми диктатури пролетаріату, що виражає інтереси всього народу Німецької Демократичної Республіки. Вона є головним знаряддям очолюваних робітничим класом трудящих у будівництві розвинутого соціалістичного суспільства і на шляху до комунізму"⁷. Соціалістична держава німецької нації як народна політична організація відбиває волю та інтереси трудящих, є могутнім засобом вдосконалення матеріально-технічної бази розвинутого соціалізму, формування нових суспільних відносин, піднесення добробуту трудящих, охорони правопорядку та соціалістичної власності, захисту та безпеки країни, всебічного співробітництва НДР з братніми країнами.

Забезпечуючи широке залучення трудящих до участі в управлінні державою, СЄПН на перше місце висуває питання поліпшення діяльності народних представництв, які є всеохоплюючою масовою організацією, найдемократичнішою формою державної влади. У рішеннях VI-X з'їздів СЄПН, Пленумів ЦК та постановках ЦК СЄПН і Ради Міністрів НДР про місцеві народні представництва та їх органи,

⁵ Dokumentation der Zeit, Berlin, 1964, Hf. 312, S. 4-8.

⁶ ГДР. Общество. Государство. Гражданин. М., 1980, с.64.

⁷ IX съезд Социалистической единой партии Германии (Берлин, 18-22 мая 1976 г.). М., 1977, с.158.

у законах про Раду Міністрів НДР та в інших партійних і державних документах глибоко обгрунтовано політику партії в галузі державного будівництва в умовах формування розвинутого соціалістичного суспільства в НДР.

Вищий орган державної влади НДР - Народна палата. Вона має виключне право вирішувати найважливіші питання державної політики, встановлювати основні правила поведінки громадян, організацій і державних органів, формувати інші центральні органи держави. У Народній палаті представлені всі політичні партії та найбільші громадські організації. Згідно з Конституцією НДР, до її складу входить 500 депутатів: від Соціалістичної єдиної партії Німеччини 127 депутатів, від Християнсько-демократичного союзу, Ліберально-демократичної партії Німеччини, Демократичної селянської партії Німеччини та Національно-демократичної партії Німеччини - по 52 депутати, від Об'єднання вільних німецьких профспілок 68 депутатів, від Спілки вільної німецької молоді 40 депутатів, від Демократичного жіночого союзу Німеччини 35 депутатів і від "культурбунду" НДР 22 депутати⁸. Багатопартійна система НДР як одна з форм диктатури пролетаріату є наслідком співробітництва дружніх класів і верств населення, що забезпечує в конкретних національно-історичних умовах вияв різних соціальних інтересів і адекватне відображення їх в державній політиці.

Конституція НДР передбачає активну участь трудящих у суспільно-політичному житті республіки. Зокрема з 500 депутатів Народної палати в ній представлено: робітників - 268 (53,6%), сільськогосподарських робітників, членів сільськогосподарських виробничих кооперативів, трудящих селян-одноосібників, садівників і рибалок 53 (10,6%), службовців 105 (21,0%), представників інтелігенції 28 (5,6%), ремісників 31 (6,2%), представників вільних професій 1,6%, інші - 1,4%⁹.

Х з'їзд СЕПН підкреслив, що подальше удосконалення держави в НДР закономірно пов'язане із всебічним зміцненням ролі місцевих органів державної влади - окружних (бецїрктагів), районних (крайстагів), міських народних представництв. В умовах будівництва розвинутого соціалізму повноваження місцевих органів народної влади значно розширюються. У статті 81 Конституції НДР зазначається, що місцеві народні представництва покликані самостійно і під свою відповідальність вирішувати всі питання суспільного життя на відповідній території. Діяльність місцевих органів народних представництв НДР тісно пов'язана з участю громадян у розв'язанні державних справ. Про розвиток демократичних начал у державному керівництві свідчать такі дані: на 1980 рік депутатами народних представництв було понад 250 тис.чоловік; у 17 тисячах комітетах НДР тоді ж працювало 335 тис.чоловік, у постійних виробничих нарадах - майже 200 тис.робітників і службовців. Кожний четвертий громадянин бере участь у громадському житті. Майже мільйон чоловік працюють у комісіях, активі та комітетах народних представництв¹⁰.

У своїй діяльності органи державної влади забезпечують взаємозв'язок відомої масової ініціативи з конкретною практичною роботою і тим самим сприяють подальшому розвитку і розширенню демократії. Отже, робітничий клас і його

⁸ ГДР. Общество. Государство. Гражданин, с.221.
⁹ Германская Демократическая Республика. М., 1979, с.25-26.
¹⁰ Neues Deutschland, 26. November 1980.

партія при допомозі насамперед держави в умовах побудови зрілого соціалізму можуть "охопити все населення і гарантувати з допомогою загальнообов'язкових норм соціалістичного права планомірне використання в єдиному напрямі і з найбільшою віддачею його активності в усіх сферах життя, які мають вирішальне значення для політичного, економічного і духовно-культурного розвитку суспільства"¹¹.

На сучасному етапі будівництва розвинутого соціалізму в НДР організа-торська діяльність держави все ширше розгортається на багатьох ділянках. Це стосується не тільки економічної, але й соціальної сфери. Так, соціалістич-на держава все більше бере на себе піклування про пенсіонерів, непрацевдат-них. Значну частину соціальних проблем і надалі буде розв'язувати держава. Одночасно передача деяких її функцій громадським організаціям назріла уже зараз, і ще більше назріє в недалекому майбутньому. Йдеться, насамперед, про захист прав трудящих на виробництві, де виключно велика роль профспілок, а також про сферу позашкільного навчання, культурно-масової роботи серед на-селення тощо.

Якісно новим етапом у розвитку соціалістичної демократії в період по-будови розвинутого соціалістичного суспільства є виникнення і розвиток не-державних форм соціального управління - залучення громадських організацій до соціалістичного управління і поступовий перехід управлінських функцій від державних органів до масових громадських організацій. Тому, розв'язуючи проб-леми державного будівництва, СЕПН останнім часом приділяє багато уваги роб-оті громадських організацій. Керівництво СЕПН громадськими організаціями виявляється, в першу чергу, в тому, що вона, неухильно керуючись вченням марксизму-ленінізму, визначає головні напрямки їх діяльності. У рішеннях з'їздів, пленумів, спеціальних постановках ЦК СЕПН ставляться конкретні зав-дання громадським організаціям на певний період. Керівництво СЕПН профспіл-ками, молоддю, жіночими комітетами та іншими організаціями виявляється і в тому, що для роботи в них направляються досвідчені партійні працівники.

Повсякденно спрямовуючи роботу громадських організацій, СЕПН добиваєть-ся неухильного підвищення їх ролі у громадському і культурному будівництві. Зростання ролі громадських організацій зумовлено корінними процесами демокра-тичного розвитку НДР в умовах будівництва розвинутого соціалізму: активною участю у формуванні державних органів і безпосередній роботі в них; поглиб-ленням співробітництва між громадськими організаціями, розширенням у їх ді-яльності міжнародних функцій. Керуючи громадськими організаціями, СЕПН ви-ступає проти підміни їх функцій чи командування ними. Розуміючи, що автори-тет партії та її вплив посилюються тоді, коли взаємопов'язано і плідно, на широкій демократичній основі функціонують усі ланки політичної системи НДР, СЕПН за допомогою громадських організацій мобілізує трудящих на здій-снення своєї політики.

Особливе місце у політичній організації НДР займають профспілки В.І.Ленін вчив, що "профспілки повинні бути найближчим і неодмінним співро-бітником держави"¹². Ця роль профспілок зростає в умовах формування розви-нутого соціалізму. Об'єднання вільних німецьких профспілок (ОВНП) - найма-совіша організація трудящих НДР, яка створена у липні 1945 р. В ОВНП нарахо-

¹¹ Weichert W. Der sozialistische Staat - Hauptinstrument der Arbeit-
erklasse zur Gestaltung der sozialistischen Gesellschaft. Berlin, 1972, S.8.

¹² Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.44, с.331.

вується майже 9 млн. чоловік (тобто близько 98% усіх робітників і службовців НДР), об'єднаних в 13 галузевих профспілках¹³. ОВНП зосереджує свою увагу на роз'ясненні завдань, які впливають з нового суспільного розвитку НДР, виховують у кожному громадянині розуміння суспільного значення його праці, відповідальність перед колективом і відповідальність колективу за кожного працівника, сприяють зміцненню почуття дружби і товарищескості, взаємодопомоги. Виконуючи рішення з'їздів партії і пленумів ЦК СЄПН, ОВНП домоглися нового піднесення творчої самодіяльності трудящих мас. В НДР широко розгорнулось соціалістичне змагання, рух раціоналізаторів і винахідників, поліпшилась робота виробничих нарад. Організуючи змагання і керуючи ним, ОВНП сприяє ініціативу трудящих, особливо соціалістичних бригад і творчих об'єднань, на розв'язання завдань формування зрілого соціалізму в НДР. Високий рівень соціалістичного змагання знайшов свій вияв, перш за все, у вагомих результатах змагання з нагоди 30-річчя НДР і у зв'язку з підготовкою до X з'їзду партії¹⁴. При активній допомозі профспілок СЄПН здійснює дальшу демократизацію управління виробництвом. Їм належить велика заслуга у мобілізації робітничого класу, інших верств населення на здійснення економічної політики науково-технічного прогресу. Вірні принципам пролетарського інтернаціоналізму профспілки НДР проводять значну роботу на міжнародній арені. Вони постійно підтримують міжнародну організацію профспілок у її діяльності по зміцненню своїх рядів, неухильно борються за єдність дій міжнародного профспілкового руху, підтримують особливо тісні зв'язки з радянськими профспілками. ОВНП приділяє велику увагу розвитку руху солідарності з іншими народами, особливо з трудящими Чилі у боротьбі проти фашистської диктатури.

Керуючись настановою В.І.Леніна про те, що без залучення всієї маси робітничої і селянської молоді до будівництва комуністичного суспільства його не побудувати¹⁵, СЄПН велику увагу приділяє питанням поліпшення партійного керівництва первинними організаціями Спілки вільної німецької молоді (СВНМ). Вона вважає найважливішою загальнопартійною, загальнонародною справою завдання комуністичного виховання молоді, "виховання покоління, здатного остаточно здійснити комунізм"¹⁶. СВНМ нараховує у своїх рядах понад 2,1 млн. юнаків і дівчат¹⁷. У Програмі СЄПН, у рішеннях партійних з'їздів, пленумів Центрального Комітету дана висока оцінка діяльності молоді, визначена її роль і місце на період будівництва розвинутого соціалістичного суспільства в НДР. В НДР близько 17 млн. громадян, з них більше 6,5 млн. - віком до 25 років. Кожен п'ятий громадянин республіки - віком від 14 до 25 років. Приблизно 7,1 млн. громадян НДР народились після 1945 р. - року звільнення народу Східної Німеччини Радянською Армією. Щорічно близько 280 тис. чоловік вступає в пору юності, освоюючись з правами і обов'язками членів соціалістичного суспільства. Уже ці цифри свідчать про об'єктивну зумовленість того факту, що молодіжна політика - предмет всенародної уваги і піклування, органічна частина стратегії і тактики СЄПН. Мобілізації СВНМ на розв'язання актуальних проблем будівництва розвинутого соціалістичного суспільства, удосконаленню стилю, форм і методів її роботи було підпорядковано ряд постанов ЦК СЄПН, зокрема постанова "Молоді - довіря і відповідальність" (вересень 1963 р.)¹⁸. Згодом

¹³ Правда, 1981, 12 апреля.

¹⁴ Neus Deutschland, 26. November, 1980.

¹⁵ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.41, с.294.

¹⁶ Там же, т.38, с.93.

¹⁷ Германская Демократическая Республика, 1979, с.32.

¹⁸ Dokumente der SED. Bd. IX, Berlin, 1965, S. 679.

з ініціативи ЦК СЕПН 4 травня 1964 р. в НДР був розроблений новий "Закон про молодь"¹⁹, який став програмою для кожного юнака і дівчини. Ці документи показали ті зміни, що сталися після перемоги соціалістичних виробничих відносин у житті молодого покоління, і визначили завдання молоді по здійсненню програми будівництва розвинутої системи соціалізму в НДР.

Пленум ЦК СЕПН (1965 р.), виходячи з глибокого вивчення стану роботи серед молоді, орієнтував парторганізації на посилення виховання молоді у дусі марксизму-ленінізму шляхом постійного роз'яснення перспектив розвитку НДР і закономірностей переходу від капіталізму до соціалізму у світовому масштабі; вирішення виховних завдань у тісному поєднанні з виконанням планів соціалістичного будівництва; вивчення основних проблем і уроків історії німецького робітничого класу, боротьби проти західнонімецького імперіалізму, милітаризму і неонацизму; підвищення рівня освіти у рамках єдиної соціалістичної системи навчання²⁰. Згодом ці завдання були конкретизовані у рішенні Державної Ради НДР (квітень 1967 р.) "Молодь і соціалізм"²¹, у новому "Законі про молодь", ухваленому на початку 1974 р. Народною палатою НДР. В удосконаленні законодавства стосовно молодого покоління знаходять вияв один з основних принципів політики СЕПН і соціалістичної держави, який враховує необхідність конкретно визначити місце молоді у суспільстві на кожній новій стадії його розвитку. "Закон про молодь" 1974 р. гарантує широке залучення молоді до дальшого будівництва соціалістичного суспільства.

СВНМ виходить з ленінського принципу, відповідно до якого вірність молоді соціалістичній вітчизні реалізується насамперед шляхом її участі у практичній боротьбі за утвердження нового суспільного ладу. В НДР виправдали себе такі форми і методи роботи, як організація молодіжних виробничих бригад, робота на молодіжних об'єктах, у студентських загонах і загонах школярів, створення таборів праці і відпочинку, проведення оглядів науково-технічної творчості молоді тощо. СВНМ шефтує майже над 59 тис. різних народногосподарських об'єктів республіки, число молодіжних бригад НДР перевищує 38 тисяч²². 1,7 млн. молодих громадян НДР беруть участь у русі "Ярмарки майстрів застрашнього дня" - цієї масової школи виховання у молоді господарського ставлення до народного багатства, навичків новаторства і винахідництва, активної участі у раціоналізації виробництва²³.

У промисловості, сільському господарстві і будівництві члени СВНМ ведуть боротьбу за підвищення продуктивності праці, за випуск високоякісної продукції, виступають ініціаторами застосування передових методів праці, які одержали поширення в СРСР, і своєчасного виконання замовлень на експорт. На 544 молодіжних об'єктах дружини юнаки і дівчата НДР разом з молодими робітниками СРСР, ПНР, ЧССР і УНР та іншими вносять свій вклад у розв'язання завдань, які випливають з Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ²⁴. СЕПН розглядає живе залучення молоді до активного будівництва зрілого соціалізму як невід'ємну частину класового виховання молоді.

Про підвищення суспільно-політичної свідомості молоді НДР свідчать і такі дані. В 1979 р. 40 посланців СВНМ були депутатами Народної палати НДР,

¹⁹ Junge welt, 5. Mai 1964 (Sonderbeilage).

²⁰ УП съезд Социалистической единой партии Германии, с.247-248.

²¹ Dokumentation der Zeit, Berlin, 1967, Hf. 301, S. 21-30.

²² Хонеккер Э. Отчет Центрального Комитета Социалистической единой партии Германии X съезду СЕПН. Дрезден, 1981, с.214.

²³ Neus Deutschland, 28. November, 1980.

²⁴ Проблемы мира и социализма, 1975, № 7, с.37.

1753 чол. - депутатами окружних і районних зборів. 18 185 представників молоді були депутатами обцинних представництв і зборів міських районів²⁵. Молодих людей висувать на відповідальні ділянки партійного, господарського і культурного будівництва. Довать сказати, що в 1979 р. 858 директорів заводів, 1624 технорука і 972 головних бухгалтера були віком до 40 років, 3051 член правління, 767 бригадирів і 82 голови СГВК вийшли з рядів СВНМ. Це спростовує брехливі твердження ідеологів Бонна про те, що молодь НДР є "загубленим поколінням" і на нього не можна покладати ніяких надій²⁶. Активна участь молоді НДР у будівництві розвинутого соціалізму свідчить, що у старшого покоління будівників нового ладу на німецькій землі є гідна зміна.

Ступінь розвитку демократії в суспільстві визначається, зокрема, таким важливим показником, як громадська активність жінок. В.І.Ленін учив, що суспільний прогрес неможливий без залучення широких мас жінок до активної участі у соціалістичному будівництві. "Не може бути соціалістичного перевороту, - підкреслював він, - якщо величезна частина трудящих жінок не візьме в ньому значної участі"²⁷. Тому велику увагу СЄПН приділяє діяльності Демократичної спілки жінок Німеччини (ДСЕН), однієї з найбільш масових організацій НДР.

До ДСЕН входить понад 1,3 млн. жінок. Своім першочерговим завданням вона вважає виховання жінок активними будівниками соціалізму, свідомими творцями нового життя у Німецькій Демократичній Республіці. В умовах побудови розвинутого соціалізму значно зросла суспільнополітична активність жінок НДР, про що свідчать такі дані: до складу Народної палати входять 159 жінок (31% усіх депутатів), одну третину депутатів місцевих народних представництв також становлять жінки²⁸. Нині жінки в НДР займають відповідальні посади: 1172 - бургомістри, одна третина усіх суддів і 44% присяжних - жінки, майже кожна четверта школа очолюється жінкою, у народній промисловості 9% керівних посад займають жінки, кожний четвертий член правління сільськогосподарських кооперативів - жінка. Зовсім протилежне становище жінок у Західній Німеччині. Серед бундестагу 34 жінки (6,56%), в обцинних радах жінки становлять лише 1%, в районних - 4,1%. 9% жінок, зайнятих у сільському господарстві, мають спеціальну освіту, 46% сдержали короткострокову професійну підготовку, 43% - це неосвічена робоча сила²⁹. Така справжня демократія у Федеративній Республіці Німеччини.

У НДР крім названих найбільш великих масових організацій існує ще близько 50 масових організацій, спілок і наукових товариств. До них відносяться, наприклад, Товариство радянсько-німецької дружби, Ліга дружби народів, "Культурбунд", "Уранія" - товариство по поширенню наукових знань; творчі спілки письменників, архітекторів, діячів образотворчого мистецтва, журналістів; такі наукові товариства, як Товариство астронавтики, Товариство аграрних наук тощо, різні медичні товариства та багато інших. Всі ці об'єднання беруть участь в обговоренні законів і рішень народних представництв та інших державних органів, господарських і наукових установ. Отже, основний зміст і головний напрямок у розвитку соціалістичної демократії на етапі будівництва

²⁵ Карманний статистический справочник Германской Демократической Республики, Дрезден, 1979, с.16.

²⁶ Dokumentation der Zeit, Berlin 1979, Nr. 379, S. 830.

²⁷ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.37, с.177.

²⁸ Карманний статистический справочник ГДР, с.16.

²⁹ ГДР, Берлин, 1979, № 7, с.9.

розвинутого соціалізму в НДР визначається розвитком і взаємодією двох основних начал - державного і громадського. Розвиток недержавних форм соціалістичної держави - це взаємопов'язані і взаємодіючі процеси, які здійснюються паралельно.

Практика НДР стверджує і те, що боротьба за завершення побудови соціалізму здійснюється шляхом зміцнення і дальшого розвитку соціалістичної держави. Етапу будівництва розвинутого соціалізму властиве поглиблення співробітництва і взаємодопомоги між державою і громадськими організаціями при всезростаючій ролі СЕПН як керівної і спрямовуючої сили будівництва розвинутої системи соціалізму в НДР. Це - об'єктивно закономірний процес, який базується на розвитку соціалістичної демократії і демократичних рис соціалістичної держави. Отже, вся політична система соціалізму в НДР - СЕПН, державні органи влади і управління, інші політичні партії, масові громадські організації - в умовах нового етапу суспільного розвитку соціалістичної Німеччини діють у цілковитій єдності заради побудови розвинутого соціалізму на німецькій землі. Німецька Демократична Республіка є яскравим підтвердженням того, що соціалізм і демократія являють собою постійну єдність, що поглиблення соціалістичної демократії є закономірністю соціалістичного будівництва.

В. М. Д а н и л е н к о

РОЗВИТОК БАГАТОСТОРОННІХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЮГОСЛАВІЇ
З КРАЇНАМИ - ЧЛЕНАМИ РЕВ

У становленні і розвитку міжнародних відносин нового типу, в історичних завоюваннях соціалізму важлива роль належить Раді Економічної Взаємодопомоги - активній провідниці в життя економічної політики братніх марксистсько-ленінських партій. Завдяки своїй активній діяльності, постійній підтримці з боку комуністичних і робітничих партій РЕВ стала високоавторитетною міжнародною організацією, досвід якої прагнуть використати і країни соціалізму, що не є її членами, і ті, що розвиваються, і навіть окремі капіталістичні держави. В своїй щоденній практиці розширення зовнішньоекономічних зв'язків країни - члени РЕВ виходять з ленінського положення про наявність об'єктивної тенденції "до створення єдиного, за загальним планом регульованого пролетаріатом усіх націй, всесвітнього господарства як цілого", що спостерігається вже при капіталізмі і "безумовно має далі розвиватися і цілком завершитися при соціалізмі"¹.

Всебічне співробітництво РЕВ із Соціалістичною Федеративною Республікою Югославією складалось протягом тривалого історичного часу. Проте це, безумовно важливе і актуальне в політичному і практичному відношенні питання, ще не дістало повного висвітлення в радянській історичній та економічній літературі.

У працях радянських авторів остаточно ще не визначилась періодизація розвитку економічного співробітництва СФРЮ з країнами РЕВ. Югославський економіст Б. Іліч виділяє в цьому процесі п'ять етапів: 1945-1950 рр., 1950-1954 рр., 1954-1965 рр., 1965-1970 рр., з 1971 р. до сьогодні². Однак із запропонованою ним градацією і деякими положеннями її обґрунтування повністю погодитись не можна. На нашу думку, з урахуванням і внутрішніх, і зовнішніх факторів, які визначали і визначають розвиток економічного і науково-технічного

¹ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.41, с.156.
² Економски анали, Београд, 1973, бр.41, с.80.

співробітництва країн - членів РЕВ і Югославії, точніше буде провести інший поділ: 1) БІД заснування РЕВ (1949 р.) до 1955 року, коли було відновлено регулярні економічні зв'язки між країнами РЕВ і Югославією; 2) 1955-1964 рр., тобто до початку систематичної участі СФРЮ в роботі органів РЕВ на основі окремої угоди; 3) 1964-1970 рр. і 4) з 1971 р. до сьогоднішнього дня.

Перехід Югославії до багатосторонніх форм співробітництва з країнами РЕВ був зумовлений всім ходом соціально-економічного і політичного розвитку соціалістичних держав у післявоєнний період. Цьому великою мірою сприяв і послідовно доброзичливий курс політики КПРС, братніх партій інших соціалістичних країн по відношенню до Югославії, який все більше переконував СКЮ, югославських трудящих в правильності практики розширення і вдосконалення співробітництва з країнами РЕВ.

На початок 60-х років народна Югославія вже мала міцну соціалістичну промисловість і добре розвинене сільське господарство. У створенні національного доходу, який в 1947-1963 рр. зростав щорічно в середньому на 7%, доля промисловості становила (на 1964 рік) 40%, аграрного сектору - 26%. З'явилися нові галузі виробництва: верстатобудування, тракторобудування, автомобілебудування. За роки вільного демократичного розвитку національний дохід на душу населення в Югославії зріс більш ніж у 2,5 рази, промислове виробництво в 7 разів.

Водночас в югославській економіці існували і певні труднощі, які нелегко було подолати в рамках однієї держави і в умовах, коли зовнішня торгівля розвивається переважно з капіталістичними державами. В країнах - членах РЕВ, розташованих в одному географічному районі з СФРЮ, югославські товари знаходили великий попит. У 1956 р. на регіон РЕВ припадало 22,8\$ югославського експорту і 22,1\$ імпорту, а в 1964 р. відповідно 34 і 28,5\$⁵. Головним партнером Югославії серед інших соціалістичних держав був, як і тепер, Радянський Союз. За рахунок поставок із СРСР імпортні потреби Югославії в ці роки покривалися в коксуючому вугіллі - на 70\$, антрациті - на 96, чавуні - на 72, азбесті - на 76, калійній солі - на 30, нікелі - на 36\$. Радянський Союз закуповував у Югославії близько 70% всіх її експортних ресурсів каустичної соди, 66% силового кабелю, 35% карбіду кальцію, 65% зварювальних електродів, 76% трансформаторів, 22% мідного і латунного прокату. Високими темпами зростав товарооборот Югославії з НДР, Польщею, Чехословащиною, Угорщиною, Болгарією і Румунією. Успішно виконувались перші п'ятирічні угоди про торгівлю між Югославією і країнами - членами РЕВ на 1961-1965 рр. Доля країн РЕВ в абсолютному прирості югославської зовнішньої торгівлі становила на той час 43%.

У 1958 році з метою дальшого зміцнення економічного співробітництва Югославія і народна Польща створили перший Міжурядовий комітет; аналогічні органи були незабаром створені і з іншими соціалістичними державами - членами РЕВ. Відбувся обмін візитами делегацій і груп експертів Югославії і СРСР, Польщі, Угорщини, Чехословащини, Болгарії, Румунії, НДР для з'ясування можливостей розвитку багатосторонніх зв'язків і нових форм співробітництва -

3 Statistiiki godjInjak Jugoslavia, Beograd, 1965, s. 123.

% Югославія вчера и сегодня. М., 1965, с.88.

? Там же, с.101-102.

5 Внешняя торговля, 1963, № 12, с.3.

Внешнеэкономические связи социалистических стран. М., 1974, с.249.

спеціалізації і кооперування виробництва. На поглиблення економічних і науково-технічних відносин з країнами - членами РЕВ у Югославії покладали великі надії. Там цілком справедливо вважали, що розвиток спеціалізації і кооперування мусить привести і до більш повного і раціонального використання виробничих потужностей і природних багатств як в Югославії, так і в країнах РЕВ, сприятиме підвищенню продуктивності праці, кращому використанню науково-технічних досягнень і відповідно більш якісному і різноманітному обміну товарами. На початку 60-х років югославські економісти прийшли до науково обгрунтованого висновку: "Нинішні форми і об'єм взаємного співробітництва більше не відповідають ні політичним, ні економічним відносинам між нашими країнами. В інтересах дальшого дшидкогоб економічного розвитку наших країн необхідно активно розвивати співробітництво і доповнювати його новими формами. Дальший розвиток взаємного економічного співробітництва на взаємовигідній основі відповідає інтересам наших економік і народів, а також побудові соціалізму в Югославії і в країнах Східної Європи"⁶.

Детально аналізуючи досвід Ради Економічної Взаємодопомоги, югославські вчені і спеціалісти відзначали, що дальший прогрес співробітництва, в тому числі на двосторонній основі, багато в чому буде залежати від рівня розвитку багатосторонніх зв'язків, які забезпечують стабільність і довгостроковість співробітництва. Вони також підкреслювали, що ці зв'язки не вмивають на зовнішньополітичну орієнтацію країни і розвиваються на цілком добровільній основі³. "Щодо процесу економічного об'єднання в рамках РЕВ, - писав югославський журнал "Міжнародна політика", - то тут не може бути й мови про якусь ринкову дискримінацію, як це має місце у відносинах з Європейським економічним співтовариством"¹⁰.

Таким чином, на початок 60-х років визріли передумови для переходу Югославії на багатосторонні форми співробітництва з країнами - членами РЕВ.

У травні 1956 р. і червні 1957 р. югославські представники як спостерігачі взяли участь в роботі УП і УН сесій Ради Економічної Взаємодопомоги, де обговорювались питання координації розвитку основних галузей народного господарства країн - членів РЕВ на 1956-1960 рр. і до 1965 р. включно, а також окремі проблеми більш повного задоволення потреб економіки цих країн у вугіллі, нафті, нафтопродуктах, металургійному коксі, чорних і кольорових металах. Рішенням УП сесії РЕВ були утворені Постійні Комісії, покликані сприяти зміцненню багатосторонніх економічних і науково-технічних зв'язків соціалістичних держав. Югославські представники були присутні на перших засіданнях Комісії з машинобудування, хімічної промисловості і сільського господарства. 21 травня 1958 р. торговий аташе Посольства ФНРЮ в Радянському Союзі в бесіді із заступником секретаря РЕВ цікавився деякими питаннями проведення чергової сесії РЕВ¹¹. В лютому 1959 р. Югославія подала заявку на одержання статусу спостерігача при Раді Економічної Взаємодопомоги і її прохання задовольнили. В жовтні 1960 р. Посольство ФНРЮ в Москві від імені югославського уряду звернулось в Секретаріат РЕВ з пропозицією, щоб Югославії надали можливість брати участь в роботі органів РЕВ з питань транспорту і зв'язку.

q *Международная политика*, Белград, 1963, fe 320-321, с.29.

Socializam, Beograd, 1964, II .10, в.1281.

iv *Международная политика*. Белград, 1%4, № 348, с.13.

Централен държавен архив (далі ЦДА) на НРБ, ф.130, оп.П, спр.88, . арк. 23.

Форми участі югославських спеціалістів пропонувалось з'ясувати додатково¹. Вперше офіційно югославський представник був присутнім на засіданні однієї з Комісій РЕВ у грудні 1963 р.

Угода між Радою Економічної Взаємодопомоги і урядом Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії про участь СФРЮ в роботі органів РЕВ¹⁴ стала логічним результатом міцніючих взаємозв'язків країн - членів РЕВ і Югославії, природним продовженням їх плідного співробітництва. Тимчасово вона була введена в дію 17 вересня 1964 р., а після затвердження Союзним виконавчим виче СФРЮ і Сесією РЕВ 24 квітня 1965 р. набрала остаточної сили. Угода ґрунтується на принципах повної рівноправності, поважання суверенітету, національних інтересів і взаємної вигоди і передбачає дві форми участі СФРЮ в діяльності РЕВ: активну з метою ознайомлення. Спільний інтерес становили на той час такі області співробітництва, як зовнішня торгівля, валютно-фінансові відносини, чорна і кольорова металургія, машинобудування, хімічна промисловість і координація наукових досліджень. В 1965 р. співробітництво Югославії в рамках РЕВ поширилось на область радіотехнічної і електронної промисловості, 1967 р. - електроенергетики, 1969 р. - нафтової і газової промисловості, 1971 р. - водного господарства. Делегації соціалістичної Югославії регулярно брали і беруть участь в засіданнях сесій Ради Економічної Взаємодопомоги та її Виконавчого комітету; при розгляді питань, які особливо цікавлять югославських представників, органи РЕВ, на пропозицію СФРЮ, проводять свої засідання безпосередньо у Югославії. Рішенням Союзного виконавчого виче від 13 листопада 1964 р. були засновані Комісія по координації співробітництва між СФРЮ і РЕВ і Постійна місія Югославії при Раді Економічної Взаємодопомоги¹⁵. На Комісію покладені обов'язки вивчати пропозиції союзних та інших органів і організацій Югославії і координувати їх зусилля по удосконаленню співробітництва з РЕВ. Постійна місія представляє уряд Югославії при Раді Економічної Взаємодопомоги і здійснює всі поточні зв'язки з Секретаріатом РЕВ. Главу Постійної місії призначає Союзне виконавче виче, а її членів - Державний секретаріат закордонних справ.

Спочатку представники СФРЮ активно включились в роботу 40 секцій і груп п'яти Постійних комісій РЕВ: з чорної і кольорової металургії, машинобудування, радіотехнічної, електронної і хімічної промисловості. Як спостерігачі вони були присутніми на засіданнях Комісії РЕВ з електроенергії, вугільної промисловості і будівництва¹⁶. На засіданнях Виконавчого Комітету і сесіях РЕВ у 1964-1970 рр. югославські представники взяли участь в обговоренні понад 100 питань, що мали спільний інтерес для країн - членів РЕВ і СФРЮ. Зокрема, в червні 1965 р. було прийнято рішення про поступове включення югославських спеціалістів, на їх прохання, в роботу Постійної комісії з машинобудування. Делегація СФРЮ погодилась подавати матеріали в такому ж обсязі, як і делегації країн - членів РЕВ. В листопаді 1966 р. вже були розглянуті конкретні пропозиції країн - членів РЕВ і Югославії з основних напрямків

¹ І ЦДА на НРБ., ф.ІЗО, оп.ІЗ, спр.62, арк.ІЗІ.

¹⁴ Степанова Е.А. Сотрудничество Югославии со странами - членами СЭВ. - В кн.: Вопросы социально-экономического и политического развития стран социализма. М., 1975, с.36.

¹⁵ - Многостороннее экономическое сотрудничество социалистических государств. М., 1972, с.213-217.

¹⁶ Службени лист Социалистичке Федеративне Републике Југославије. Београд, 1964, бр.47, с.830-831.

Экономический обзор. Београд, 1967, июль, с.6.

співробітництва в наступні роки. Учасники чергового засідання Комісії визначили, що взаємний інтерес становлять 30 тем плану роботи на 1967 р.[^] Проведена в 1966 р. нарада експертів країн - членів РЕВ і СФРЮ з питань спеціалізації і кооперування виробництва в галузі машинобудування сприяла поглибленню співробітництва соціалістичних держав. Незабаром Виконавчий комітет Ради Економічної Взаємодопомоги затвердив "Ефективні заходи для поліпшення робіт з спеціалізації і кооперування виробництва, зокрема, порядок підготовки, оформлення і здійснення спеціалізації і кооперування виробництва"*[Ⓞ].

Міцні багатосторонні зв'язки між країнами РЕВ і Югославією склались починаючи з перших років дії угоди між РЕВ і урядом СФРЮ в галузі чорної і кольорової металургії. Так, Постійна комісія РЕВ з чорної металургії визначила, що одним з питань, які мають спільний інтерес для країн - членів РЕВ і Югославії, є обмін продукцією чорної металургії. Югославські підприємства активно включились в роботу відповідної робочої групи Комісії. В 1965 р. питома вага поставок Югославії в рамках обміну продукцією чорної металургії становила 2,5\$, а на наступний рік за згодою СФРЮ її долю планувалось підвищити до 6\$*[Ⓢ]. У 1968 р. Міжнародна організація соціалістичних країн із співробітництва в галузі чорної металургії "Інтерметал" і Об'єднання югославських металургійних заводів уклали окрему угоду, яка передбачала взаємні поставки продукції чорної металургії і використання тимчасово незавантажених металургійних потужностей^{рп}.

Аналогічні форми співробітництва були налагоджені і в галузі кольорової металургії. В 1966 р. узгоджені поставки напівфабрикатів з кольорових металів із сировини замовника між країнами - членами РЕВ і Югославією становили близько 20 тис. тонн, а на протязі 1969-1970 рр. - 218 тис. тонн, при цьому доля СФРЮ в експорті становила 5,5\$ і в імпорті 18\$. Найбільшу кількість напівфабрикатів^{рр} - 70\$ всього обсягу - поставляв країнам РЕВ і Югославії Радянський Союз.

Інтенсивний розвиток співробітництва країн - членів РЕВ і Югославії мав вже на той час вагомий економічний результат. Було скорочено імпорт деяких видів сировини і металів з капіталістичних держав і досягнуто значного підвищення ефективності соціалістичного виробництва. Обмін напівфабрикатами і використання тимчасово незавантажених виробничих потужностей в галузі кольорової металургії лише за два роки (1969 і 1970) дали економію, яка відповідає, за розрахунками спеціалістів секретаріату РЕВ, обсягу виробництва заводу, на будівництво якого довелось би витратити не менше як 70 мш.крб,^{2°}

Комплексна програма дальшого поглиблення і удосконалення співробітництва і розвитку соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ, прийнята на XXV засіданні сесії Ради Економічної Взаємодопомоги в липні 1971 р. за участю представників СФРЮ, відкрила якісно новий етап співробітництва соціалістичних країн. Він характеризується зростим економічним потенціалом соціалістичних держав, появою нових форм і напрямів їх співробітництва, удоскона-

[Ⓞ] Бюллетень економічної інформації СЭВ, 1967, ft I, с.96. -

[Ⓢ] Совет Экономической Взаимопомощи. Секретариат. Обзор деятельности СЭВ за 1967 г. М., 1968, с.25.

^{рп}

^{рр} Бюллетень экономической информации СЭВ, 1966, ft 4, с. II.
* Многостороннее экономическое сотрудничество социалистических государств, с. 294-296.

^{рп} Підраховано за даними "Бюллетеня економічної інформації СЭВ", 1971, № 5, с. 23,

^{рр} Бюллетень экономической информации СЭВ, 1971, И? 5, с.23.

[Ⓢ] Там же.

ленням інформації про можливості і потреби всіх сторін, інтенсифікацією міжнародного поділу праці і посиленням комплексності вирішуваних завдань. Після прийняття програми співробітництва між РЕВ і Югославією розширилось ще на 12 областей діяльності РЕВ і стало швидко розвиватись., як за формою, так і за змістом. "У соціалістичних країнах і в РЕВ як організації, - відзначали югославські економісти, - поважають основи нашої господарської і політичної системи"²⁴. Розширення сфер взаємодії країн РЕВ і Югославії відповідало вимогам науково-технічного прогресу і новому рівню розвитку соціалістичної економіки.

Делегацію СФРЮ на XXVI засіданні сесії Рада Економічної Взаємодопомоги в 1972 р. очолював Голова Союзного виконавчого віче Югославії, член Президії ЦК СХУ Д.Вієдич. Виступаючи на сесії, він підкреслив, що відносини СФРЮ з країнами - членами РЕВ динамічно розвиваються на двосторонній основі і значно активізувались в багатосторонньому плані"²⁵. Тоді ж СФРЮ відвідав на запрошення Союзного виконавчого віче секретар РЕВ М.В.Фаддеев, який побував у деяких республіканських центрах і господарських організаціях Югославії і вів там переговори з окремих питань співробітництва РЕВ і СФРЮ²⁶. В 1973 р. югославські представники вперше були присутніми на засіданні Комітету РЕВ по співробітництву в галузі планової діяльності. Комітет обговорив питання, пов'язані з перспективами виконання багатосторонніх інтеграційних заходів країн - членів РЕВ, передбачених Комплексною програмою соціалістичної економічної інтеграції, і завдання координації народногосподарських планів на 1976-1980 рр. Югославські спеціалісти визнали результати роботи Комітету корисними і для югославських господарських організацій "в зв'язку з плануванням дальшого співробітництва, а також для розвитку виробничої кооперації"²⁷. В 1975 р. планові і зовнішньоторговельні органи СФРЮ провели з відповідними органами країн - членів РЕВ консультації про параметри і структуру взаємних поставок в наступному п'ятиріччі. Пізніше Голова Комітету РЕВ в галузі планової діяльності М.К.Бай баков, відзначаючи особливості координації народногосподарських планів країн - членів РЕВ на 1976-1980 рр., підкреслював: "Ця робота не була обмежена тільки рамками країн - членів РЕВ. До неї були широко залучені й деякі інші соціалістичні держави, які тісно співробітничать з країнами - членами РЕВ (наприклад СФРЮ)"²⁸.

Спільними і досить актуальними для країн - членів РЕВ і Югославії в 1971-1980 рр. стали завдання дальшого підвищення продуктивності праці і зміцнення економічного і науково-технічного потенціалу, розвиток і вдосконалення зовнішньоекономічних зв'язків, особливо в тих галузях, які мають вирішальний вплив на технічний прогрес і всебічний розвиток соціалістичної економіки. Найактивніше велось співробітництво в галузі машинобудування, хімічної промисловості, електроенергетики, чорної і кольорової металургії, транспорту.

24 *Ekonomске Dolitike*. Beograd, 1972, N 1056, в.11-12.

Vjeanik, 1972, 13. srpnjs.

Югославские новости. Белград, 1972, те 10, с.2.

об Югославия экспорт. Белград, 1973. Специальный номер, с.28.

Бай баков Н. Новое в координации народнохозяйственных планов стран - членов СЭВ. - Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1976, fe 3, с.11.

За роки будівництва соціалізму виробництво всіх видів енергії в Югославії зростало відносно швидкими темпами. Більше третини всіх промислових капіталовкладень постійно направлялось у цей сектор економіки. Проте масштаби використання електроенергії в країні невпинно розширювались, внаслідок чого зростав і її імпорт. Так, якщо в 1960 р. Югославія одержувала з інших країн необхідної їй електроенергії, то в 1974 р. - 38\$[^]. Югославські економісти прийшли до висновку про необхідність прискореного розвитку передусім власної сировинної і енергетичної бази на довгостроковій і плановій основі⁰⁰. 14 жовтня 1975 р. Скупщина СФРЮ прийняла "Основи спільної політики довгострокового розвитку Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії", де вказувалось, що виробництво енергії, сировини і продуктів харчування повинно бути в центрі виробничої орієнтації і політики розвитку Югославії³¹.

Як відомо, країни - члени РЕВ всі проблеми вирішують комплексно, як національними засобами, так і на двосторонній і багатосторонній основі в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги. "Ми взяли курс на спільне розв'язання проблем сировини, палива й енергетики, продовольства, транспорту, - підкреслював Л.І.Брежнев. - Ми поглиблюємо спеціалізацію і кооперування, особливо в машинобудуванні, на базі найновіших досягнень науки і техніки. То будемо розв'язувати ці питання надійно, економічно, довгостроково"^{0^}.

Розв'язання паливно-енергетичної і сировинної проблем в рамках співдружності РЕВ - одне з найважливіших досягнень соціалізму. Водночас динамічне зростання соціалістичних економічних відносин і масштабів соціалістичного відтворення вимагає дальшого удосконалення взаємного співробітництва країн - членів РЕВ та їх економічних зв'язків з третіми країнами.

Представники СФРЮ широко користуються матеріалами Ради Економічної Взаємодопомоги для розвитку власної енергетичної бази. Так, при будівництві гідроенергетичного і судноплавного вузла "Джердап" на Дунаї, яке здійснювалось Югославією і Румунією при сприянні Радянського Союзу, враховувались дані Схеми комплексного використання водних ресурсів ріки Дунай, виконаної в Постійній комісії РЕВ з електроенергії⁰⁰. В 70-ті роки представники СФРЮ крім участі у вирішенні завдань будівництва, експлуатації і технічного удосконалення електростанцій разом із спеціалістами країн РЕВ розробляли окремі розділи Генеральної концепції розвитку електричної мережі напругою 750 кіловольт на період до 1990 року і 2000 року. Питання забезпечення безперервної роботи Об'єднаної енергетичної системи країн - членів РЕВ (ОЕС) та її взаємодії з енергосистемою СФРЮ обговорювались, зокрема, на 38-му засіданні Постійної комісії РЕВ з електроенергії в югославському місті Дубровнику. Нагромаджений досвід роботи дозволив розробити в рамках Комісії Генеральну схему⁷ перспективного розвитку ЕОВ країн - членів РЕВ, включаючи співробітництво з

29 Nedoljni informstivni bilten. Beograd, 1975. br.1183, s.9.

Концепција dugoročnog razvoja Jugoslavija do 1985. godina. Savjetovanje. Dubrovnik, 20 i 21 februara 1975. Zagreb, 1975, s.189.

11 Службени лист ОМ?Ј. Београд, 1975, 6р.51, с.1402.

05 Брежнев Л.І. Ленінським курсом, т.6. К., 1978, с.570.

Совет Экономической Взаимопомощи. Постоянная комиссия по электроэнергии. Информационный бюллетень по электроэнергии, 1979, ft I, с.6.

электроэнергетичною системою Югославії. Проект цієї схеми був розглянутий за участю югославських спеціалістів і схвалений на XXX засіданні сесії РЕВ у 1976 р. В кінці 1978 р. між європейськими країнами - членами РЕВ, а також між ними і СФРЮ діяла ЗІ лінія електропередач³⁴.

Зв'язуючов ланкою між різними формами і напрямками багатостороннього співробітництва СФРЮ з РЕВ є участь її спеціалістів у роботі Постійної комісії РЕВ з машинобудування. Вже в 1974 р. СФРЮ була представлена в тринадцяти робочих групах Комісії з чотирнадцяти³⁵. Керівники народного господарства Югославії відзначали, що делегації СФРЮ в Комісії досі на вся інформація, а співробітний твo носить виключно коректний характер³⁶. За рекомендаціями Комісії 200 органів і організацій зацікавлених сторін уклали в 1975 р. 20 багатосторонніх угод з спеціалізації і кооперування виробництва, в тому числі в галузі атомного машинобудування, виробництва устаткування для відкритої розробки рудних і нерудних родовищ, машин і обладнання для поліграфічної промисловості тощо. Югославські підприємства погодилися на спеціалізацію у випуску 534 видів продукції, що становить 28\$ найменувань - всх поставок між країнами - членами РЕВ і Югославією³⁷.

В галузі чорної металургії югославські представники співробітничали в 70-ті роки із спеціалістами Постійної комісії РЕВ з чорної металургії в секціях науково-дослідних робіт, металургійної сировини, коксохімічного виробництва, виробництва вогнетривких матеріалів, автоматизації виробничих процесів і в робочій групі по захисту води і повітря від забруднень шкідливими відходами металургійного виробництва. Неухильно зростає обсяг взаємних поставок металургійної продукції в рамках організації "Інтерметал". В рамках Постійної комісії РЕВ з кольорової металургії широко практикувалось використання вільних виробничих потужностей і обмін напівфабрикатами. В 1975 р. СФРЮ разом із країнами РЕВ підписала угоду про багатосторонню спеціалізацію і кооперування у виробництві напівфабрикатів кольорових металів та їх сплавів. Югославська промисловість, маючи великий досвід обробки кольорових металів, виготовляла для НДР, Угорщини і Чехословаччини алюмінієвий лист і стрічку, для Болгарії алюмінієвий лист і фольгу, для Румунії - мідну катану та ін. При відсутності таких форм співробітництва державам РЕВ довелося б заплатити третім країнам 350 мян.дол., а СФРЮ додатково витратити 270 мян. дол. В рамках Комісії РЕВ з кольорової металургії в широкому діапазоні розвивалося співробітництво в галузі науково-технічних досліджень, в розробці стандартів на продукцію кольорової металургії, проводився інтенсивний обмін прогресивним досвідом.

Спільна діяльність країн - членів РЕВ і СФРЮ зумовила успішну реалізацію відповідних положень Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції в галузі чорної і кольорової металургії. Такі зв'язки, як відзначав член Союзного виконавчого віче, голова Союзного комітету по енергетиці і промисловості СФРЮ Д.Ілієвич, були дуже корисними і для Югославії, і для країн - членів РЕВ. Вони дозволили забезпечити, соціалістичне народне господарство'необ-

³⁴ Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ. 1980, № 2. с.49.
³⁵ од Международная политика. Белград, 1974, № 582-583, с.6.
³⁶ Экономска. politika. Beograd, 1978, N 1364, я.20.
³⁷ Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1976, ЖЗ, с.79-80.
³⁸ 20 лет Постоянной комиссии СЭВ по цветной металлургии. Юбилейный сборник. М., 1976, с.64. 75.

хідним асортиментом металургійної продукції і сировини і відкрили важливий шлях завантаження тимчасово вільних металургійних потужностей.

В рамках Постійної комісії РЕВ з хімічної промисловості країни - члени РЕВ і СФІ) в останнє десятиліття спільно працювали над розширенням і удосконаленням асортименту лаків і фарб, неорганічних продуктів, мінеральних добрив, нафтохімічної продукції, целюлози і паперу, хімічних волокон і біохімічних добавок до їжі тварин, фармацевтичних препаратів, пластичних мас і синтетичних смол. За участю спеціалістів Постійної комісії з машинобудування країни - члени РЕВ і Югославія склали програму виробництва високоякісного устаткування для хімічної і целюлозно-паперової промисловості. Яскравим прикладом багатостороннього співробітництва Югославії з країнами - членами РЕВ в галузі хімічної промисловості стало будівництво і введення в дію у відповідності з Комплексною програмою РЕВ крупних олефінових і поліолефінових комплексів, з'єднаних між собою етиленопроводами. Югославія брала участь у спорудженні частини кільця між містами Панчево (СФРЮ) і Тімішоара (СРР)⁴⁰.

Багатостороннє співробітництво країн - членів РЕВ і СФІ) в галузі транспорту в 70-ті роки включало розвиток транспортних систем, використання Дунаю для перевезення зовнішньоторгових вантажів, звільнення портових акваторій від забруднень нафтою, здійснення переходу рухомого складу залізниць на автотягачення, комплексний розвиток аеропортів тощо⁴¹. Свідченням великої уваги Югославії до співробітництва з країнами РЕВ в галузі транспорту є пропозиція СФРЮ провести в 1977 р. чергове 53-є засідання Постійної комісії РЕВ з транспорту в югославському місті Спліт. На засіданні було розглянуто хід підготовки довгострокової програми співробітництва в галузі транспорту, план роботи Комісії на 1981-1985 рр., деякі питання прикордонного співробітництва. Югославські представники висловили зацікавленість в більш інтенсивному використанні країнами РЕВ портів і шляхів сполучення Югославії, які можуть приймати більшу кількість транзитних вантажів соціалістичних держав⁴².

Розвитку і поглибленню взаємозв'язків СФРЮ з країнами-членами РЕВ сприяє те, що югославські організації підтримують тісні контакти з міжнародними господарськими організаціями і об'єднаннями соціалістичних держав - "Інтератоменерго", "Інтерелектро", "Інтертекстильмаш", "Інтерхім", Організацією співробітництва в підшипниковій промисловості та ін.

Участь СФІ) в роботі Постійної комісії РЕВ із зовнішньої торгівлі дозволяє югославським представникам оперативно включатись в багатосторонні торгові переговори країн - членів РЕВ і одержувати детальну інформацію про наступні угоди. В рамках Комісії країни РЕВ і Югославія спільно розробили і прийняли важливий нормативний документ - "Загальні принципи забезпечення запасними частинами машин і устаткування, що поставляються у взаємній торгівлі між країнами - членами РЕВ і СФРЮ".

⁴⁰ Илиевич Д. Развивается сотрудничество СФРЮ в рамках СЭВ в области черной и цветной металлургии. Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1975, № 3, с.34.

Постоянная комиссия по химической промышленности. Информационный бюллетень по химической промышленности. М., 1979, № 3, с.5.

⁴¹ Куравлев Ю.П. Международные связи Совета Экономической Взаимопомощи. М., 1978, с.44-45.

⁴² Политика, 1977, 8 децембар.

Крім співробітництва в Постійній комісії РЕВ із зовнішньої торгівлі, югославські спеціалісти беруть участь в роботі таких її органів, як нарада представників зовнішньоторгових і науково-дослідних установ і нарада представників торгових палат. Все це об'єктивно сприяє підвищенню ефективності торгових операцій країн - членів РЕВ і Югославії і вдосконаленню їх зовнішніх економічних зв'язків.

Югославія є першою державою - нечленом РЕВ, яка встановила договірні відносини з Міжнародним інвестиційним банком (МІБ). Угода, підписана в квітні 1974 р., дає можливість югославським підприємствам і банкам брати участь у розподілі кредитів соціалістичних країн на будівництво і реконструкцію підприємств, що взаємно цікавлять обидві сторони, і на більш широкій основі здійснювати співробітництво в реалізації окремих заходів передбачених Комплексної програмою соціалістичної економічної інтеграції⁴⁰. У квітні 1978 р. на XVI засіданні Ради МІБ було схвалено кредит у 5 млн.дол. на розширення і модернізацію одного з найбільших в Югославії інструментальних заводів - "Танг" (м.Нова Градішка), значна частина продукції якого направляється в соціалістичні країни РЕВ - НДР, СРСР, ЧССР. Після реконструкції обсяг його продукції збільшиться вдвічі, а експортні поставки - у сім разів⁴⁴. Також слід відзначити, що у жовтні 1977 р. Міжнародний банк економічного співробітництва соціалістичних країн (МБЕС) і Народний банк Югославії уклали угоди про основні принципи співробітництва і банківсько-технічний порядок та умови проведення взаємних розрахунків в перевідних карбованцях. Встановлення контактів Югославії з Міжнародними банками інших соціалістичних держав розширило сферу застосування колективної валюти країн - членів РЕВ і дозволило югославським господарським організаціям використовувати її для більш інтенсивного розвитку взаємовигідних зовнішньоекономічних і науково-технічних зв'язків.

У другій половині 70-х років розпочався новий етап координації економічної політики держав співдружності РЕВ. На XXXII (1978 р.) і XXXIII (1979 р.) засіданнях сесій Ради Економічної Взаємодопомоги було затверджено п'ять довгострокових цільових програм співробітництва, які охоплюють 340 заходів, включаючи розробку 117 науково-технічних проблем⁴⁵. Програми не виключають можливості участі в їх реалізації країн - нечленів РЕВ, оскільки коло вирішуваних ними завдань є актуальним для багатьох держав і народів світу. Представники СФРЮ на XIII ювілейному засіданні сесії РЕВ заявили про готовність югославських організацій брати участь у здійсненні понад 60 проектів довгострокових програм, в першу чергу в галузі машинобудування, сільського господарства і харчової промисловості⁴⁶. Керівник югославської делегації на сесії підкреслив, що програма є "реальною основою для дальшого розширення співробітництва між СФРЮ і РЕВ"⁴⁷.

⁴³ Международный инвестиционный банк. Информационный бюллетень, 1978, Л» 5, -с.6; Югославский экономический обзор. Белград, 1978, октябрь, с.31.

⁴⁴ Экономическая газета, 1978, май, № 20, с.20; Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1979, № 3, с.92.

⁴⁵ Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1980, № 3, с.30.

XIIII заседание сессии Совета Экономической Взаимопомощи. Прессо-бюллетень, 1979, » 27, еЛО.

⁴⁷ Там же, с.5.

Таким чином, досвід СФРЮ показує, що багатосторонні зв'язки, випробувані на практиці соціалістичними державами - членами Ради Економічної Взаємодопомоги, можуть бути успішно використані і країнами - нечленами РЕВ. Розширення діяльності СФРЮ в рамках РЕВ переконливо свідчить про відкритий і демократичний характер міжнародних організацій соціалістичних країн, гнучкість і ефективність форм їх багатостороннього співробітництва. На сесіях Ради Економічної Взаємодопомоги неодноразово відзначалося дальше поглиблення і удосконалення співробітництва між РЕВ і Югославією, яка бере участь в роботі 23 органів РЕВ і є учасницею близько 120 угод і договорів про багатосторонню спеціалізацію і кооперування виробництва, науково-технічне співробітництво. Зміцнення зв'язків з Радою Економічної Взаємодопомоги полегшує Югославії включення в міжнародний поділ праці, збагачує досвід двосторонніх і багатосторонніх відносин соціалістичних країн, сприяє зростанню їх взаєморозуміння і співробітництва, що має не тільки велике економічне, а й політичне значення. Дружні взаємовідносини країн - членів РЕВ і СФРЮ активно впливають на утвердження в світі нового економічного порядку, на примноження сил народів у боротьбі за мир і міжнародну безпеку.

О. В. Ш е в ч е н к о

ОСНОВНІ ЕТАПИ РАДЯНСЬКО-БОЛГАРСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СПЕЦІАЛІСТІВ

Вересневе повстання 1944 р. відкрило Болгарії шлях до побудови нового соціалістичного суспільства. Одною з найважливіших складових частин соціалістичного будівництва, його необхідною умовою є здійснення культурної революції, яку В.І.Ленін розглядав як тривалий закономірний процес, цілу смугу "культурного розвитку всієї народної маси"*, протягом якого відбувається оволодіння трудящими масами всіма матеріальними і духовними цінностями, здійснюється революційний переворот у суспільній свідомості широких верств населення, Б усій структурі духовного життя країни, що безпосередньо впливає на успіх всіх інших соціалістичних перетворень.

Керуючись ленінським вченням про соціалістичне будівництво і творчо використовуючи досвід першої країни соціалізму, Болгарська робітничая партія (комуністів) і народно-демократичний уряд Болгарії уже в перші роки народної влади здійснили ряд глибоких революційних перетворень по демократизації всіх сфер духовного життя в країні і зокрема по введенню нової освітньої системи. Партія виходила з того, що для успішного вирішення складних завдань соціалістичного будівництва необхідно було "... у найкоротший строк створити кадри спеціалістів в усіх галузях з середовища селян і робітників"², з цієї метою в країні відкривались нові освітні заклади, переглядалися старі та укладалися нові навчальні плани і підручники, велось цілеспрямоване викорінення фашистської ідеології, усунення всіх обмежень, які закривали трудящим доступ до вищої та середньої спеціальної освіти, здійснювалась демократична перебудова

¹ Зоря Полтавщини, 1980, 10 серпня.

² Ленін В.І. Повне зібр. творів, т.45, с.354.

* Там же, т.33, с.149.

дова всієї системи освіти і підготовки кадрів спеціалістів. Проте лише своїми власними силами Народній Болгарії важко було вирішити всі ці складні завдання. А вже до революції в країні більше чверті дорослого населення було неписьменним⁰. До 1944 р. в Болгарії існувало лише 5 вузів, в яких було всього 11 факультетів з 25 спеціальностей, в них навчалось близько 10 тис. студентів, більшість з яких змушена була залишати навчання без одержання вищої освіти⁴. Для здійснення широкої програми культурного будівництва народно-демократичній Болгарії не вистачало викладачів та інших фахівців. На допомогу в цій справі, як і в інших, прийшов Радянський Союз. Уже в перші післявоєнні роки "при активній участі радянських вчених та спеціалістів, на базі радянського досвіду будувалась вся система освіти та наукових закладів у НРБ"⁵.

Радянсько-болгарське співробітництво в підготовці кадрів спеціалістів постійно зростало, вдосконалювалось за формами і змістом і пройшло кілька етапів, кожен з яких мав свої особливості, свої специфічні завдання.

Перший етап хронологічно охоплює період з другої половини 40-х та 50-ті роки. Одним з початкових форм співробітництва був вклад у справу підготовки кваліфікованих національних кадрів, який внесли болгарські політемігранти при поверненні на батьківщину. В СРСР багато з них здобули вищу освіту або підвищили свою кваліфікацію та набули досвід практичної роботи. Повернувшись на батьківщину, вони брали активну участь у створенні й розвитку нових болгарських учбових закладів та в перебудові роботи тих, що вже існували.

Велике значення на той час мала така форма надання допомоги НРБ в підготовці спеціалістів, як широке використання радянських підручників, учбових планів і програм, наукової літератури та науково-методичної документації. Так, при перебудові професійно-технічної освіти в НРБ болгарські викладачі широко використовували радянські журнали: "Профессионально-техническое образование", "Среднее специальное образование", "Знание - сила", а також методичні посібники: "Методика производственного обучения" (під редакцією Ф.А.Вейсбланда), "Вопросы организации и методики производственного обучения" Г.Г.Допутіна, "Методика производственного обучения в техникумах" Я.Я.Захарова та інші⁶. З 1945 р. почався регулярний обмін книгами та періодичними виданнями між Софійським університетом та Болгарською академією наук, з одного боку, і Московським університетом - з другого⁷.

З метою ознайомлення, вивчення та запровадження радянського досвіду організації учбової та наукової роботи проводився взаємний обмін делегаціями та окремими представниками освіти. Говорячи про цю форму співробітництва, відомий болгарський педагог Сава Гановський відзначав, зокрема, плідну працю радянського спеціаліста В.Алексеева, який протягом шести місяців надавав допомогу болгарським колегам в перебудові професійно-технічної освіти та використанні радянської методичної літератури, педагогіки, досвіду⁸. Для надання

⁴ Обретенов А. Культурната революция в България. София, 1968, с.83.

с Просвещение в Народной Республике Болгарии. София.1959, с.42.

с Работническо Дело, 1975, 22 април.

Гановски С. Педагогическият опит в СССР и влиянието му в нашата страна. - В кн.: Летопис на дружбата, т.3, София, 1972, с.392.

⁷ Попов Г.Н., Бойко В.В. Обмяна на опит и братско сътрудничество между Съветския съюз и НРБългария в областата на науката (1944-1958 гг.). - В кн.: Летопис на дружбата, т.3, с.439.

⁸ Гановски С. Назв.праця, с.392.

практичної допомоги Б організації учбової та наукової роботи, викладання .
найбільш складних курсів у вищих учбових закладах у Болгарію виїздили кращі
спеціалісти радянських вузів.

Однією з найефективніших та широко використовуваних форм співробітництва
в той період було навчання в вузах нашої країни болгарських студентів. У
1946 р. Радянський Союз прийняв перших болгарських студентів для навчання у
вищих учбових закладах, у 1946-1947 навчальному році їх було вже 95 чоло-
вік⁹.

15 листопада 1947 р. між урядами Болгарії і Радянського Союзу була під-
писана перша спеціальна Угода про навчання громадян Болгарії у вищих учбових
закладах СРСР, за якою Уряд СРСР надав 150 місць для навчання болгарських
громадян. При цьому НРБ покривала лише 50\$ фактичних витрат на навчання, дру-
гу половину брав на себе СРСР¹⁰. Умови цієї Угоди поширювались і на тих бол-
гарських студентів, що поступали у радянські вузи до II прийняття**.

Важливою віхою в розвитку радянсько-болгарських взаємовідносин в цілому,
і зокрема у співробітництві в галузі підготовки кадрів спеціалістів, стало
підписання в Москві в 1948 р. Договору про дружбу, співробітництво і взаємну
допомогу між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Народною Республі-
кою Болгарією. На основі цього договору було укладено ряд угод про культурне
та науково-технічне співробітництво між СРСР та НРБ, які збагачували і удос-
коналювали форми співробітництва в підготовці кадрів.

18 лютого 1950 р. уряди двох країн уклали спеціальну Угоду про Науково-
технічне співробітництво, яка передбачала створення радянсько-болгарської
комісії по науково-технічному співробітництву Ця комісія, створена -у
1951?., стала здійснювати керівництво співробітництвом у підготовці кад-
рів^{11,3},

7 березня 1952 р. між урядами СРСР і НРБ було укладено нову Угод? про
навчання громадян НРБ у вищих цивільних учбових закладах СРСР, яка вносила
корективи в умови навчання та утримання болгарських студентів і аспірантів
в СРСР. За цією Угодою кількість болгарських студентів і аспірантів, що прий-
маються для навчання в СРСР, у кожному випадку визначається по домовленості
між відповідними органами. (Міністерством вищої освіти СРСР і Комітетом у
справах науки, мистецтва і культури при Раді Міністрів НРБ) не пізніше ніж
за 4 місяці до початку навчального року. Статті 5 і 6 цієї Угоди передба-
чали, що уряд НРБ оплачує лише 40\$ всіх витрат, пов'язаних з утриманням та
навчанням болгарських студентів і аспірантів у СРСР, а решту витрат оплачує
СРСР¹⁴.

Новою важливою віхою в розвитку Болгарії по шляху соціалізму і в болта-
ро-радянських відносинах став квітневий (1956 р.) пленум ЦК БЄЛ, який наці-
лив партію і народ на оперативне впровадження досягнень науки і техні-
ки в народне господарство, "на дальший розвиток соціалістичного

" Туривненко Н.И. Помощь СССР в перестройке науки и просвещения НРБ на
демократических началах. - В кн.: Из истории социалистического строительства
в странах Центральной и Юго-Восточной Европы, М7, 19797 с.300-301.

[964¹⁰]. Советско-болгарские отношения. 1944-1948. Документы и материалы.!!,-

I* Там же, с.378.

1914(С-00-09) " Советско-болгарские отношения. 1948-1970. Документы и материалы. М.,

If Централен Държавен архив на НРБ, ф.130, ол.4, д.65, л.27.
Советско-болгарские отношения. 1948-1970, с.52-54.

ладу для швидкого піднесення матеріальних і духовних сил країни"¹⁵. Зразу ж після квітневого Пленуму ЦК ЕКП, прагнучи до'всебічного розширення культурних зв'язків в інтересах дальшого розвитку і зміцнення дружби і співробітництва між двома братніми народами, Уряди СРСР і НРБ 28 квітня 1956 р. уклали Угоду про культурне співробітництво між СРСР і НРБ строком на 5 років. Угода передбачала розширення взаємного обміну досвідом і досягненнями в різних галузях освіти, науки і культури. Зокрема, в ній передбачалось "установлення регулярних зв'язків між відповідними академіями наук, науково-дослідними інститутами та вищими учбовими закладами; обмін студентами та аспірантами, а також взаємне направлення професорів та викладачів вузів для читання лекцій з окремих тем; обмін підручниками, педагогічною літературою, учбовими планами та програмами, а також учбовими діафільмами"¹⁶.

Згідно з цією Угодою була створена радянсько-болгарська комісія по культурному співробітництву, яка розробляла щорічні плани культурного співробітництва, подаючи їх на затвердження урядам обох країн, і слідувала за виконанням цих планів. Угода передбачала також, що у відповідності з затвердженими урядами щорічними планами культурного співробітництва зацікавлені міністерства і відомства сторін будуть безпосередньо укладати договори про співробітництво у відповідних галузях культури. Співробітництво в різних галузях культури набуло, таким чином, регулярного планового характеру. За період з 1946 р. до 1959 р. включно 1773 болгарських громадян здобули випуск освіти в Радянському Союзі. Підготовлені в СРСР спеціалісти стали не лише провідними фахівцями у багатьох галузях науки, освіти і виробництва, а й багато зробили для розповсюдження в Болгарії радянського досвіду роботи установ освіти, в становленні соціалістичної системи підготовки кадрів НРБ. Їх заслуги високо оцінив Перший секретар ЦК ЕКП Тодор Живков, який під час нагородження Московського державного університету високим болгарським орденом "Народна Республіка Болгарія" 1-го ступеня сказав: "Ці перші кадри, радянські вихованці, як ми їх з повагою та любов'ю називаємо, принесли в Болгарію знання та вміння, їх самовіддана, наполеглива та напружена праця лягла в основу нашої мзлодої вищої освіти, науки, техніки, нашого розвитку по шляху до соціалізму в усіх сферах життя"¹⁷. Працюючи в своїй країні, вони продовжували розвивати наукові зв'язки з СРСР, постійно підтримували контакти з інститутами, в яких вони навчалися. Це створювало додаткові можливості для розширення і поглиблення творчих зв'язків у галузі науки і освіти. Так, традицій ними стали зустрічі випускників Ленінградського кораблебудівного, Московського енергетичного, хіміко-технологічного та інших інститутів. Під час таких зустрічей болгарські випускники радянських вузів мають можливість обмінятися науково-технічною інформацією та досвідом, поглиблювати наукове співробітництво з радянськими вченими та спеціалістами¹⁸.

¹⁵ т| История на Българската комунистическа партия. София, 1979, с.523.

¹⁶ т| Советско-болгарские отношения. 1948-1970, с.86.

¹⁷ Сохань П.С. Экономическое, научно-техническое и культурное сотрудничество СССР и НРБ и участие в нем Украинской ССР (1944-1970). Автореф.дис. ... докт.ист.наук. Киев, 1973, с.60.

Живков Т. Образовательного дело - дело всенародно, т.2, София, 1980, с.191.

Келдыш М.В. Советско-болгарское сотрудничество в области науки, образования и культуры. - В кн.: Братская дружба, всестороннее сотрудничество. И., 1969, с.205.

На першому етапі був покладений початок співробітництва і в галузі підготовки наукових кадрів та підвищення їхньої кваліфікації. Вже в 1946 році 30 болгарських спеціалістів з вищою освітою навчалися в аспірантурі при радянських науково-дослідних інститутах та вищих учбових закладах⁰. На кінець етапу їх кількість значно збільшилась і становила в 1959 р. 109 чоловік²¹.

З 1948 р. СРСР та НРБ почали співробітництво в галузі підвищення кваліфікації спеціалістів з середньою та вищою освітою шляхом відрядження їх на виробничо-технічне навчання та консультації під час будівництва окремих промислових об'єктів та засвоєння певного виробництва. В результаті нагромадження практичного досвіду здійснення цього співробітництва 8 квітня 1957 р. була підписана Угода про виробничо-технічне навчання спеціалістів та робітників^{рр}. До кінця 1958 р. у Радянському Союзі по лінії науково-технічного співробітництва побувало 565 болгарських спеціалістів.

Внаслідок розвитку всіх цих форм співробітництва Болгарія за короткий історичний період змогла вирішити завдання створення національних кадрів, що сприяло успішному здійсненню соціалістичних перетворень в країні. Отже радянсько-болгарське співробітництво в підготовці кадрів спеціалістів протягом всього першого етапу розвивалось по висхідній лінії якісних ступенів зростає, постійно збагачуючись за формами і змістом. Разом з тим воно було підпорядковане загальним для цього періоду завданням, пов'язаним з будівництвом основ соціалізму в Болгарії, і відіграло велику роль у їх вирішенні.

Кінець 50-х років для НРБ був ознаменований побудовою ОСНОВ соціалізму, що було зафіксовано в рішеннях УП з'їзду ЕКП у 1958 р., та переходом до будівництва розвинутого соціалістичного суспільства. Для СРСР кінець 50-х років, як констатував у 1959 р. ХКІ з'їзд КЄСРС, – це повна перемога соціалізму та вступ у період поступового переходу до будівництва комуністичного суспільства.

З 60-х років починається другий етап співробітництва в галузі підготовки кадрів, що продовжується до кінця 60-х років і характеризується розширенням та поглибленням співробітництва, пошуком нових шляхів, форм і методів співробітництва, удосконаленням всього його механізму. В цей період було прийнято ряд НОЕИХ документів, на основі яких продовжували розвиватися і поглиблюватися зв'язки в галузі підготовки кадрів між СРСР і НРБ,

22 вересня 1960 року була підписана Угода про умови взаємного навчання студентів та аспірантів, яка конкретизувала і уточнювала окремі пункти Угоди 1952 р. Зокрема, розширились права Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР і Міністерства освіти і культури НРБ у визначенні строків і кількості студентів і аспірантів для взаємного відрядження на навчання, передбачалась можливість за попередньою домовленістю міністерств здійсненя також обміну студентами і аспірантами для виконання окремих наукових завдань або проходження виробничої практики, установлювались певні зразки документів про закінчення вузу чи аспірантури та ін.

²⁰ Селиванов А.К. Крешет содружество советских, и болгарских вузов, – Вестник высшей школы, 1972, №11, с.91.

Горанов И. Подготовка на български квалифицирована кадри в Съветски съюз. – В кн.: Летопис на дружбата, т.3, с.403.

Там же, с.408.

[^] Сохань П.С. Социалистический интернационализм в действии. Украинская ССР в советско-болгарском экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве 1945-1965 гг. К., 1969, с.96,

Советско-болгарские отношения, 1948-1970, с.200-204.

В інтересах дальшого розширення і поглиблення радянсько-болгарського співробітництва в усіх галузях економіки, науки і техніки 19 лютого 1964 р. було укладено нову Угоду про створення Міжурядової радянсько-болгарської комісії по економічному і науково-технічному співробітництву, згідно з якою функції радянсько-болгарської комісії по науково-технічному співробітництву, що існувала до того часу, були передані створеній при Міжурядовій комісії Постійній підкомісії по науково-технічному співробітництву, яка очолила роботу і по співробітництву в галузі підготовки кадрів спеціалістів²⁶.

У 1966 р., спираючись на багаторічний досвід та результати успішного виконання Угоди про культурне співробітництво 1956 р., Радянський Союз і Болгарія уклали нову Угоду про культурне та наукове співробітництво. Характерною її особливістю є поглиблення культурного та наукового співробітництва. Була закріплена домовленість про сприяння розвитку співробітництва в справі удосконалення освіти, зміцненню і розширенню безпосередніх зв'язків між вузами-двох країн, про взаємне визнання свідоцтв та дипломів про закінчення учбових закладів та присвоєння учених ступенів, розширення спільної роботи науковців та ін.²⁶

З 1966 р. починається перехід до завершення договорів про пряме науково-технічне співробітництво між болгарськими та радянськими міністерствами й відомствами. В кінці 1969 р. було укладено Угоду про співробітництво між Міністерством освіти СРСР та Міністерством народної освіти НРБ, а в кінці 1970 р. підписано Протокол про пряме співробітництво між Міністерством народної освіти НРБ та Державним комітетом професійно-технічної освіти при Раді Міністрів СРСР²⁷.

На другому етапі поступово здійснюється перехід до паритетного принципу співробітництва в галузі підготовки спеціалістів. Болгарія все активніше починає виступати як рівноправний партнер. Це пояснюється передусім створенням свого науково-технічного потенціалу, розвитком болгарської системи народної освіти. Якщо в 1944 р. в Болгарії налічувалось всього 5 вищих учбових закладів, то в 1958—1959 рр. уже 20, а в кінці 60-х років — 26²⁸.

На початку 60-х років назріває необхідність установлення прямого співробітництва між спорідненими вузами. Радянські і болгарські викладачі вузів і відповідальні працівники неодноразово висловлювали ідеї про налагодження таких безпосередніх зв'язків. Так, доцент Московського енергетичного інституту Б.М.Трояновськай зазначав, що "необхідний постійний контакт, свого роду співдружність між Московським енергетичним інститутом і Машинно-електротехнічним інститутом в Софії"²⁹. Міністр культури і освіти НРБ Ганчо Ганев висловлював ректору Московського інституту радіоелектроніки і гірничої електромеханіки В.В.Ржевському побажання про встановлення безпосередніх зв'язків між інститутом, яким він керує, і Софійським гірничогеологічним інститутом³⁰.

²⁶ Советско-болгарские отношения. 1948-1970, с.38, 262-266.

Там же, с.340-342.

Иванова З.Д. Советско-болгарское культурное сотрудничество (1956—1973 гг.). Автореф. дис. ... канд.истор.наук. Воронеж, 1975, с.20.

²⁸ Ладанъ А. Развитие высшего образования европейских социалистических стран — членов СЭВ в свете статистических данных. — Современная высшая школа. Варшава, 1979, » 3. с.6.

²⁹ Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР (далі — ВДАЖР СРСР), ф.9397, од.1, од.зб. 1566, арк.61.

³⁰ Там же, арк.48.

Безпосереднє співробітництво вузів почало активно розвиватися з 1964 р. Причому, якщо на початку таке співробітництво здійснювали лише 3 радянських і 3 болгарських вузи, то вже в 1969 р. прями постійні наукові та учбово-методичні контакти здійснював 21 радянський та болгарський вуз³¹.

Однією з форм безпосереднього співробітництва вузів став обмін студентами. Народна Республіка Болгарія продовжувала широко використовувати надану їй можливість створювати національні кадри спеціалістів з вищою освітою за допомогою Радянського Союзу. Про зростання кількості болгарських спеціалістів, що одержали вищу освіту у вузах СРСР, свідчать такі дані³²:

Роки ¹	Кількість болгарських студентів
1960	77
1961	60
1962	54
1963	99
1964	112
1965	158
1966	171
1967	215
1968	307
1969	258
1970	252
Всього	1763

Особливе значення для Болгарії має те, що в кожному конкретний період в СРСР готувались кадри з найбільш дефіцитних для неї на той час спеціальностей. Говорячи про це, член Політбюро ЦК БКП, Голова Всенародного комітету болгаро-радянської дружби Цола Драгойчева підкреслювала, що дві треті болгарських громадян, які закінчили радянські вузи, навчались в них "інженерно-технічним та технологічним спеціальностям, в тощ числі автоматиці, радіоелектроніці, обчислювальній техніці, суднобудівництву, математиці, ядерній фізиці, біохімії, мікробіології та ін."³³ Разом з тим створення за допомогою СРСР вузівського та науково-технічного потенціалу і нагромадження свого досвіду в підготовці кадрів дало можливість Болгарії в свою чергу приймати все більшу кількість студентів з Радянського Союзу.

Кількість радянських студентів, що проходили навчання в вузах Болгарії на протязі 60-х років, постійно зростала: якщо в 1962 р. 2 радянських студента навчались у вузах Болгарії, в 1965 р. - 20, то в 1970 р. - 105³⁴. У вузах Болгарії вони здобувають підготовку з таких спеціальностей, як болгарська мова та література, технологія виноробства, економіка та організація туризму та ін.

Співробітництво вузів розвивається і в таких формах, як обмін вченими для читання курсів лекцій, спецкурсів, проведення спільних робіт по підготовці планів, програм, посібників та інших спільних досліджень, міжвузів-

³¹ Кельш М.В. Назв.праця, с.399.

Горанов П. Назв.праця, с.399.

Драгойчева Ц. Болгаро-советская дружба - двигатель прогресса Народной Республики Болгарии. София-Пресс, 1976, с.20.

³⁴ Статистически годишник на Народна Република България, 1971, София, с.371.

³⁵ ЦДАЖР СРСР, ф.9397, оп.1, од.зб.206, арк.2,3.

ських конференцій тощо. Так, з метою читання лекцій та встановлення наукових зв'язків Ленінградський політехнічний інститут відідав у 1965 р. професор Софійського машинно-електротехнічного інституту Манчо П. Златев³⁹.

Результатом розвитку міжвузівського співробітництва було удосконалення системи освіти як в НРБ, так і в СРСР. Так, після вивчення досвіду НРБ в Радянському Союзі був введений порядок прийому до вузу з урахуванням середнього балу атестата про закінчення школи.

В роботі по організації підвищення кваліфікації викладачів середніх спеціальних учбових закладів при вузах, зокрема при розробці учбово-методичної документації, бралась до уваги структура учбових планів та програм відповідних факультетів болгарських вузів.

Значне місце в співробітництві вузів НРБ і СРСР займають студентські зв'язки: виробничо-ознайомча практика, участь в студентських будівельних загонах, обмін колективами художньої самодіяльності, спортивними командами та ін. Обмін студентськими групами для проходження літньої виробничої практики почав здійснюватися з кінця 50-х років і в 60-ті роки одержав широкий розвиток. Якщо в 1958 р. обидві сторони обмінялись 20 студентами, то в 1971 р. їх кількість становила 1100³⁸.

Іntenсивно розвивається і така форма співробітництва, як міжвузівські конференції. У 1970 р. Московський енергетичний інститут провів науково-технічну конференцію, що була присвячена 100-річчю з дня народження В.І.Леніна. На ній виступили як радянські, так і зарубіжні вчені, серед яких були представники Софійського машинно-електротехнічного інституту.

У зв'язку з швидким розвитком науки, техніки та технології в 60-ті роки особливої актуальності набуває завдання забезпечення додаткової підготовки та післядипломної кваліфікації за новими перспективними напрямками науки й техніки⁴⁰.

Болгарія широко використовувала надану їй можливість підготовки наукових кадрів в СРСР через аспірантуру. Наведені нижче дані наочно показують, що кількість болгарських аспірантів в СРСР щорічно зростала⁴¹.

Роки	Кількість болгарських аспірантів
1958	109
1959	109
1960	99
1961	89
1966	530
1967	610
1968	798
1969	750
1970	990

³⁸ о, ЦАКР'СРСР, Ф.9397, оп.І, од.зб.2334, арк.3.

³⁹ Кельш М.В. Назв.праця, с.212.

⁴⁰ § Иванова З.Д. Указ.соч., с.24.

Селиванов А.К. Крепнет содружество советских и болгарских вузов. - Вестник высшей школы, 1972, №11, с.93.

⁴¹ Живков Т. Отчет на Централния Комитет на Българска комунистическа партия за период между десетия и вдинадесетия конгрес и предстоящие задачи. София, 1976, с.46.

⁴² Горанов П. Назв. праця, с.403.

Велику роль у співробітництві відіграють взаємні довгострокові відрядження вчених для спеціалізації та стажування, що дають можливість знайомитися з новітніми досягненнями науки, культури та техніки, підвищувати кваліфікацію, оволодівати новітньою методикою дослідження. Вагомий внесок у справу вдосконалення постановки науково-педагогічної роботи в Софійському лісотехнічному інституті зробили його науковці Георгій Іванов, Сава Рибаров, Йосип Гелязков, Михайло Венедиков, які протягом 1960-1962 рр. стажувались в Московському лісотехнічному інституті.

Значних масштабів досягла і така форма співробітництва, як підготовка кадрів з середньою спеціальною освітою і підвищення їх кваліфікації за допомогою відряджень на виробничо-технічне навчання, одержання консультацій на радянських підприємствах, в наукових і проектно-конструкторських інститутах та інших установах. Були регламентовані умови прийому болгарських спеціалістів та робітників на консультації в СРСР, що сприяло збільшенню кількості відряджень болгарських спеціалістів та робітників у Радянський Союз⁴³.

З прийняттям у 1971 р. Комплексної програми дальшого поглиблення та удосконалення співробітництва та розвитку соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ починається третій етап радянсько-болгарського співробітництва в області підготовки кадрів спеціалістів, який характеризується рішучим переходом до інтеграції в справі підготовки кадрів. В умовах поглиблення та розширення процесів міжнародного соціалістичного поділу праці та соціалістичної виробничої кооперації спостерігається все більше елементів спільності в духовному житті країн соціалізму, інтеграція в підготовці спеціалістів стає об'єктивно необхідною. Провідною формою співробітництва соціалістичних країн в цій галузі стають Наради міністрів освіти соціалістичних країн. Важливе місце належить також міжнародному інформаційно-науковому журналу соціалістичних країн "Современная высшая школа", заснованому в 1972 р. з метою спільного обговорення проблем вищої освіти і, зокрема, розробки важливих проблем інтеграції вищих шкіл.

Інтеграційні тенденції в радянсько-болгарському співробітництві в підготовці кадрів знайшли найбільш яскраве втілення в традиційних починаючи з 1972 р. конференціях ректорів радянських та болгарських вузів, що співробітничать між собою. Перша конференція на тему "Завдання співробітництва між вищими навчальними закладами НРБ та СРСР в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС та X з'їзду БКП" була проведена в Софії. Друга відбулася в Києві в 1974 р., її основна тема: "Співробітництво між вузами НРБ та СРСР у галузі удосконалення змісту навчання та підвищення рівня підготовки спеціалістів в вузах". На цій конференції були прийняті "Заходи по розвитку всебічного співробітництва та зближення СРСР і НРБ в галузі вищої освіти".

Після цієї конференції був підписаний протокол про співробітництво між Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР та Комітетом науки, технічного прогресу та вищої освіти НРБ у підготовці болгарських національних кадрів у СРСР та радянських національних кадрів у НРБ в 1976-1980 рр. Сторони обмінялись переліком спеціальностей, з яких буде вестися підготовка кадрів, перспективними планами підготовки та друкування учбової літератури

до ЦДАКР СРСР, ф.9397, од.1, од.зб.2300, арк.107.
Горанов П. Назв.праця, с.408.

на 1976-1980 рр. Згідно з даною протоколом за 1976-1980 рр. радянські учбові заклади прийняли на різноманітні форми навчання з 180 спеціальностей 14 700 болгарських громадян. В свою чергу в вузах НРБ пройшли навчання та стажування більш як 250 радянських студентів, аспірантів та наукових працівників⁴⁴.

Величезне місце в процесі співробітництва займали міжвузівські зв'язки, установлені до 1977 р. між 30 радянськими та 20 болгарськими вузами.

Окремі вузи-партнери провели неабияку роботу з метою інтеграції своєї учбової, методичної та наукової діяльності. Так, Московський та Софійський університети виробили єдині учбові плани та програми підготовки студентів на багатьох курсах окремих факультетів. Крім того, вироблені рекомендації про використання в обох університетах наявних та підготовку нових спільних підручників і навчальних посібників.

Результатом інтеграційних заходів, що проводили вузи СРСР та НРБ, було підписання в грудні 1976 р. протоколу про організацію наукового та науково-технічного співробітництва вузів СРСР та НРБ в галузі природничих та технічних наук. Були прийняті також "організаційно-методичні правила здійснення таких зв'язків між вузами"⁴⁵. На наступних конференціях ректорів (третя відбулась у грудні 1976 р. в м.Софії, четверта - у грудні 1979 р. в м.Кишиневі) обговорювались важливі проблеми підвищення якості підготовки кадрів з вищою освітою в процесі всебічного зближення вищої школи-СРСР і НРБ. В 70-ті роки велика увага приділяється взаємним довгостроковим спеціалізаціям, стажуванням та відрядженням вчених з метою підвищення їх кваліфікації. В тезах ЦК БКП з цього питання записано: "Широко розвивати систему довгострокових спеціалістів", взаємних відряджень наукових працівників для безпосередньої участі в проведенні дослідної роботи, для керівництва науковими колективами, науковими ланками та ін."⁴⁶ Тільки за період 1971-1975 рр. більш як 3000 болгарських наукових співробітників були на довго- та короткострокових спеціалізаціях в СРСР⁴⁷. По лінії Болгарської академії наук в науково-дослідних інститутах СРСР побувало близько 75% всього контингенту науковців Академії⁴⁸.

Слід відзначити також значення для підготовки кваліфікованих болгарських кадрів такої форми співробітництва, як набуття болгарськими робітниками, спеціалістами нових професій і радянського досвіду під час праці на різноманітних промислових об'єктах СРСР. Зараз понад 700 болгарських будівельників, що беруть участь у спорудженні інтеграційних об'єктів на території СРСР, навчаються в радянських вузах, а 480 чоловік - у середніх, вечірніх школах. Щорічно 5500 болгарських робітників закінчують курси підвищення кваліфікації, 2500 чоловік - одержують другу спеціальність.

Інтеграція в сфері підготовки кадрів спеціалістів, що є характерною рисою сучасного етапу співробітництва СРСР і НРБ, відкриває шлях до більш ефек-

⁴⁴ Селиванов А.К. Сотрудничают советские и болгарские вузы. - Вестник высшей школы, 1977, № 3, с.85-86.

Там же, с.86.

⁴⁵ Ново време, 1976, № 10, с.97.

⁴⁶ Там же, с.97.

⁴⁷ Культурное сотрудничество в европейских странах социализма. К.,1975, с.28.

Виденов Н. Совместное строительство крупных народнохозяйственных объектов - одна из важных форм интеграции и сближения между НРБ и СССР. - В кн.: Восторженное сотрудничество и сближение с СССР - важный фактор построения социализма и коммунизма в НРБ. М., 1980-, с.116.

ТИБКОГО обміну науковими ідеями, технічними досягненнями, культурними цінностями. Вона разом з там стимулює зростання загального рівня освітньої системи і наукового потенціалу обох країн. Об'єднання зусиль у підготовці кадрів спеціалістів в ряді найактуальніших галузей знань виступає зараз як єдина правильна і найбільш ефективна можливість вирішення тих завдань і вимог, що їх ставлять сучасна науково-технічна революція. Велике і загальногуманістичне значення співробітництва у цій сфері. Воно сприяє зміцненню дружби між радянським і болгарським народами, взаємному збагаченню їх культур.

Таким чином співробітництво між НРБ та СРСР в галузі підготовки кадрів спеціалістів пройшло три основних етапи.

Початок плідним контактам між народами Радянського Союзу та Болгарії в області підготовки кадрів спеціалістів поклала перемога в Болгарії соціалістичної революції 9 вересня 1944 р. На основі економічної та ідейної спільності наших народів під керівництвом КПРС та ЕКП ці зв'язки перетворились в дійсно братерське співробітництво.

На першому етапі (друга половина 40-х - 50-ті роки) основними формами співробітництва було розповсюдження болгарською педагогічною громадськістю, і з першу чергу болгарськими політемігрантами, які повернулись з СРСР на батьківщину, досягнень радянської педагогічної науки та практики, обмін педагогічною літературою, учбовими планами та програмами, підручниками та посібниками, документацією з питань організації навчального і виховного процесу, підготовка висококваліфікованих кадрів болгарських спеціалістів в радянських вузах, обмін делегаціями, викладання найбільш складних курсів в болгарських вузах компетентними радянськими вченими. В даний період це співробітництво носило переважно характер допомоги, яку Радянський Союз подавав Болгарії. Ця допомога принесла болгарській стороні суттєву користь в перебудові системи народної освіти на основі досягнень передової науки відповідно вимогам нового життя.

На другому етапі (60-ті роки) однією з основних форм співробітництва стають міжвузівські зв'язки, причому Болгарія виступає в ролі активного партнера і співробітництво носить паритетний характер. Актуальним стає співробітництво в гай узі підвищення кваліфікації радянських та болгарських спеціалістів з вищою освітою шляхом навчання в аспірантурі, взаємних довгострокових спеціалізацій, стажувань та відряджень вчених. Збільшуються масштаби і такої форми співробітництва, як підготовка кадрів з середньою спеціальною освітою та підвищення їх кваліфікації за допомогою відряджень на виробничо-технічне навчання та одержання консультацій на радянських підприємствах, в наукових, проектно-конструкторських та інших установах.

На третьому етапі, що охоплює 70-ті роки, радянсько-болгарське співробітництво в підготовці кадрів набуло інтенсивного розвитку в рамках інтеграції усіх соціалістичних країн на основі Комплексної програми РЕВ. В процесі реалізації "Заходів розвитку всебічного співробітництва та зближення СРСР та НРБ в області вищої освіти", прийнятих у 1974 р., здійснюється широка та конкретна програма співробітництва двох країн в підготовці, вихованні та підвищенні кваліфікації кадрів з вищою освітою.

Успішно розвивається співробітництво в підготовці кадрів з середньою спеціальною освітою.

Значну роль в справі зміцнення наукового потенціалу Радянського Союзу та Болгарії на даному етапі продовжує відігравати підготовка спеціалістів через аспірантуру та інші форми підвищення кваліфікації.

Радянський CODES та Болгарія досягла суттєвих результатів в спільній підготовці спеціалістів, співробітництво в цій області продовже розвиватися як шляхом поглиблення, удосконалення перевірених часом форм, так і шуканням нових.

М. П. М а т ь о в к а

З ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКО-ЮГОСЛАВСЬКИХ ВІДНОСИН
(ДРУГА ПОЛОВИНА 50-х РОКІВ)

В історії радянсько-югославських відносин визначне місце займає друга половина 50-х років. Відповідно до рішень XX з'їзду КПРС і Белградської декларації від 2 червня 1956 року Радянський Союз здійснив ряд важливих заходів по зміцненню і дальшому розвитку співробітництва з Федеративною Народною Республікою Югославією. Внаслідок цілеспрямованої зовнішньополітичної діяльності СРСР поступово розширювались і урізноманітнювались політичні, економічні та культурні зв'язки Радянського Союзу з Югославією. Але радянсько-югославські відносини в другій половині 50-х років ще не були предметом спеціального дослідження як в радянській, так і в югославській історіографії. У загальному плані цей період співробітництва висвітлюється в працях про зовнішню політику СРСР¹, про становлення і розвиток співробітництва соціалістичних країн², а також в окремих брошурах і статтях, присвячених радянсько-югославському співробітництву в післявоєнний період³. Завданням даного повідомлення є розкрити роль Радянського Союзу в нормалізації відносин з ФНРЮ, висвітлити хід переговорів і дати аналіз підписаних радянсько-югославських документів та розвитку співробітництва в другій половині 50-х років.

Відомо, що народи Радянського Союзу і Югославії тісно пов'язані історичними традиціями братерської дружби і плідного співробітництва. Корені цієї дружби закладені у спільності походження, в етнічній близькості, спорідненості мови і культури. Історичні зв'язки народів ДВОХ країн міцніли і розширювались на протязі віків у спільній боротьбі проти ворогів за свободу і незалежність, за торжество соціального прогресу. Новим змістом поповнилась дружба народів Радянського Союзу і Югославії з часу перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Її силу перевірили суворі випробування в роки другої світової війни. Вирішальні перемоги радянського народу і його Збройних Сил над фашистськими ордами надихали югославських патріотів на опір ворогу, вселяли в них віру у неминучість перемоги над фашизмом. Як відзначав Й. Броз Тіто, "кожний успіх, кожний подвиг Червоної Армії відгукувався у серцях бійців Народно-визвольної армії Югославії і надихав їх на ще більш безжалісну боротьбу проти окупантів і місцевих прислужників"⁴. Бойова дружба армій двох народів сприяла зміцненню зв'язків Радянського Союзу і Югославії, переможному завершенню боротьби проти фашистської Німеччини. "Ми добре па-

¹ История внешней политики СССР (1945-1975), т.2, М., 1976-Дудинский И.В. Мировая система социализма и закономерности ее развития. М., 1961; Айрапетян М.Э., Суходеев В.В. Новый этап международных отношений. М., 1965.

² Гиряко Ю.С. Советский Союз - Югославия: традиционная дружба всестороннее сотрудничество. М., 1975; Карасев В.Г. Исторические связи народов Советского Союза и Югославии. М., 1956.

³ Броз Тито И. Борьба за освобождение Югославии, 1944-1945. Т.1, Белград, 1947, с.42.

м'ятавмо, - підкреслював Л.І.Брежнєв, - що своєю героїчною боротьбою Народно-визвольна армія Югославії вписала найяскравіші сторінки в історію європейського опору, наблизила довгожданий день нашої спільної перемоги"⁰.

На новий ступінь радянсько-югославське співробітництво піднялося після визволення Югославії і перемоги народної революції. Воно поповнилося якісно новим змістом, набрало нових форм.

Дружба народів СРСР і Югославії базується на спільності класових інтересів, єдності кінцевої мети, на спільній боротьбі за мир і соціалізм. Революційні завоювання югославського народу знайшли відображення у проголошенні Федеративної Народної Республіки Югославії (29 листопада 1945 р., з 1963 р. - Соціалістична Федеративна Республіка Югославія); вони були законодавчо закріплені у конституції республіки, прийнятій в січні 1946 р. Корінні соціально-економічні перетворення - аграрна реформа, націоналізація промисловості, банків, транспорту, зв'язку, оптової і більшої частини роздрібної торгівлі та ін. - знаменували перехід засобів виробництва у власність трудящих. З допомогою СРСР та інших соціалістичних країн і завдяки самовідданій праці свого народу Югославія в стислі строки ліквідувала наслідки другої світової війни, успішно розвивала економіку і культуру, впевнено просуваючись по шляху соціалістичного будівництва. Вже на початок 1947 р. її економіка досягла довоєнного рівня. Особливо велику роль тут відіграли поставки із СРСР у Югославію таких важливих для відбудови і розвитку народного господарства товарів, як машини і устаткування, антрацит, кам'яне вугілля, нафтопродукти, прокат чорних металів тощо. У перші повоєнні роки Радянський Союз був найбільшим торговим партнером Югославії."

Радянський уряд у 1953 році звернувся до уряду Югославії з пропозицією здійснити обмін послами⁶. Пропозиція СРСР була із задоволенням прийнята урядом Югославії, що привело до встановлення дипломатичних відносин. Встановлення дипломатичних відносин - важлива віха на шляху поглиблення співробітництва двох країн.

Важливим кроком на шляху дальшого зближення стала домовленість про висвітлення засобами масової інформації питань радянсько-югославських зв'язків. У жовтні 1954 року Радянський уряд повідомив уряд Югославії, що а цією метою в СРСР вжито всіх необхідних заходів. Така заява мала велике значення для підготовки необхідних умов для зміцнення радянсько-югославських відносин». У даний період, що хронологічно охоплює рамки з жовтня 1954 по травень 1955 року, була досягнута домовленість про те, що для переговорів про радянсько-югославське співробітництво в Югославію буде направлена радянська урядова делегація.

Необхідно відзначити, що уряди західних країн, ініціатори холодної війни, намагалися перешкодити цьому об'єктивно закономірному процесу. У пресі, близькій до урядових кіл США, Англії, ФРН та інших капіталістичних держав, з'явилися статті із закликом вжити проти Югославії економічні санкції. Даючи відсіч тим, хто намагався зберегти напругу у радянсько-югославських відносинах, Л.І.Брежнєв пізніше заявив: "Ми не були б комуністами, не були б інтернаціоналістами, якби не зуміли піднятися над минулим і побачити широкі горизонти нашого часу, усвідомити спільність наших корінних інтересів, нашу відповідальність у спільній боротьбі за справу миру, соціалізму і комунізму"⁸.

¹ Брежнєв Л.І. Ленінським курсом, т.3. К., 1972, с.383.

⁵ История внешней политики СССР, т.2, с.231.

⁶ Там же, с.232.

⁸ Брежнєв Л.І. Ленінським курсом, т.3. К., 1972, с.389.

Третій період боротьби за нормалізацію радянсько-югославських відносин пов'язаний з поїздкою радянської урядової делегації в Югославію і підписанням важливих документів, які відкрили новий етап у відносинах між двома країнами. Радянська урядова делегація прибула в Югославію 27 травня 1955 року. У Земунському аеропорту і вздовж вулиць зібрались тисячі громадян Югославії. В знак поваги до Радянських Збройних Сил, народу-переможця на грудях у багатьох висіли ордени – пам'ять про дні героїчної боротьби проти фашизму, в ході якої загартувалась бойова дружба народів СРСР і Югославії. В результаті успішних переговорів 2 червня 1955 року була підписана Декларація урядів СРСР і Югославії⁰. У ній викладена загальна точка зору урядів на принципи відносин між двома країнами.

Уряди Радянського Союзу і Югославії підтвердили бажання дотримуватися у відносинах між країнами принципів взаємної поваги, незалежності, державного суверенітету, рівноправності і невтручання у внутрішні справи одного. Декларація констатувала визнання і розвиток мирного співіснування народів незалежно від їх суспільно-політичного ладу*¹⁻¹. В Декларації були викладені важливі принципи міжнародних відносин, у тому числі засудження агресії в будь-якій формі, сприяння діяльності ООН у справі прийому нових членів із числа демократичних країн, надання допомоги слаборозвинутим країнам. Декларація урядів СРСР і ФНРЮ стала визначним вкладом у справу мирного вирішення міжнародних проблем. Вона відіграла велику роль у справі покращання розвитку міжнародних відносин. З положень Декларації видно, що вони сприяли створенню умов для дальшого зміцнення миролюбних сил. Особливо важливі завдання поставила Декларація в галузі боротьби за роззброєння і заборону використання зброї масового знищення. Велике міжнародне значення Декларації полягає і в тому, що вона сприяла розширенню співробітництва не тільки двох країн. Такі її положення, як повага суверенітету, незалежності, територіальної недоторканості і рівності між державами, були важливим вкладом у справу міжнародного співробітництва. З другого боку, Декларація внесла вагомий вклад у дальше зміцнення міжнародного комуністичного і робітничого руху. Таким чином, Декларація є документом, який підніс на нову вершину радянсько-югославське співробітництво і теоретично обґрунтував ряд важливих висновків політики країн на міжнародній арені.

У ході переговорів була визнана необхідність дальшого розширення економічного співробітництва між двома країнами. Обидва уряди висловили готовність підписати договір про економічне співробітництво і укласти конвенцію про прискорення розвитку науково-технічного і культурного співробітництва, в тому числі і в справі використання атомної енергії. Була досягнута домовленість про те, що уряди обох країн будуть сприяти розвитку зв'язків громадських організацій.

Декларація урядів СРСР і ФНРЮ ознаменувала успішне завершення радянсько-югославських переговорів і передбачила цілий ряд заходів, спрямованих на розширення і зміцнення взаємного співробітництва.

Радянські і югославські газети надрукували повний текст Декларації з коментарями до неї. Газета "Борба" присвятила Декларації урядів СРСР і ФНРЮ передову статтю, в якій підкреслювалося, що підписання цього документа має велике значення для обох країн і справи миру в усьому світі**. Трудящі Югославії, писала газета, з ентузіазмом схвалили результати переговорів.

тп Правда, 1955, 3 юня.

jV Там же.

Ворба, 1955, 3 јун.

Позитивні наслідки белградських переговорів були схвалені трудящими Радянського Союзу,¹ які вбачали з них новий крок на шляху зміцнення даосторонніх радянсько-югославських відносин, Черговий Пленум ЦК КПРС, який відбувся 4-12 липня 1955 року, схвалив результати переговорів між урядовими делегаціями СРСР і ФБРВ¹². Задоволення з приводу нормалізації відносин з Югославією висловили також учасники засідання Політичного консультативного комітету Організації Варшавського Договору, яке проходило у Празі в січні 1956 року .

Нормалізація радянсько-югославських відносин сприяла відновленню дружніх зв'язків Югославії з іншими країнами соціалістичної співдружності. В середині 50-х років Югославія обмінялася послами з Болгарією, Румунією, Польщею та іншими соціалістичними країнами. Одночасно було підписано ряд договорів про товарообіг, науково-технічне співробітництво і культурні зв'язки⁴.

Підсумки переговорів і матеріали декларації були широко висвітлені на шпальтах буржуазної преси. Вміщений у них матеріал дає підставу вважати, що США, наприклад, розглядали Югославію як державу, яка в обов'язковому порядку повинна слідувати принципам американської зовнішньої політики¹⁵. Англіїська "Тайме" в редакційній статті нагадувала, що "справжні наслідки переговорів виявляться не відразу. Однак кінець кінцем поїздка урядової делегації СРСР у Белград буде мати важливі наслідки не лише для Югославії і Росії, але й для всіх країн Східної Європи"¹⁶,

Положення Белградської декларації успішно перетворювалися в життя, що було прикладом відновлення довіри і взаєморозуміння між країнами. Уже в серпні - вересні 1955 року Радянський Союз і Югославія провели переговори з питань розвитку економічних зв'язків. У січні 1956 року успішно завершилися переговори і були підписані угоди про будівництво в Югославії при технічній допомозі СРСР азотно-тукового заводу потужністю 100 тис. тонн аміаку на рік, суперфосфатного заводу потужністю 250 тис. тонн суперфосфату і 120 ТЕС. тонн сірчаної кислоти, а також теплоелектростанції потужністю 10 тис.кВт¹⁷. Договір передбачав надання Югославії двох кредитів: перший для оплати проектних робіт, обладнання і матеріалів, другий для оплати закуплених у Радянському Союзі товарів, Югославська громадськість високо оцінила підписані в Москві угоди. Трудящі Югославії підкреслювали, що надана Радянським Союзом допомога сприятиме прискоренню економічного розвитку ФНРЮ¹⁸.

На початку 1956 року у Белграді були підписані радянсько-югославські угоди про співробітництво в галузі мирного використання атомної енергії. Радянський Союз взяв зобов'язання надати Югославії наукову і технічну допомогу в освоєнні атома для мирних цілей. Велике значення для розширення співробітництва між СРСР і ФНРЮ відіграли договори про культурні зв'язки.

Перетворюючи в життя договір про культурне співробітництво, радянське радіо запропонувало белградському радіо розпочати систематичний обмін музич-

¹⁹ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, т.7., №., 1971, с.92.

¹⁷ Известия, 1956.. 28 января.

¹¹ История дипломатии, т.5, м., 1974, с.688.

^к Див.огляд буржуазної преси в газеті "Правда", 1955, 4 июня.

Там же.

¹⁰ Карасев В.Г. Указ.соч., с.43.

¹⁰ Борба, 1955, 16, 18 ануар.

• ниш радіопередачами¹⁹. Необхідно відзначити, що і югослави були зацікавлені в розвитку радіозв'язків. Так, 3 лютого 1956 року белградське радіо звернулося до молодого покоління нашої іфаїни взяти участь в дитячих передачах під назвою "Селенографічна радіоподорож на Місяць"²⁰. Радіо Радянського Союзу провело велику роботу серед молоді, направивши умови гри в дитячі колективи юних техніків, географів, астронавтів при Московському, Ленінградському і Свердловському палацах піонерів. Члени технічних гуртків з великою зацікавленістю поставились до цієї передачі. Зі березня 1956 року белградському радіо були передані роботи піонерів, які взяли участь у грі²¹. Одночасно розпочався систематичний обмін російською класичною та радянською музикою, що сприяло знайомству югославських слухачів з музичним життям радянського народу. З липня 1956 року розпочався систематичний обмін бюлетенями журналу "Югославське радіо" і радянської "Радіопрограми"²². Всі зазначені вище форми співробітництва сприяли урізноманітненню зв'язків двох країн.

Для дальшого розширення співробітництва Радянського Союзу і Югославії велике значення мав обмін парламентськими делегаціями. Спочатку у серпні 1955 року Радянський Союз відвідала делегація Скупщини Югославії. Всюди югославських представників трудящі нашої країни зустрічали як рідних братів²³. Наприкінці жовтня 1955 року в Белград відбула делегація Верховної Ради СРСР. Перебування радянських посланців в Югославії дало їм можливість познайомитися з життям югославських друзів, поділитися досвідом державного будівництва в СРСР.

Закладені в 1955 році основи для розвитку співробітництва отримали дальший розвиток у період відвідування Радянського Союзу партійно-урядовою делегацією ФНРЮ на чолі з Й.Броз Тіто у червні 1956 року. Радянський народ з великим хвилюванням чекав приїзду делегації. В спеціальній заяві уряду СРСР підкреслювалося, що приїзд президента ФНРЮ Генерального секретаря Союзу комуністів Югославії буде великою історичною подією в розвитку радянсько-югославських відносин, дасть можливість обговорити і питаня розвитку співробітництва між КПРС і СКЮ²⁵

Велике значення поїздки надавав і уряд ФНРЮ. Виїжджаючи з Белграда, Т.Броз Тіто заявив, що делегація їде в Радянський Союз з великим задоволенням, що переговори в Москві сприятимуть дальшому розвитку всебічного радянсько-югославського співробітництва²⁴. Говорячи про значення нових зустрічей на вищому рівні, посол Югославії в СРСР заявив: "Немає сумніву, що і ці переговори підтвердять сподівання народів обох країн, і всі питання будуть вирішені в дусі дружби на користь обох країн"²⁶.

І червня 1956 року делегація прибула до Москви. Під час перебування в Радянській Союзі югославська урядова делегація зустрічалась з багатьма колективами підприємств і установ столиці, а також побувала в різних містах нашої країни, зокрема в Ленінграді, Волгограді, Києві, Новоросійську, Сочі.

12 ЦАЖР СРСР, ф.6903, оп.2, од.зб.168, арк.9.

Там же, од.зб.207, арк.25.

Там же, арк.33.

Там же, ф.6903, оп.2, од.зб.207, арк.68.

Правда України, 1955, 21 серпня.

%% Правда, 1956, 31 мая.

s? Там же, 30 мая,

Борба, 1956, 31 Май .

У дні перебування в Москві ЧЛБЕЕ делегації відвідали Кремль. Й.Броз Тіто залишив слідуючий запис у книзі відвідувачів: "Я вражений скромним життям Леніна. Його життя - приклад для будь-якого комуніста"^{2,7}, Щиро прийняли делегацію і в героїчному Ленінграді. Гості відвідали завод ім.Є.Кірова, Смольний, курінь Б.І.Леніна в Розливі.звідки він керував партією в роки келегального становиша-

Дружні зустрічі з робітниками, трудовою інтелігенцією, відвідання підприємств нашої країни переконали членів делегації в щирості радянських людей, в їх намаганні зміцнювати дружбу між народами. Виступаючи на мітингу при зустрічі з робітниками завод? ім.С.Кірова, Й.Броз Тіто підкреслив: "Те, що ми побачили у вас, нас дуже вразило і схвилювало. Ви досягай небачених вершин! успіхів. Ми впевнені, що наша дружба буде вічна, на користь соціалізму і комунізму"

Висвітлюючи перебування партій но-урядової делегації ФНРЮ в СРСР, газета "Борба" в редакційній статті писала: "Особливою радістю для нас є увага і дружнє ставлення, яким радянські люди, уряд СРСР оточив югославських державних діячів, а також та щира зустріч, яку владнували радянські люди Президенту Тіто та іншим югославським представникам, починаючи від радянського кордону до Москви та від Москви до Ленінграда, Сталінграда і Сочі"²³.

Кожен день перебування в СРСР перетворився в свято радянсько-югославської дружби, Керівники двох країн досягли широкої єдності поглядів з питань необхідності дальшого зміцнення дружби між двома країнами і народами. 20 червня 1956 року було підписано спільну Заяву урядів Радянського Союзу і Югославії. В ній було підкреслено, що обидва уряди задоволені встановленням політичних, економічних і культурних відносин і висловлюють "бажання та намір продовжувати в майбутньому особисті контакти і регулярний обмін думками своїх представників, з політичних та інших штань, що мають спільний інтерес"³⁰. В Заяві відмічалась широка подібність точок зору обох урядів в оцінці основних міжнародних проблем, а також спільне бажання поглибити взаємовідносини між СРСР і ФНРЮ на основі принципів Белградської декларації, В цей же день було підписано другий важливий документ - Декларацію про відносини між Комуністичною партією Радянського Союзу! Союзом комуністів Югославії. У Декларації зазначається, що, виходячи з інтернаціональних принципів марксизму-ленінізму, КПРС і СКЮ як керівні партії, погодилися в тому, що зв'язки, які склалися між партіями, корисні, а тому їх необхідно розвивати в інтересах соціалістичних країн, міжнародного робітничого руху, політики мирного співіснування^{3*}.

Перебування партій но-урядової делегації Югославії у Радянському Союзі було визначною подією в радянсько-югославському політичному і економічному співробітництві. Югославські політичні і державні діячі відвідали СРСР в період, коли радянський народ активно включився у боротьбу за виконання рішень історичного IX з'їзду КПРС. Члени делегації Югославії одностайно схвалили рішення з'їзду і прийняту на ньому програму боротьби за зміцнення єд-

2к Борба, 1956, 1 јун.
2g Там же, 8 јун/
2* Там же, 21 јун,
2т Правда, 1956, 21 јуня.
2т Там же.

ності соціалістичних країн, програму боротьби проти сил реакції і мілітаризмі'. Близькість позицій Радянського Союзу і Югославії з актуальних проблем міжнародних відносин і підписані документи відкривали нові можливості для зміцнення і розширення радянсько-югославського співробітництва.

Таким чином, якщо Белградська декларація 1955 року і Московська заява 1956-року визначили радянсько-югославські зв'язки по державній лінії, то Декларація про контакти між КПРС і СКЮ визначила принципи взаємовідносин між партіями. Всі документи відіграли велике значення у справі зміцнення країн соціалізму, зростання їх авторитету на міжнародній арені.

Соціалістичні країни, міжнародний комуністичний рух схвалили підсумки переговорів і розвиток радянсько-югославських відносин. Виражаючи волю трудящих Польщі, газета "Трибуна люду" вітала радянсько-югославські документи як історичний вклад у розвиток і зміцнення міжнародного комуністичного і робітничого руху, світової системи соціалізму³². Керуючись принципами соціалістичного інтернаціоналізму, угорська "Нелсава" зазначила, що найважливішим підсумком радянсько-югославських переговорів було підписання Декларації про відносини між Комуністичною партією Радянського Союзу і Союзом комуністів Югославії, яка сприятиме розширенню радянсько-югославського співробітництва³³. "Чехословацькі газети також широко коментували підсумки радянсько-югославських переговорів. Характеризуючи підписані в ході переговорів документи, газета "Руде право" відмітила, що "вони стали вираженням сили ідей соціалізму, ідей дружби між народами"³⁴.

У той же час противники міжнародного співробітництва поставились до переговорів у Москві по-ворожому. Буржуазні політичні діячі намагались будь-якими шляхами применшити значення радянсько-югославської Заяви та Декларації про підсумки переговорів між КПРС і СКЮ. Висловлювалися провокаційні ствердження, нібито Югославія не може тепер (тобто після підписання Декларації - М.М.) відігравати ту роль в міжнародних справах, як до нормалізації відносин з Радянським Союзом³⁵. Перекручуючи зміст радянсько-югославської Декларації, реакційні кола західних країн демонстрували незадоволення розширенням співробітництва Комуністичної партії Радянського Союзу і Союзу комуністів Югославії.

Незважаючи на наклепи буржуазної пропаганди, народи Радянського Союзу і Югославії раділи відновленню дружніх відносин. Говорячи про традиційну дружбу двох братніх народів, офіцер Народно-визвольної армії Югославії Мате Чулич підкреслив: "Югослави і росіяни - брати. Покращення наших відносин - на користь трудящим двох країн"³⁶. Преса Югославії із задоволенням констатувала, що одним із елементів міцної дружби двох країн є соціалізм як спільна мета їх суспільного розвитку.

Високу оцінку переговорам у Москві, всьому побаченому в Радянському Союзі дав Й.Броз Тіто у промові на аеродромі після повернення до Белграда: "Ми часто були глибоко вражені сердечністю простих радянських людей... Саме най-

³² Trybuna Ludu, 1956, 21 oz.

³³ Hepsabe, 1956, 22 jun.
Rude pravo, 1956, 22 cerv.

³⁴ Див. огляд іноземної преси в газеті "Борба", 1956, 20 /ун.
³⁵ Правда, 1956, 21 июня.

більше враженач на нас справила радянська людина". І далі він підкреслив: "як би не розтлумачувалась в різних колах поїздка делегації Югославії в СРСР, я впевнений, що рано чи пізно кожний переконається в тому, що вона є значним вкладом у справу пом'якшення міжнародної напруженості"⁰¹.

Нормалізацію і дальший розвиток радянсько-югославських відносин повністю схвалив XX з'їзд КПРС, що стало вагомим вкладом у справу дальшого розвитку дружби між двома братніми народами, у справу послаблення міжнародної напруженості і зміцнення миру на планеті.

Після нормалізації відносин між СРСР і ФНРЮ, між КПРС і СКЮ були встановлені дружні взаємовідносини Югославії і з іншими соціалістичними країнами, з братніми марксистсько-ленінськими партіями. Це сприяло зміцненню позицій соціалістичних країн на міжнародній арені, дальшому розвитку взаємов'язків комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн.

І. Д. І в а н ц е в

РАДЯНСЬКІ ІСТОРИЧНА ЛІТЕРАТУРА
ПРО ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ В БОЛГАРІЇ
(1917—1923 рр.) *

Ідеї Жовтневої революції дали потужний імпульс визвольній боротьбі пролетаріату і широких мас трудящих у капіталістичних країнах, запалили полум'я свободи для залежних і пригноблених народів. Вони викликали до життя небувале революційне піднесення, яке потрясло основи капіталістичного ладу.

Велике історичне звернення пролетаріату Росії під керівництвом більшовицької партії на чолі з В.І.Леніним знайшло широкий відгук серед трудящих мас Болгарії. Внутрішні соціально-економічні і політичні передумови спричинили назрівання революційної кризи в країні в кінці першої світової війни і були головною причиною того, що Жовтнева революція знесла важливі зміни революційний рух болгарського народу.

Проблема впливу Великого Жовтня на піднесення болгарського революційного руху в 1917—1923 рр. знайшла широке висвітлення в працях радянських і болгарських істориків, Наукове дослідження окремих її питань (які в більшості стосуються Вересневого антифашистського народного повстання 1923 р.) почалося ще в міжвоєнний період. Відсутність достатньої джерельної бази не дозволяла досить глибоко дослідити різні аспекти розглядуваної проблеми, тому її вивчення і висвітлення з міжвоєнний період можна вважати вкрай обмеженим. Розробка даної проблеми розпочалась в часу встановлення в Болгарії народно-демократичного ладу. Важливе значення для активізації і дослідження мали збирання і упорядкування архівних матеріалів у НРБ, які проводилися в перші післявоєнні роки.

За повоєнні роки в радянській історичній літературі з'явилася значна кількість книг, брошур, статей, дисертацій з різних аспектів проблеми, але вони ще не стали предметом історіографічного дослідження. Тим часом потреба в такому розгляді назріла: необхідно знати, що вже зроблено, щоб забезпечити дальшу успішну розробку проблеми. Якщо говорити про існуючу на даний темі літературу в цілому, то слід насамперед відзначити її багатоплановість, широке коло порушуваних питань. Найбільш значні з них — революційний рух в болгарській армії в кінці першої світової війни, піднесення революційного руху

* В цій статті аналізуються праці радянських і болгарських істориків з даної проблеми, видані тільки в СРСР.

трудящих масс в 1917-1923 гг., зокрема Вересневе (1923 р.) антифашистське повстання. Цілісне висвітлення впливу Великої Жовтневої соціалістичної революції на революційний рух у Болгарії дано в другому томі "Истории Болгарии"¹ (главы I - III), з перекладеній з болгарської на російську мову "Истории Болгарской коммунистической партии"⁶ (главы VI - VIII), в навчальних посібниках⁷. Окремі глави з даної проблеми є в курсах лекцій з новітньої історії, а також в інших книгах загального характеру і в спеціальних дослідженнях.⁸

Звістки про Жовтневу революцію в Росії, перші декрети Радянської влади були одержані в Болгарії відразу ж після переможного повстання в Петрограді завдяки болгарським солдатам-радіотелеграфістам. Закдак Радянського уряду до воюючих країн укласти демократичний, мир без анексії і контрибуцій схвилював усіх болгарських трудячих, і особливо солдат, змучених довголітньою невисокою війною.

Аналізуючи історіографію даної теми, необхідно відзначити, що в міжвоєнний період, за винятком окремих сдроб⁹, наукових досліджень вона не мала. Фактичне вивчення проблема революційного руху з болгарської армії в кінці першої світової війни дістала тільки в післявоєнний час. Одною з перших була стаття М.В.Терехової, яка з'явилася в 1948 р. Розкриваючи вплив революційних подій в Росії на болгарську армію, автор показує наростання солдатських заворушень на початку і в середині 1918 р. Вона справедливо відмічає, що "перші заворушення відбулися якраз у тих військових частинах, які раніше лили тісні зв'язки з російськими солдатами"⁸. При цьому автор небезпідставно вказує, що революційний рух солдатських мас у той час не мав справжнього керівника з боку КСДП (т.е.), а "відсутність організованості і чіткого політичного керівництва в армії з боку "тісняків" пояснюється неправильним розумінням ними питання про імперіалізм як епоху загниваючого капіталізму, як переддень пролетарських революцій"⁹. Незважаючи на неповне висвітлення подій, наявність неточностей (автор стверджує, що перший масовий виступ солдат відбувся в лютому 1918 р.¹⁰, тоді як виступи солдат мали місце уже в кінці 1917 р. - в січні 1918 р. та ін.), робота М.В.Терехової стала добрим початком у дослідженні теми.

Більш ґрунтовно висвітлено валяв Великого Жостяз аз революційний рух у болгарській армії в монографії М.А.Бірмаєва "Дослідивши велику кількість

¹ История Болгарии, I, 2, М., 1955,

² История Болгарской коммунистической партии. М., 1971.

³ История южных и западных славян. М., 1957; 2-е изд. М., 1967; История ШЕДЕННИХ і західній слов'ян. К., 1966.

⁴ Советская Россия и капиталистический мир в 1917-1923 гг. М., 1957; Кулинч І.М. Революційний рух в країнах Центральної і Південно-Східної Європи під впливом Жовтневої революції. К., 1957; Замыслова З.А. Международное рабочее движение в период революционного подъема 1918-1923 годов. М., 1962; ХРИСТОВ Хр. (НРБ). Великая Октябрьская социалистическая революция и рабочее движение в Болгарии (1917-1944 гг.). - В кн.: Международное значение Великой Октябрьской социалистической революции. М., 1968, с.79-96.

⁵ Георгиев П. (НРБ), Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на Болгарию. М., 1957; Аврамов Р. (НРБ). Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на революционное движение в Болгарии. М., 1967.

⁶ Искров П. Уроки революционных восстаний в Болгарии (К Ю-летию Сентябрьского и 16-летию Владайского восстаний). - Коммунистический Интернационал*. 1934, fe 4, с.46-56.

⁷ Терехова М.В. Разложение болгарской армии в конце первой мировой войны. - Учен.зап. Академии общественных наук, вып.2. Вопросы всеобщей истории. М., 1948, с.205-247.

⁸ Терехова М.В. Указ, соч., с.241-242.

⁹ Там же, с.246.

¹⁰ Там же, с.240.

¹¹ Бирман М.А. Революционная ситуация в Болгарии в 1918-1919 гг. М., 1957.

документальних матеріалів, автор показує, що проникнення більшовицьких ідей у болгарську армію почалось ще до Великого Жовтня. Але широкого розмаху революційні виступи набрали тільки після його пережги, - в кінці 1917 р. і особливо на початку 1918 р.^{1, с} В армії створюються керовані "тісячками" солдатські комітети. На жаль, як у монографії, так і в інших дослідженнях це питання не знайшло належного висвітлення. Достатня увага приділена в монографії впливу радянського Декрету про мир на солдат болгарської армії. Автор показує, що звістка про заклик Радянського уряду укласти мир швидко облетіла "солдатські маси. Мирні пропозиції Країни Рад "стали центральною темою розмов серед болгарських солдат, змучених багаторічною війною"³,

Розглядаючи революційні виступи в болгарській армії, М.А.Бірман докладно зупиняється на Владайському повстанні, присвячуючи йому третю главу книги. Передумови повстання, хід, ставлення до нього різних партій, причини поразки і оцінка, дана В.І.Леніним, - всі ці та інші питання автор розкрив і досить вичерпно. Правильно проаналізована в цій главі і позиція ЕРСДП (т.е.) лід час повстання, яка самоусунулась від керівництва стихійним виступом мас, недооцінивши його величезних можливостей. У висвітленні окремих моментів повстання автор підійшов з дещо помилкових позицій. Так, він різко негативно ставиться до лідерів Землеробського союзу, які очолили повстання, тільки в критичному плані підносить читачам і маніфест Радомирської республіки.

Впливу Великої Жовтневої соціалістичної революції на революційний рух у болгарській армії в кінці першої світової війни присвячена стаття С.Г.Григор'єва¹⁴. Автор відтворює картину революційних виступів у болгарській армії в кінці 1917 р. і в 1918 р., показує, як під впливом Жовтневої революції зростає свідомість солдат і армія з опори монархічного режиму перетворювалась у вогнище революційного руху в країні. В статті болгарського історика Й.Мітева¹⁵ розглядається в основному вплив Декрету про мир на піднесення революційного руху в болгарській армії, розкривається пропагандистська діяльність тісних соціалістів серед солдат. Ці статті дещо поглибили наші знання і про Владайське повстання.

Розглядувана тема також порушувалася в загальних або близьких до цієї тематики роботах, присвячених даному періоду Історії Болгарії. В статтях О.С.Бейліса, В.І.Владимирської, А.М.Гуревича, В.Г.Дядькіна, Н.А.Катаєва, В.Т.Константинова, А.М.Коренькова, І.М.Кулінича та ін., тією чи іншою мірою досліджується і питання, що стосується революційного руху в болгарській армії.

Як бачимо, у радянській історичній літературі є ряд досліджень, які висвітлюють різні сторони революційного руху в болгарській армії в кінці першої світової війни. Проте не всі аспекти даної теми досліджені повністю і в однаковій мірі. На нашу думку, потребує дальшого вивчення питання про вплив Великого Жовтня на піднесення революційного руху серед солдат, про діяльність солдатських комітетів, про революційну пропагандистську роботу тісних соціалістів в армії та ін.

¹⁰ Бірман У.А. Революционная ситуация в Болгарии в 1918-1919 гг. М., с.72-74,

¹¹ Там же, с.69.

Григорьев С.Г. Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на подъем революционного движения в болгарской армии (1917-1918 гг.), - Учен. зап. Дальневосточного гос.ун-та. Владивосток, Т-118. Серия историческая, 1968. с.21-40.

Митев Й. (НРБ), Великая Октябрьская социалистическая революция и болгарская армия. - Военно-исторический журнал, 1970, № 11, с.90-94.

Вплыв Великого Жовтня на піднесення революційного руху трудящих мас Болгарії має широку історіографію. Окремі питання проблеми, що стосуються в основному виступу селян, з'явилися вже в міжвоєнний період⁶. Незважаючи на обмежену джерелознавчу базу, неповноту висвітлення подій, тенденцій ність, вони давали можливість радянському читачеві ознайомитися з деякими сторонами боротьби болгарського народу за своє соціально-політичне і економічне визволення в 20-ті роки. Серед радянських істориків післявоєнного періоду одним з перших до дослідження цієї проблеми звернувся М.А.Бірман. В його роботах, що вийшли на початку 50-х років, він показав, як під впливом Великого Жовтня прокотилася в Болгарії хвиля масових демонстрацій і мітингів пролетаріату, керованого тисними соціалістами, в яких робітники вимагали соціально-економічних перетворень, виступали за прийняття пропозицій Радянського уряду про мир, висловлювали недовір'я своєму уряду, демонстрували готовність продовжувати боротьбу проти капіталу. Автор уперше серед радянських істориків приходить до висновку, що на основі внутрішніх соціально-економічних, політичних суперечностей і під впливом ідей Жовтневої революції в 1918 р. в Болгарії назріла революційна ситуація⁸. Продовжуючи дослідження цієї теми, М.А.Бірман у монографії "Революционная ситуация в Болгарии в 1918—1919 гг."¹⁹ з лєнінських позицій висвітлює основні проблеми революційної кризи в Болгарії, дав її періодизацію. Розвиток революційної кризи в 1918—1919 рр. автор розбив на два основні цикли: перший — період назрівання революційної ситуації, початок якого поклав Великий Жовтень. Він повністю склався влітку 1918 р. і закінчився Владайським повстанням; другий період охопив 1919 р. і закінчився страйком залізничників на початку 1920 р. Розглянувши революційну ситуацію в Болгарії, показавши особливості її циклів, М.А.Бірман вказує й на ті причини, які не дали можливості революційній кризі 1918—1919 рр. увінчатися перемогою.

В другій половині 50-х років, особливо до 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, було опубліковано ряд робіт, в яких висвітлювались різні аспекти проблем зшвшу Великого Жовтня на розвиток революційного процесу в Болгарії. Особливу увагу дослідників привернув революційний рух у перші роки після Жовтневої революції (1917—1920). Це роботи О.С.Бейліса²⁰, В.Т.Константинова²¹, І.М.Кулінича²², болгарського історика Хр.Христова²³

Щ Горов М. Борьба крестьян Болгарии. М.: і., 1927.

" Бірман М.А. Контрреволюционная роль США и Антанты в Болгарии в 1918—1919 годах. — Вопросы истории, 1951, № 5, с.27—42; Бірман М.А. Нарастание революционной ситуации в Болгарии в 1917—1918 гг. и Владайское восстание. — Учен.зап. Ия-та славяноведения АН СССР, т.5, М., 1952, с.5—77. (Дана стаття увійшла потім до його монографії, виданої в 1957 р.).

Бірман М.А. Революционный кризис в Болгарии в 1918—1919 гг.: Автооэф. дис. ... канд.ист.наук. М., 1952.

Бірман М.А. Революционная ситуация...

Бейліс О.С. Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії і революційне піднесення в Болгарії в 1917—1920 рр. — В кн.: 40 років Великому Жовтню. Львів, 1957, с.354—373.

Константинов В.Т. Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на развитие революционного движения в Болгарии. — Учен.зап.Кемеровского гос.вед.ин-та, вып.3, историко-филологический факультет. Кемерово, 1959, 0.163—184.

Кулінич І.М. Розвиток революційного руху в Болгарії під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції в 1917—1918 рр. — Наук. зап. Ін-ту історії АН УРСР, т.10. Великий Жовтень і революційний рух зарубіжних країн (1917—1920 рр.). К., 1957, с.147—169.

Христов Хр. (НРЕ). Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на революционное движение в Болгарии (1917—1919 гг.), — В кн.: Международное значение Великой Октябрьской социалистической революции. М., 1958, с.214—256»

та ін., де яка розкривається процес поліви́ння свідомості трудящих мас, що виражався в наростанні і загостренні класових боїв, показується керівна роль партії тісних соціалістів, досліджується відображення Жовтневої революції в творах керівників БРСДП (т.е.), в партійній пресі тощо. Іншу групу робіт представляють статті А.М.Гуревича²⁴, П.Т.Рущенко¹⁵, які висвітлюють болгарський революційний рух 1917—1923 рр. (до Вересневого повстання). До їх достойнств можна віднести те, що автори звернули увагу на деякі недостатньо розкриті тоді проблеми. Так, А.М.Гуревич торкається питання про вплив Декрету про землю на селянські маси Болгарії, на піднесення їх революційного руху, а П.Т.Рущенко широко показує роль профспілки в організації революційних виступів трудящих і в керівництві ними.

Дальшу розробку ця проблема дістала в 60-ті роки, коли були вивчені нові архівні матеріали. Щодо цього певний інтерес являють статті П.С.Соханя і Г.Й.Чернявського, присвячені оглядові документів, які зберігаються в ЦПАЖР УРСР та інших архівах України, про революційний рух у Болгарії і радянсько-болгарські зв'язки²⁵. Автори статей відзначили, що багато з виявлених цінних документів ще не використані дослідниками. Заслужують уваги й інші роботи, які вийшли на початку 60-х років.

Святкування 50-річного ювілею Великої Жовтневої соціалістичної революції стало новим імпульсом у дослідницькій роботі вчених. В ювілейному році і в подальші роки радянська історична література поповнилась новими дослідженнями з даної проблеми. Вони були написані з використанням ряду нових джерел і характеризуються більш поглибленим розкриттям як окремих сторін, так і проблеми в цілому. Крім уже порушених питань увагу істориків стали привертати і нові аспекти проблеми. Так, висвітлення Жовтневої революції пресою політичних партій Болгарії, і особливо комуністичною, стало предметом дослідження в роботах В.І.Владимирської²⁶, Г.М.Попова, М.І.Ледієва, Г.Д.Йорданова²⁹,

²⁴ Гуревич А.М. Подъем рабочего и коммунистического движения в Болгарии под влиянием Великой Октябрьской социалистической революции в 1917-1923 гг. - Учен.зап. Гомельского гос.пед.ин-та, вып.4, Гомель, 1957, с.138-184.

¹⁵ Рущенко П.Т. Борьба болгарских трудящих масс под руководством Коммунистической партии против реакции и фашизма Хлгнецъ 1918 - червень 1923 рр.). - Наук.зап.Станіславського держ.пед.ін-ту, історико-філологічна серія, т.1, К., 1956, с.31-56; Рущенко П.Т. З історії профспілкового руху в Болгарії (1915—1923 рр.). - Наук.зап.Станіславського держ.пед.ін-ту, історична серія, вип.п.2, К., 1957, с.103-124.

²⁵ Сохань П.С., Чернявський Г.Й. Документи ЦПАЖР УРСР про революційний рух у Болгарії та радянсько-болгарські зв'язки 1919-1923 рр. - Український історичний гзуонал, 1960, fe 6, с.129-131; Сохань П.С., Чернявський Г.Й. Документи ЦПАЖР УРСР про революційний рух у Болгарії та радянсько-болгарські зв'язки (20-30 рр.) - Український історичний журнал, 1969, № 1, с.136-142; Сохань П.С., Чернявський Г.Й. Документи з історії Болгарії і болгаро-радянської дружби в архівах України. - Українське слов'янознавство, 1975, вип.12, с.121-130; Продовження в "Проблеми слов'янознавства", 1976, вип. 4» с.103-116.

²⁶ Константинов В.Г. Борьба трудящихся масс Болгарии под руководством коммунистической партии против реакции и фашизма в период 1922-1923 гг. - Учен.зап.Великолуцкого гос.пед.ин-та. Славянский сборник, выд.22. Великие Луки, 1963, с.87-101.

²⁹ Владимирская В.И. Газета болгарских коммунистов "Работнически вестник" о Великой Октябрьской социалистической революции, - Вестник Моск.ун-та. История, 1967, ft 4, с.21-41.

²⁹ Попов Г.М., Леднев М.І., Йорданов Г.Д. Жовтнева революція у відображенні преси політичних партій Болгарії (1917-1919 рр.). - ВІСНИК Харківського політехнічного ін-ту, ft 21(69). Серія історії КПРС, вип.2, Харків, 1967, с.22-32; Попов, Г.М., Леднев М.І., Йорданов Г.Д. Відображення Жовтневої революції на сторінках марксистської періодичної преси Болгарії (1917—1919 рр.). - Наукові праці із історії КПРС. Міжвідомчий науковий збірник, вип.42, 1970, с.26-34.

Н.Т.Сапронова". Вони показали, що комуністична і демократична преса в основному правильно висвітлювала революційні події в Росії, стояла на їх боці. Була активним пропагандистом революційних марксистсько-ленінських ідей в Болгарії. Стали з'являтися і роботи про революційні настрої серед болгарської демократичної інтелігенції³⁰.

В 70-ті роки поглиблювалось дослідження різних сторін і питань революційного рйгху в Болгарії. Вийшли в світ нові роботи про революційний робітничий рух, тривало дослідження впливу ленінського Декрету про мир на Болгарію³¹. Оpubліковано статті, які розкривають деякі сторони підготовки і проведення Ейсьово-фашистського перевороту в червні 1923 р., самовіддану боротьбу трудящих мас проти встановлення та існування фашистського режиму в Болгарії³¹.

Початок 80-х років ознаменувався появою змістовної монографії М.А.Бірмана, присвяченої історії робітничого руху в Болгарії³⁵. На основі глибокого дослідження фактичного матеріалу автор висвітлює процес формування і розвитку болгарського пролетаріату. Особлива увага в роботі приділяється ідейному й організаційному зростанню робітничого класу Болгарії, під впливом Жовтневої революції. В IV главі цієї книги ("Великий Октябр і болгарський робітничий клас") автор головним чином дослідив якісні зміни пролетаріату в 1917-1923 рр., які (в органічній єдності з кількісними) привели кінець кінцем до його перетворення в значну соціально-політичну силу, що відігравала авангардну роль у визвольному русі трудящих.-

Проведений аналіз досліджень з даної теми показує, що радянські і болгарські вчені приділяли значну увагу її вивченню. Разом з тим такі питання, як робота БКП по створенню союзу робітничого класу і трудящого селянства, революційні настрої серед демократичних верств болгарського суспільства, участь молоді в революційному русі, повстання народних мас у червні 1923 р. проти встановлення фашистського режиму в країні та ін. чекають більш уважного і повного вивчення.

X X
X

¹ Особливе місце в революційній боротьбі болгарського народу в міжвоєнний період займає перше в світі антифашистське народне Вересневе збройне повстання 1923 року.

³⁰ Сапронова Н.Т. Болгарская газета "Учителска искра" о событиях Великой Октябрьской революции в России (1917-1922 гг.). - В кн.: Советское славяноведение. Материалы IV конференции историков-славистов. Минск, 1969, с.195-202.

Чолканов-В. и Вълчев А. (НРБ). Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на формирование взглядов медицинской общественности Болгарии. - советское здравоохранение, 1969, II I, с.71-75; Сапронова Н.Т. Всеобщая стачка железнодорожников 1919 г. и болгарское учительство. - В кн.: Вопросы истории славян. Воронеж, 1972, с.61-66.

³¹ "Бирман М.А. Революционное движение болгарского пролетариата в 1918-1923 гг. и антифашистское Сентябрьское восстание" 1923 года. - Советское славяноведение, 1973, II » 5, с.15-28; Нестеров Х. (НРБ). Октябрь и подъем революционной борьбы болгарского народа. - В кн.: Октябрьская революция и пролетарский интернационализм., М., 1970, с.355-358.

³³ Т.С.Я.т.* ЦТМ¹³⁰™® Декрет о мире и Болгария.- Вопросы истории
ШЛБСО 1В/О, III IT с. 72-79.

Гришина Р.П. Некоторые вопросы становления военно-фашистской власти в Болгарии (июнь - ноябрь 1923 г.) - Советское славяноведение, 1972, те I, с.48-65; Гришина Р.П. Сопротивление революционных и демократических сил Болгарии военно-фашистскому режиму (июнь 1923 - апрель 1925 гг.). - В кн.: Балканские исследования, вып.3, М., 1978, с.132-150.

192^ гг f^ pff^{3,4} ^ ^ p⁰³⁹™6 * развитие болгарского пролетариата (1878-

Аналізуючи наявну літературу з цієї теми, слід відмітити, що перші дослідження з'явилися ще в 20-30-ті роки. Уже в першу річницю героїчного виступу трудящих мас вийшла брошура П.Тихомирова, в якій показано хід повстання, розглядаються причини його поразки. Однак аналіз вересневих подій проводився в ній головним чином з військовотехнічної точки зору і тому виглядає дещо однобічно. Слабо і в ряді випадків неправильно розкриті в роботі й ті моменти, в яких порушуються політичні питання, зокрема не цілком правильно дана політична характеристика ЕКП. Не маючи чіткого уявлення про партію болгарських комуністів як дітище пролетаріату, про її організаційну і керівну роль у підготовці і проведенні повстання, автор утверджував, ніби в той час "чисто пролетарського кістяка у Болгарській компартії не було"⁴⁰. В брошурі не розкривається керівна роль БКП в організації трудящих мас на боротьбу з фашистським режимом, помилково стверджується, що повстання було стихійною, "чисто селянською революцією". Автор безпідставно заявив, що міський пролетаріат залишився пасивним до повстання і "не допоміг селянству утримати в своїх руках міста, а значить і апарат влади"⁴⁰.

У 1932 р. вийшла стаття І.Баженова, присвячена аналізу Вересневого повстання³⁹. Автор в основному правильно підійшов до висвітлення питання. Він показав, що підготовка і саме повстання проходили під безпосереднім керівництвом Болгарської комуністичної партії, хоч і звертає увагу на прорахунка, допущені ЕКП в ході підготовки і проведення повстання. Однак не можна не помітити деякої поверховості і схематичності у висвітленні як процесу підготовки, так і самого ходу повстання. До того ж автор допустив і ряд помилкових тверджень. Так, незважаючи на об'єктивне висвітлення вересневих подій як повстання широких мас пролетаріату і селянства проти фашизму і реакції, автор без достатніх підстав вважає, що повсталі боролися за встановлення влади Рад⁴⁰. І.Баженов заперечує наявність у ЕКП загального плану збройного повстання, не бачить різноманітності класового складу Болгарського землеробського народного союзу.

В "Коммунистическом Интернационале" в 1934 р. з'явилася стаття П.Іскрова, в якій одне з центральних місць займає аналіз Вересневого повстання⁴¹. Автор відмічає, що воно було підготовлене всім ходом революційних подій після першої світової війни, стало барометром революційного піднесення серед пролетаріату і трудящих селян під керівництвом БКП. Правильно проаналізувавши хід і причини поразки, автор допускає помилку у визначенні цілей Вересневого повстання.

Новим кроком вперед у розробці історії Вересневого повстання стала книга активних його учасників і керівників, болгарських політичних емігрантів Г.Цонева і А.Владимирова⁴². Це перша монографічна робота, автори якої, зібравши й узагальнивши порівняно великий фактичний матеріал, з марксистсько-ленінських позицій спробували всебічно висвітлити найважливіші події в Болгарії того часу, з'ясувати причини, характер, уроки і значення Вересневого

³⁹ Тихомиров П. Уроки болгарского восстания. Сентябрь 1923 г. М., 1924.

⁴⁰ Там же, с.84.

⁴¹ Там же, с.86.

Баженов Л. (НРБ). Сентябрьское восстание в Болгарии. - В кн.: Историко-марксист, т.4-5, с.253-292.

⁴² Баженов Л. (НРБ). Указ.соч., с.291.

⁴¹ Искров П. (НРБ). Указ.соч.

⁴² Цонев Г., Владимирова А. (НРБ). Сентябрьское восстание в Болгарии 1923 г. - М., 1934.

повстання 1923 р. До достоїнств цієї роботи можна віднести і те, що її автори дали характеристику повстання не тільки з військово-технічної точки зору, що було характерним для попередніх робіт, а й звернули увагу на його політичну сторону, показали місце Вересневого повстання в історії класових боїв болгарського пролетаріату і селянства і, особливо, роль повстання як вирішальної події, що спрямувала партію на шлях більшовизації. Оцінюючи в цілому позитивно їх роботу, не можна не відзначити, що автори допустили деякі помилки, а окремі питання теми розкрили поверхово. Так, при розгляді тактики ЕКП недостатньо висвітлена боротьба партії напередодні повстання за створення єдиного фронту трудящих проти наступу фашизму. Помилковим є трактування Вересневого повстання як безпосередньої боротьби трудящих країни за встановлення Диктатури пролетаріату.

До 15-річного ювілею Вересневого повстання А.Владимиров опублікував статтю, де, на відміну від попередніх робіт, по-новому трактує ціле повстання⁴³. Він правильно стверджує, що метою повстання було повалення фашистського уряду Цанкова і встановлення робітничо-селянського уряду⁴⁴. В статті також приділено увагу розкриттю процесу створення єдиного фронту, керівної ролі ЕКП у підготовці та ході повстання. В цих боях вона загартувалася і вперше стала "бойовою партією болгарських робітників і справжнім вождем трудящих мас"⁴⁵. Розглядаючи значення повстання, автор поряд з іншими важливими моментами підкреслює, що одним з найважливіших його завойовань було створення союзу робітничого класу і трудячого селянства.

Всебічну і більш повну розробку тема Вересневого повстання в Болгарії дістала в післявоєнний час. Одним з перших до висвітлення її звернувся П.Т.Руценко. Захистивши в 1952 р. на цю тему кандидатську дисертацію, він у 1967 р. видав монографію про героїчну боротьбу болгарських трудящих проти реакції і фашизму в роки революційного піднесення (1917-1923)⁴⁶. В ній автор на великому документальному матеріалі висвітлює вплив Великого Жовтня на піднесення революційного руху в Болгарії на початку 20-х років і, зокрема, його кульмінаційний момент - Вересневе антифашистське народне повстання 1923 р., якому присвячена більша частина роботи. На сьогоднішній день у радянській Історіографії праця П.Т.руценка найповніше розкриває дану тему, правильно трактує її основні питання. Достатня увага приділяється в монографії висвітленню підготовки повстання. Тут автор правильно показує, що під впливом ідей лєнінізму, на основі досвіду більшовиків, а також болгарського революційного руху НКП виправила свою попередню помилкову тактику "нейтралітету" і з серпня 1923 р. взяла курс на збройне повстання, метою якого було повалення фашистського режиму і встановлення демократичного робітничо-селянського уряду⁴⁷. Належна увага приділена в монографії і ролі ЕКП в політичній і військово-технічній підготовці повстання. Автор показав, що комуністи Болгарії стали усвідомлювати необхідність створення бойового союзу трудящих міста і села, союзу

⁴³ Владимир А. К пятидесятилетию Сентябрьского восстания 1923 г. в Болгарии. - Коммунистический Интернационал, 1938, № 9, с.70-81.

|| Там же, с.70.

?? Там же, с.31.

• ⁴⁶ Руценко П.Т. Народное антифашистское вооруженное восстание 1923 года в Болгарии. - Автореф.дис. ... канд.ист.наук. - Станислав, 1952; Руценко П.Т., Народное антифашистское повстання 1923 р. в Болгарии. - Наук.зап.Станіславського пед.ін-ту, історична серія, вип.2, К., 1957, с.125-148; Руценко П.Т. Великий Жовтень і революційний рух в Болгарії в-1923 р. Харків, 1967.

⁴⁷ Там же, с.74.

всіх демократичних сил країни. Він всебічно розкриває боротьбу ЕКП за створення єдиного фронту.

Більш чітко і повно в монографії висвітлено питання про наявність у ЕКП плану збройного повстання, в основу якого "була поставлена ідея швидкого захоплення вирішальних центрів Болгарії шляхом комбінованих дій зовнішніх і внутрішніх", Готуючись до повстання, ЕКП розробила і довела до відома місцевих революційних комітетів інструкцію, яка стала практичним керівництвом для повсталих у справі організації революційної влади. П.Т.Руценко показав роль керівного центру повстання - Головного військово-революційного комітету.

Хід самого повстання в монографії розглядається по існуючій в історичній літературі схемі, де воно висвітлюється по округах, вимальовуючи таким чином його загальну картину. Автор акцентує увагу на тому, що "повстання було масовим і всенародним". Він показав, що в "результаті героїчної боротьби болгарських трудящих в 440 селах і 8 містах була встановлена революційна робітничо-селянська влада"⁴⁹. П.Т.Руценко також детально аналізує причини поразки повстання, його уроки та історичне значення.

"До цієї теми мають відношення і деякі дисертації про революційний рух в Болгарії: докторська дисертація В.Г.Дядькіна⁵⁰, кандидатські дисертації С.А.Петрова⁵¹, В.Т.Константинова⁵². Вересневе повстання 1923 р. в Болгарії знайшло висвітлення і в ряді статей, які почали з'являтися з 50-х років. Так, підготовка повстання, його уроки і значення розглядаються у статті О.С.Бейліса⁵³, значне місце опису Вересневого повстання відведено у статті А.М.Гуревича⁵⁴. Окремі важливі і в той же час недостатньо досліджені аспекти Вересневого повстання подані в статтях, які вийшли в 60-ті і на початку 70-х років. Це стосується, насамперед, питання про боротьбу болгарських жовуністів за створення єдиного народного фронту⁵⁵.

Радянські історики широко відзначили 50-річчя Вересневого повстання - знаменну дату в історії болгарського народу. В ряді великих наукових центрів країни пройшли наукові теоретичні конференції, симпозиуми. Радянська історіографія поповнилась новими публікаціями радянських і болгарських істориків. Значний інтерес являють статті Р.Гришиної⁵⁶, болгарських істориків К.Байчин-

Руценко П.Т. Великий Жовтень ... , с.81.

Щ Там же, С.151.

Дядькин В.Г. Борьба за партию нового типа в Болгарии в 1917-1923 гг. - Автореф. дис. ... докт.ист.наук. - М., 1966. *

Петров С.А. Сентябрьское восстание 1923 года - переломный момент в большевизации Болгарской коммунистической партии. - Автореф.дис. ... канд. ист.наук. М., 1954,

⁵² Константинов В.Т. Коммунистическая партия Болгарии - организатор народных масс в борьбе против реакции и фашизма в период 1919-1923 гг* - Автореф.дис. ... канд. ист.наук. М., 1955.

⁵³ Бейлис А.С. Из истории Сентябрьского вооруженного восстания 1923 г. в Болгарии. - Доп. та повідомл.Львів.дарж.ун-ту. Вип.5, ч.1,1956,с.81-92,

* fi Гуревич А.М. Указ.соч.

Вндакова В.М. О неопубликованных письмах Г.Димитрова и В.Коларова об антифашистском восстании 1923 года в Болгарии. - Новая и новейшая история. 1964, » 2, с.59-64; Константинов В.Т. Борьба БП за создание единого фронта в первое в мире народное восстание против фашизма в 1923 г. в Болгарии, - В кн.: Вторая межвуз.конф. по истории славянских стран. Великие Луки, 1964. Тез.докл.,0.16-17. Димов Н. (НРБ). К вопросу о тактике единого фронта в деятельности ЕКП (1921-1925), - В кн.: Советское славяноведение. М., 1970, с.85-93.

⁵⁶ Гришина Р. Сентябрь 1923 года: первое народное антифашистское восстание. - Коммунист, 1973, № 14, с.78-87,

ського⁵⁷, Ц.Григорова⁵⁸, Д.Косева⁵⁹ та ін., в яких велика увага приділена оцінкам різних сторін повстання, сприйняття ленінської стратегії і тактики болгарськими комуністами в ході його підготовки і проведення. Так, Д.Косев, аналізуючи рішення ЦК БКП від 5-7 серпня 1923 р., який узяв курс на збройне повстання, акцентує увагу на тому, що в цих рішеннях "питання про єдиний фронт трактувалося в дусі ленінського вчення про союзників робітничого класу в революції" і вперше після стількох років розбіжностей і боротьби між БКП і ВЗНС "був здійснений бойовий союз робітників і селян при керівній ролі робітничого класу".

Розкриваючи значення Вересневого повстання, Р.Гришина підкреслює, що воно стало переломним моментом у розвитку не тільки БКП, але й всього робітничого руху в Болгарії. Повстання відіграло величезну роль у зміцненні антифашистського фронту в країні. З грандіозних класових битв БКП винесла важливі уроки для майбутньої боротьби, її революційний досвід значно збагатився. Вересневе повстання стало справжньою школою революційної боротьби. Партія вийшла з нього ідейно змушленою, зміцненою, загартованою.

Однак незважаючи на значний інтерес учених до цієї теми ряд питань, до яких відносяться публікація документів з історії Вересневого повстання 1923 р., більш точне і широке дослідження дій повстанських загонів і окремих бойових груп у різних повсталих округах Болгарії, підтримка повстання інтелігенцією та іншими демократичними верствами населення тощо вимагають дальшої розробки.

Короткий аналіз опублікованих в СРСР історичних досліджень яро вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на революційний рух у Болгарії в роки революційного піднесення (1917—1923) дозволяє зробити висновок, що роботи радянських і болгарських істориків є вагомим вкладом у вивчення проблеми. Але не можна не відмітити, що й досі в радянській історіографії немає як спеціального дослідження, яке висвітлювало би більш повно і ґрунтовно різні питання революційного руху в Болгарії під керівництвом БКП, так і праць з окремих аспектів даної проблеми. Потреба у таких публікаціях вже назріла, і наукова громадськість чекає їх появи.

Вайчинский К. - (НРБ). К 50-летию антифашистского восстания в Болгарии в сентябре 1923 г. - Вопросы истории КПСС, 1973, № 9, с.33-42.

Григоров Ц. (НРБ). Перше антифашистське повстання. - Український історичний журнал, 1973, № 9, с.74-81.

⁵⁹ Косев Д. (НРБ). Сентябрьское восстание 1923 г. в Болгарии. - Новая и новейшая история, 1973, III 5, с.3-19.

⁶⁰ Там же, с.10.

З М І С Т

Павленко В.В. Ідеологічне співробітництво молодіжних спілок соціалістичних країн	3
Колесник В.П. Розвиток і удосконалення основних форм і напрямків прикордонного співробітництва областей Радянського Союзу і європейських соціалістичних країн	12
Держалшк М.С. Зростання керівної ролі УСРП у будівництві розвинутого соціалістичного суспільства	22
Желіцкі Б.Й. Робітничий клас УНР і його партія в умовах будівництва розвинутого соціалізму! (1962-1975 рр.)	32
Клинченко Т.В. Зростання життєвого рівня трудящих угорського села на сучасному етапі	40
Чей пеп Е.П. Зростання політичної і трудової активності трудящих Угорщини напередодні XII з'їзду УСРП	49
Кульніч І.М., Алексієвець М.М. Діяльність СЄПН по вдосконаленню політичної системи НДР на етапі будівництва розвинутого соціалістичного суспільства	58
Даааленко В.М. Розвиток багатосторонніх економічних відносин Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії з країнами - членами РЕВ	66
Шевченко О.В. Основні етапи радянсько-болгарського співробітництва в галузі підготовки кадрів спеціалістів	76
Матьовка М.П. З ІСТОДІІ радянсько-югославських відносин (друга половина 50-х років)	87
Іванцев І.Д. Радянська історична література про вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на революційний рух в Болгарії (1917-1923 рр.)	94

С О Д Е Р Ж А Н І Е

Павленко В.В. Идеологическое сотрудничество молодежных союзов социалистических стран	
Колесов В.П. Развитие и совершенствование основных форм и направлений пограничного сотрудничества областей Советского Союза и европейских социалистических стран	12
Держалюк Н.С. Возрастание руководящей роли ВСРП в строительстве развитого социалистического общества	22
Желицкий Б.И. Рабочий класс ВНР и его партия в условиях строительства развитого социализма (1962-1975 гг.)	32
Клинченко Т.В. Возрастание жизненного уровня трудящихся венгерского села на современном этапе	40
Чей пещ Э.П. Возрастание политической и трудовой активности трудящихся Венгрии накануне XII съезда ВСРП	49
Кулинич И.М., Алексеев Н.Н. Деятельность СЕПГ по совершенствованию политической системы ГДР на этапе строительства развитого социалистического общества	58
Даниленко В.М. Развитие многосторонних экономических отношений Социалистической Федеративной Республики Югославии, со странами - членами СЭВ	66
Шевченко Е.В. Основные этапы советско-болгарского сотрудничества в области подготовки кадров специалистов	76
Матевка М.П. Из истории советско-югославских отношений (вторая половина 50-х годов)	87
Иванцев И.Д. Советская историческая литература о влиянии Великой Октябрьской социалистической революции на революционное движение в Болгарии (1917-1923 гг.)	94

АКАДЕМІА НАУК УКРАЇНСЬКОЇ ССР

Інститут історії

ІСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ИСТОРИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Республиканский межведомственный сборник

Основан в 1975 г. •

Выпуск 8

(На украинском языке)

Киев, издательство "Наукова думка"

Затверджено до друку вченою радою

Інституту історії АН УРСР

Редактор Л.К.Артем'єва

Художній редактор І.Л.Савицька

Технічний редактор І.Ю.Абрамова

Коректор Л.Ю.Каменських